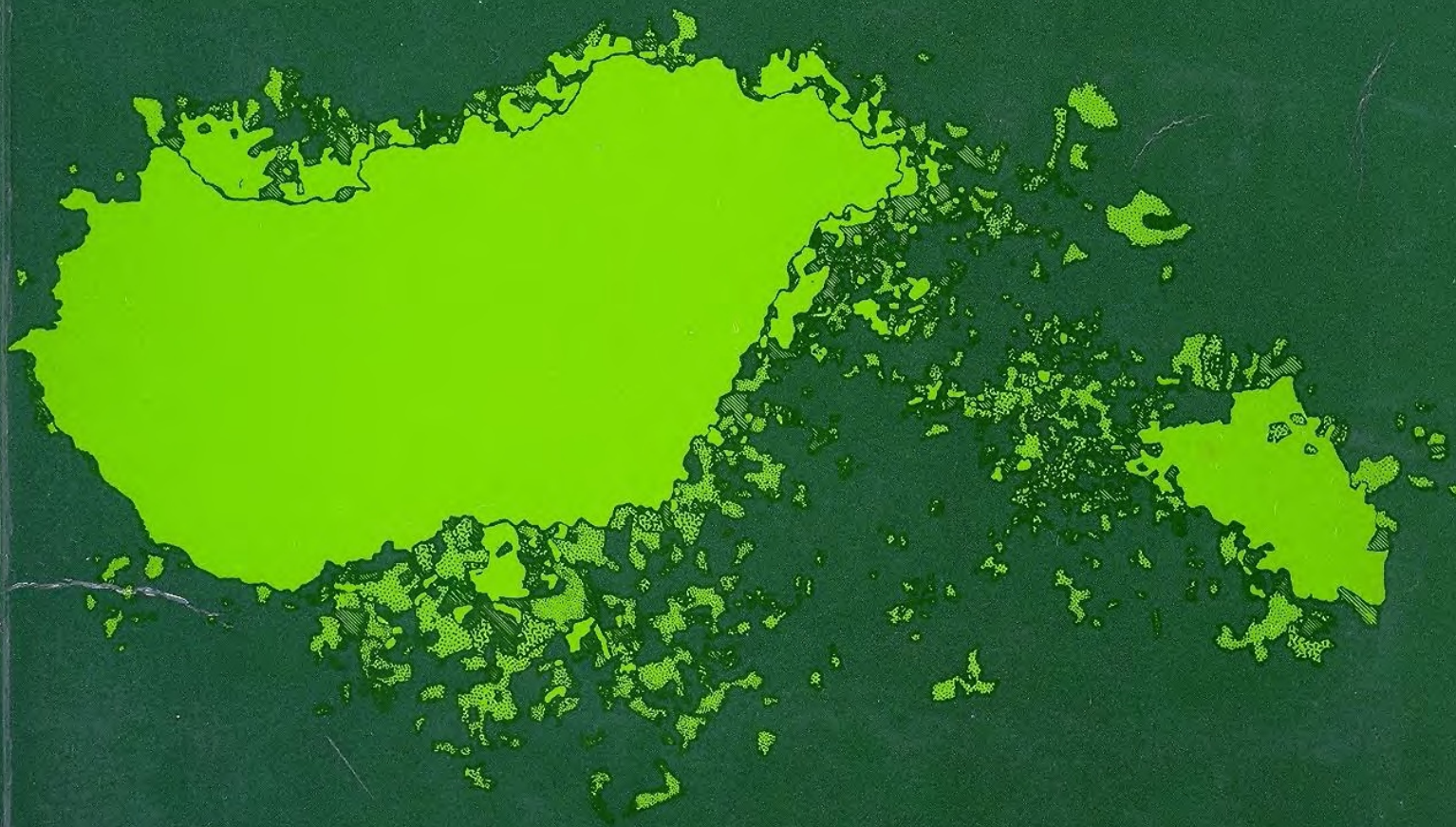

Kocsis Károly · Kocsisné Hodosi Eszter

MAGYAROK
A HATÁRAINKON TÚL
– a Kárpát-medencében –

**MAGYAROK
A HATÁRAINKON TÚL,
- a Kárpát-medencében -**

Kocsis Károly · Kocsisné Hodosi Eszter

**MAGYAROK
A HATÁRAINKON TÚL
– a Kárpát-medencében –**

Tankönyvkiadó, Budapest 1991

Lektorálta:

Dr. Berényi István
Dr. Jeszenszky Géza

Az ábrákat készítette:

Vincze László

A fedelelet tervezte:

Killer Marcella

Felelős szerkesztő:

Gerhardtné Rugli Ilona

© *Dr. Kocsis Károly, Dr. Kocsisné Hodosi Eszter*

ISBN 963 18 2891 3

„Negyvenéves (!) ismerősöm nemrégiben azt kérdezte tőlem: „Most miért fáj nekünk az, hogy Romániában hogy bánnak a románokkal? Mi közünk hozzá?” Két hete jött haza Csehszlovákiából. Tizenhárom éves fiával ott nyaralt. „A kölyök folyton azzal nyaggatott, hogy Košícén, Trenčínben, Bratislavában miért tudnak annyian magyarul!” „És te mit mondtál neki?” „Mit mondtam volna, az igazat. Megtanultak, hogy ha átjönnek hozzánk, tudjanak magyarul vásárolni.”

Sulyok Katalin, Nők Lapja, 1988. 36. sz.

BEVEZETÉS

A földrajztudomány, kialakulása óta mind hazánkban, mind pedig külföldön kiemelkedő szerepet játszott, illetve játszik a hazafias nevelésben, a nemzeti önismeret kialakításában, formálásában. A nemzeti önismerettel kapcsolatos földrajzi kutatás és oktatás az első világháború végéig, a Kárpát-medencét közel ezer éven át kitöltő Magyarország széthullásáig – területi vonatkozásban – meggyezett az országismerettel. Ettől kezdve a hazai földrajz viszonya a nemzet- és országismerethez két fő időszakra volt osztható.

Az első, 1945-ig terjedő időszakban, miután a magyar nemzet és a magyar állam már csak részben fedte egymást, a trianoni békeszerződésnek hazánkra nézve végletesen megalázó jellege miatt a kor politikusai a „tér tudományát”, elsősorban az etnikai, a politikai és a gazdasági földrajzot területi revíziós, irredenta követeléseiknek, az egy és oszthatatlan Magyarország eszméjének rendelték alá. Ennek megfelelően rendkívül nagy szerepet kapott a hazafias nevelés keretén belül az „elszakított” területek földrajzi jellemzése, illetve azok magyarságának bemutatása.

A trianoni békediktátumot követő nemzeti traumát kihasználó, nacionalista érzelmeket felkorbácsoló, irredenta propagandával és iskolai neveléssel jellemezhető korszak után, az 1945 utáni évtized(ek)ben a korábbiak ellentéte történt. A nemzetismeretet – a földrajz esetében – egyé tették a magyar állam ismeretével. A nacionalizmus, a sovinizmus, az irredentizmus vádjától tartva a jelenlegi államhatárokon kívüli, kárpát-medencei magyarságot szinte nem létezőnek tartották. Az általuk lakott települések, tájak magyar neveit is – szándékosan vagy tudatlanságból – többnyire mellőzték a sajtóban, illetve a tankönyvekben. Ezzel a társadalom nemzeti elkeseredettségének fokozása mellett, sajnos a magyar anyanyelvi szókincs írásbeliségének tetemes csonkítását hajtották végre. Mára a helyzet az utóbbi szempontból jelentékenyen javult, de a határainkon túli, több milliónyi nemzeti kisebbségeinkről még mindig csak 2-3 mondat emlékezik meg tankönyveinkben. Ennek köszönhetően az elmúlt évtizedekben nemzedékek egész sora nőtt fel, akik fülében pl. a Csallóköz, Gömör, Párkány, Beregszász, Nagykároly, Sepsiszentgyörgy, Zenta, a határainkon kívüli magyar földrajzi nevek ugyanolyan egzotikusan csengenek, mint Buenos Aires, Fokváros, Teherán vagy Peking. A szomszédos országokban tett látogatásaik során

pedig őszintén megdöbbenek a helybeli lakosság magyarul tudásán és a több száz-ezernyi-milliónyi magyar jelenlétén.

Ez persze a határainkon kívül élő magyarokkal kapcsolatos megdöbbenően nagy információéhséget csak tovább fokozza. Napjainkban társadalmunk döntő többsége egyre határozottabban igényli – a geopolitikai realitások, az államhatárok sérthetlenségének és a térség népeinek, nemzeteinek valóságos érdekei kölcsönös tiszteletben tartásának elve alapján –, hogy a szomszédságunkban élő nemzeti kisebbségeink a hozzájuk való közel hét évtizedes, szélsőséges viszonyulás után végre elnyerjék méltó helyüket a hazai iskolai oktatásban és az ismeretterjesztésben. Minderre a hazafias nevelés szerves részét képező nemzeti önismeret teljessé tétele, a fokozódó nemzeti önbecsülés (ugyanakkor a szomszédos nemzetek tényleges megismerése, megbecsülése és tisztelete) miatt van nagy szükség.

A fent vázolt szempontok, kiegészülve a környező országokban élő nemzeti kisebbségeinkkel kapcsolatos bel- és külpolitikai eseményekkel, egyre sürgetőbbé teszik, hogy közvéleményünk, főként tanáraink és tanulóifjúságunk minél hamarabb kézbe vehessen egy olyan kiadványt, mely jelentős számú, rendszerezett információt tartalmaz eme nemzetrészeinkre, illetve lakóhelyeikre vonatkozólag. A számos térképpel, ábrával és táblázattal illusztrált írásunkban erre tettünk szerény kísérletet.

Az első fejezetben vázoltuk fel a kárpát-medencei magyarságnak az európai nemzeti kisebbségek között elfoglalt helyét, továbbá a XX. századi lélekszám változásának és a politikai eseményeknek a kölcsönhatását, valamint térképeken bemutatjuk a magyar nemzeti kisebbség jelenlegi térbeli eloszlását.

A további fejezetekben a hazánkkal szomszédos tájak, közigazgatási egységek (Szlovákia, Kárpátalja, Erdély, Vajdaság, Horvátország, Mura-vidék, Burgenland) szerint – részben a legfontosabb magyar táj-, domborzati, vízrajzi és településnevek felsorolásával – a magyarság lakóhelyének természeti környezetét, térbeli eloszlásának 1880-tól napjainkig tartó változását és jelenlegi település-területét ismertetjük.

Ezt követően pedig – az érvényben lévő tanterveknek megfelelően – a téma általános és középiskolai földrajzi oktatási lehetőségeit vettük számba.

A KÁRPÁT-MEDENCE MAGYAR NEMZETI KISEBBSÉGEI

Földünk – Ausztrália össznépességével megegyező – kb. 15 milliányi magyarja több mint 90%-ának a Kárpát-medence nyújt otthont (1. táblázat). 1980-ban ezen a területen becsléseink szerint – a Magyarország határain kívül – 3,3 mil-

1. táblázat

**A magyarok száma Földünk különböző területein (1980 körül)
(ezer főben)**

	Összesen	A Kárpát-medencében
1. Magyarország	10 360	10 360
2. Csehszlovákia	750	710
3. Szovjetunió	220	200
4. Románia	2 100	1 930
5. Jugoszlávia	465	455
6. Ausztria	70	5
2–6. összesen:	3 605	3 300
7. Egyéb Európa	160	
2–7. összesen:	3 765	
8. Európa összesen:	14 125	13 660
9. Izrael	130	
10. Ausztrália	50	
11. Amerikai Egyesült Államok	450	
12. Kanada	130	
13. Latin-Amerika	100	
9–13. összesen:	860	
Földünkön összesen:	14 985	

Forrás: 1–5. Kocsis K. becslései, 6–13. Szántó M. (1984) becslése

Megjegyzés: A magyarországi magyarok számának eredeztetési módja: A Magyarország 1980. jan. 1-jei 10 710 ezernyi népességéből „Kocsis K. (1988) Magyarország nemzetiségei településterületének átalakulása . . .” c. cikke alapján 322 ezer nemzetiségi és 28 ezer cigány anyanyelvű számának levonása.

lioni magyar élt, mely Európa saját állammal rendelkező kisebbségei közül a legnagyobb tömeget képviselte (2. táblázat). A létszámot tekintve legfeljebb a lengyelek, albánok (2–2 millió fő) és a németek (1,9 millió fő) említhetők meg velük egy kategóriában. Összehasonlításként megjegyzendő, hogy a szomszédságunkban élő magyarok létszáma megegyezett Írország összlakosságával, és meghaladta Földünk 72 független állama, köztük a hazánknál 15–20-szor nagyobb területű Mongólia és Líbia lakosságát.

A kisebbségek nemzetük összlétszámához viszonyított arányát tekintve az európai magyar nemzeti kisebbség az elsők között van 25,1%-os arányával. Csúpan az albánok előzik meg Európában, akiknek 42,7%-a él Albánia határain kívül (3. táblázat.).

Kárpát-medencei magyar nemzeti kisebbségről 1920-ig, a trianoni békeszerződésig nem beszélhetünk, hiszen eme természetföldrajzi egység addig az időpontig teljes egészében Magyarország része volt. Ettől kezdve viszont a medence magyarságának kezdetben öt, 1945 óta hat állam nyújt, illetve nyújtott otthont: Magyarország, Csehszlovákia (Szlovákia), Szovjetunió (Kárpátalja), Románia (Erdély), Jugoszlávia (Vajdaság, Horvátország, Mura-vidék) és Ausztria (Őrvidék–Burgenland). Ez az állami széttagoltság – kiegészülve lakóhelyeik természeti adottságaival, a kisebbség sajátos demográfiai magatartásával, a gyakran változó politikai viszonyokkal – rendkívül határozottan kifejezésre jutott mind sorsuk, mind pedig a népszámlálási statisztikákban rögzített létszámuk változásában is.

2. táblázat

Európa nemzeti kisebbségei létszámuk alapján (~1980)

1. magyarok	3 765 000
2. lengyelek	2 080 000
3. albánok	2 055 000
4. németek	1 860 000
5. ukránok	956 000
6. törökök	805 000
7. bolgárok	400 000
8. svédek	360 000
9. macedónok	300 000
10. olaszok	240 000
11. franciák	225 000
12. szlovákok	203 000
13. románok	180 000
14. beloruszok	180 000
15. szlovének	113 000
16. horvátok	77 000

Megjegyzések: Csak a saját állammal rendelkező nemzetek európai kisebbségei vannak feltüntetve, a vendégmunkások nélkül.

Németek: elzásziak, lotharingiaiak, svájciak és osztrákok nélkül.

Olaszok: korzikaiak, svájciak nélkül.

Franciák: belgiumi vallonok, frankofónok és a svájciak nélkül.

Románok: a szovjetunióbeli moldávok és a szerbiai kucovalahok nélkül. (Velük: 2,9 millió fő)

Forrás: Straka, M.: Handbuch der europäischen Volksgruppen – W. Braumüller, Wien–Stuttgart 1970, és a szerző becslései

3. táblázat

Európa nemzeti kisebbségei nemzetük összlétszámához viszonyított arányuk szerint (~1980)

1. albánok	42,7%
2. magyarok	25,1%
3. macedónok	18,3%
4. lengyelek	6,0%
5. bolgárok	5,2%
6. szlovének	5,1%
7. szlovákok	4,4%
8. svédek	4,3%
9. ukránok	2,3%
10. németek	2,2%
11. beloruszok	2,0%
12. horvátok	1,7%
13. románok	0,9%
14. törökök	0,5%
15. olaszok	0,4%
16. franciák	0,4%

A történeti Magyarország egész területén lefolytatott utolsó magyar népszámlálás (1910) anyanyelvi adatai szerint a Kárpát-medence hazánk jelenlegi határain kívüli területén élt a térség magyarságának 33%-a, mintegy 3,3 millió fő (4. táblázat).

Ezek nagy része (1,6 millió fő) – csakúgy, mint ma is – Romániának a Kárpátokon inneni részén, a tágabb értelemben vett Erdélyben élt. A magyar kisebbség többi részének pedig – mai közigazgatási egységekre vetítve – Szlovákia (881 ezer fő), Kárpátalja (185 ezer fő), Burgenland (26 ezer fő) és a Vajdaság, Horvátország, Mura-vidék (568 ezer fő) jelentett lakhelyet.

A trianoni békeszerződést követő időszakban az újonnan létrejött, illetve területileg megnagyobbodott szomszédos államok korábban magát magyarnak valló lakossága különbözőképp reagált a gyökeresen megváltozott történelmi helyzetre. Az 1918–1924 közötti időszakban – az Országos Menekültügyi Hivatal adatai szerint – 350 ezer magyar menekült az új államterületre. Többségük (197 ezer fő) Romániából érkezett, míg a többiek csehszlovákiai (107 ezer), jugoszláviai (45 ezer) és ausztriai (1221) otthonaikat cserélték fel új magyarországiira. Jelentős volt azok száma is (40 ezer), akik nem Magyarországot, hanem a tengerentúlt választották (RÓNAI A. 1938).

Tekintettel arra, hogy az etnikai hovatartozás meglehetősen szubjektív, az egyének személyes mérlegelésén alapuló, a társadalomban uralkodó eszme- és politikai rendszer által nagymértékben befolyásolt társadalmi strukturális elem, ezért a nemzetiségek számát a vándorlások mellett az etnikai hovatartozás bevallásának ingadozása és persze az asszimiláció is meghatározza. A két világháború közötti időszakban az ezzel kapcsolatos legfeltűnőbb jelenség volt, hogy a korábban gyorsan és szívesen magyarosodó zsidó származásúakat a szomszéd államok statisztikái külön kategóriába vették, ami különösen Kárpátalja, Szlovákia és Erdély esetében csökkentette lényegesen a magukat magyarnak vallók számát. A századforduló tájékán – a zsidókhhoz hasonlóan – rohamosan magyarosodó németek, illetve utódaik az új politikai szituációban már egyre inkább visszatértek

A magyarok számának változása a Kárpát-medencében,

	Kárpát-medence összesen		Magyarország			Magyarország határain kívül a Kárpát-medencében	
1880	6 422 159	100%	4 354 613	A	67,8%	2 067 546	32,2%
1910	10 049 575	100%	6 730 299	A	67,0%	3 319 276	33,0%
1930	10 659 307	100%	8 000 335	A	75,1%	2 658 972	24,9%
1941	11 904 392	100%	8 655 798	A	72,7%	3 248 594	27,3%
1949	11 537 552	100%	9 076 041	A	78,7%	2 461 511	21,3%
1960	12 567 714	100%	9 786 038	A	77,9%	2 781 676	22,1%
1970	12 969 158	100%	10 166 237	A	78,4%	2 802 921	21,6%
1980	13 373 011	100%	10 579 898	A	79,1%	2 793 113	20,9%

eredeti nemzetiségükhöz (Vajdaság, Erdély), vagy pedig az új államalkotó nemzetet gyarapították (Szlovákia).

Az új államhatárokon kívüli magyarság számának rohamos csökkenésében nagy szerepet játszott a nyelvhatárok egyes szakaszain élő nagy létszámú, két-nyelvű, kétkultúrájú, etnikailag nehezen minősíthető népességnek ezúttal az új államalkotó nemzetekhez való asszimilálódása is. Ilyen népesség élt általában a városokban, a szlovákiai Nyitra – Érsekújvár – Léva közötti területen, Kassa és Töketerebes vidékén, a kárpátaljai Nagyszöllős nyugati körzetében, illetve Szatmár és a Szilágyság egyes falvaiban. Az imént vázolt tényezőkhez képest a magyar kisebbség fogyásában a diaszpóráik, nyelvszigeteik (Burgenland, Szlavónia, távoli nem magyar többségű területek városai) etnikai „porladása” számszerűleg már viszonylag kisebb szerepet játszott.

A fenti események abszolút számban az erdélyi és szlovákiai magyarok, relatíve pedig a horvátországi, burgenlandi (őrvidéki) és kárpátaljai magyarok létszámát csökkentették (4. táblázat, 1., 2. ábra).

1938 és 1941 között a magyar kisebbség nagy részét tömörítő területeket (Dél-Szlovákia, Kárpátalja, Észak-Erdély, Bácska, Baranya, Mura-vidék) visszacsatolták Magyarországhoz. Ez a körülmény a magyarországi közalkalmazottak (közigazgatásiak, rendfenntartó erők, katonaság stb.) megjelenésével a bukovinai csángók betelepítésével, a kétnyelvű népesség és a zsidók többségének ismét magyarrá válásával feltűnően megnövelte a magyarok számát a mai határainkon kívül, különösen Kárpátalján, Szlovákiában és Erdélyben (1., 2. ábra).

A második világháborút követően a szomszéd országok statisztikái szerint a határainkon túl élő nemzeti kisebbségeink létszáma az 1941-beli 3,2 milliőről 2,4 millióra csökkent.

A tetemes létszámapadás objektív tényezői közül elsősorban az 1944–1948 közötti vándorlások (menekülések, kiutasítások, deportálások) említendőek meg. A mai Románia területéről 125 ezer, Csehszlovákiából 120,5 ezer, Jugoszláviából 45,5 ezer, Szovjetunióból pedig 25 ezer magyar menekült települt át a jelenlegi államterületre. Ezzel párhuzamosan, 1945–1947 között a csehszlovák kormány a vontatott csehszlovák–magyar „lakosságcsere” megsürgetése érdekében további

ill. annak egyes területein 1880–1980 között (népszámlálási adatok szerint)

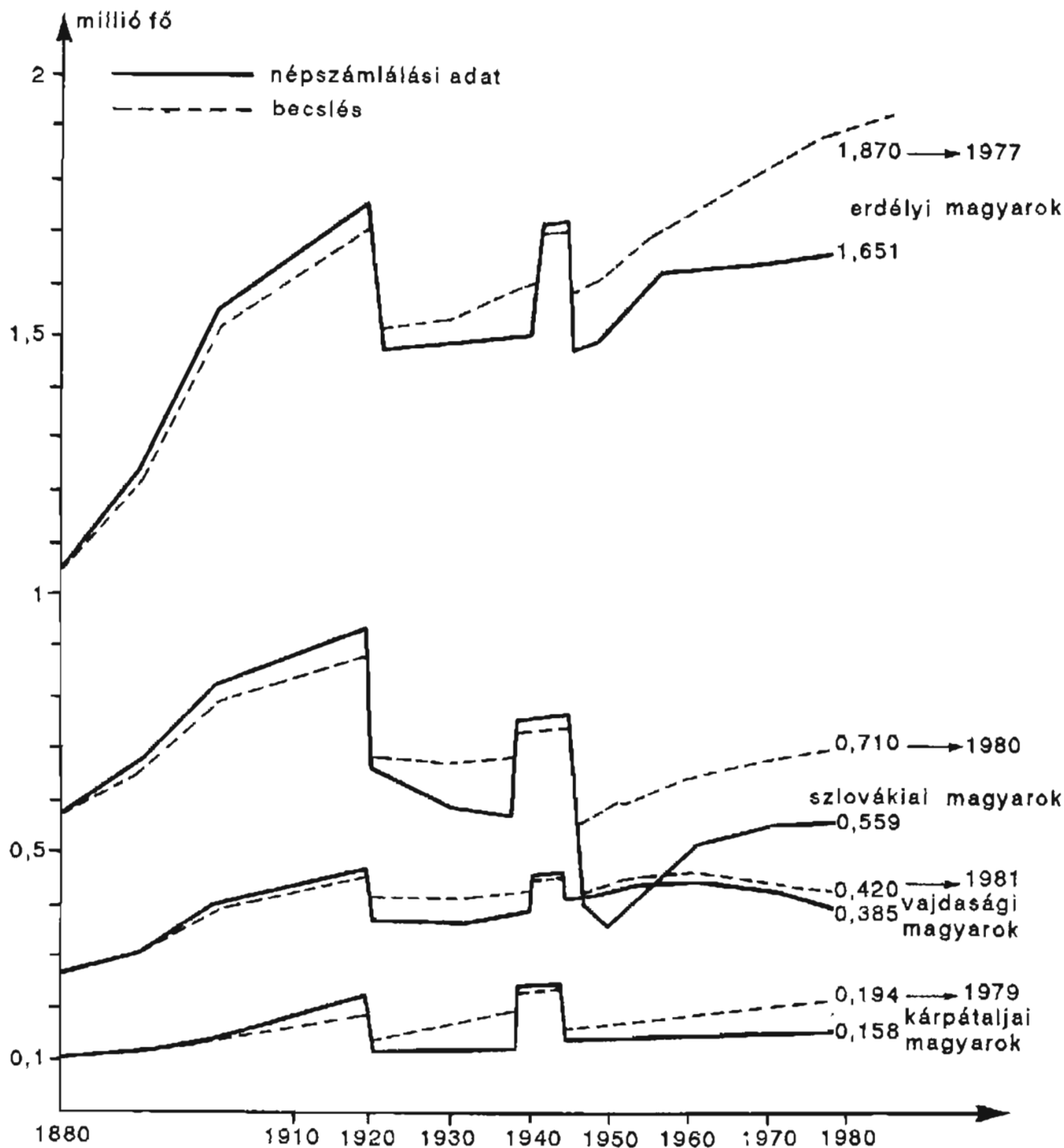
„Erdély”		Kárpátalja		Szlovákia		Burgenland		Vajdaság, Mura-vidék, Horvátország	
1 045 098	A	105 343	A	574 862	A	11 162	A	331 081	A
1 658 045	A	185 433	A	881 326	A	26 225	A	568 247	A
1 480 712	A	116 584	N	585 434	N	10 442	A	465 800	A
1 711 851	A+E	245 286	A	761 434	A	2 500	?	527 523	A
1 481 903	A	140 000	?	354 532	N	5 251	U	479 825	N
1 616 199	A	146 247	A	518 782	N	5 642	U	494 806	N
1 625 702	A	151 122	A	552 006	N	5 673	U	468 418	N
1 651 307	N	158 446	A	559 801	N	4 147	U	419 412	N

Rövidítés: A = anyanyelv, E = etnikai eredet, N = nemzetiség, U = „Umgangsprache” (környezeti, használati nyelv)

Megjegyzések: A népszámlálások időpontjai a magyarországiakétól eltért a következő esetekben: Erdély (1948, 1956, 1966, 1977), Kárpátalja (1959, 1979), Szlovákia (1950, 1961), Burgenland (1934, 1951, 1961, 1971, 1981), Vajdaság, Horvátország, Mura-vidék (1931, 1948, 1961, 1971, 1981)

Minden népszámlálási adat a régiók jelenlegi közigazgatási területeire van átszámolva. Ez utóbbi alatt „Erdély” esetében a történeti Magyarországnak Romániához csatolt területe, Kárpátalja alatt az ukrajnai Zakarpatszka oblaszty, a Mura-vidék esetében pedig a muraszombati és alsó-lendvai kommunák (községek-opštínák) területe értendő.

44 ezer magyart telepített ki Szlovákiából Csehországnak a németek által üresen hagyott településeibe. A kivándorlás, a háborús veszteségek, a magyar nyelvű zsidók többségének megsemmisítése mellett a szomszédos területek magyarságát a vegyes etnikumú területek bizonytalan nemzeti öntudatú népességének a magyarságtól való elpártolása, a Dél-Szlovákiában lefolytatott ún. „reszlovakizálási” akció, a magyar nemzeti öntudat ébredésére kedvezőtlen, magyarelles politikai légkör apasztotta leginkább. Ezen körülmények eredményeképpen a magyarok száma a statisztikák szerint leginkább Szlovákiában, Kárpátalján és Erdélyben zuhant le. A Jugoszláviához tartozó egyes határmenti területeken (Bácska, Bánát) 1944 után jóval szerényebb mértékben mérséklődött nemzeti kisebbségünk száma, részben a helybeli németek egy részének magyarrá válása miatt. A felszabadulás óta eltelt négy évtized során a magyarság statisztikákban tükröződő létszámát az egyes országok sajátos társadalmi, gazdasági berendezkedése, a helyi nemzetiségpolitika gyakorlata, az államalkotó nemzet(ek) érettségi foka meglehetősen eltérően alakította. A Jugoszlávia részét képező Vajdaságban, Horvátországban és a szlovéniai Mura-vidéken a magyarok száma az 1960-as évekig jelentékenyen nőtt, illetve stagnált. Azóta a nyugat-európai munkavállalás lehetősége, a hagyományosan – ma már katasztrofálisan – alacsony természetes szaporodás, a „jugoszláv” nemzetiségstatisztikai kategória megjelenése lendületesen apasztja nemzetünk déli képviselőinek létszámát a népszámlálási statisztikában. Az erdélyi magyarság kedvező természetes szaporodását a román nemzetállam célkitűzése és az ebből eredő nemzetiségpolitika és -statisztika gyakorlata ellensúlyozza.

I. ábra: Az erdélyi, szlovákiai, vajdasági és kárpátaljai magyarok számának változása 1880-tól napjainkig

Szlovákiában az 1940-es évek megrázó élményeinek szürkülésével párhuzamosan az 1950-es években lendületesen nőtt a magukat magyarnak vallók száma, de ez a magas természetes szaporodás által is támogatott növekedés az 1970-es években meglepően minimálisra fékeződött.

Az 1970–1980 közötti évtizedben a magyarok száma a Kárpát-medence nagyrégiói közül leginkább a Kárpátalján (+4,8%) és Magyarországon (+4,1%) növekedett. A magyarországi magyarok számának jelentős növekedése sajnos elsősorban nem a természetes szaporodásnak, hanem a nemzetiségeink fokozódó

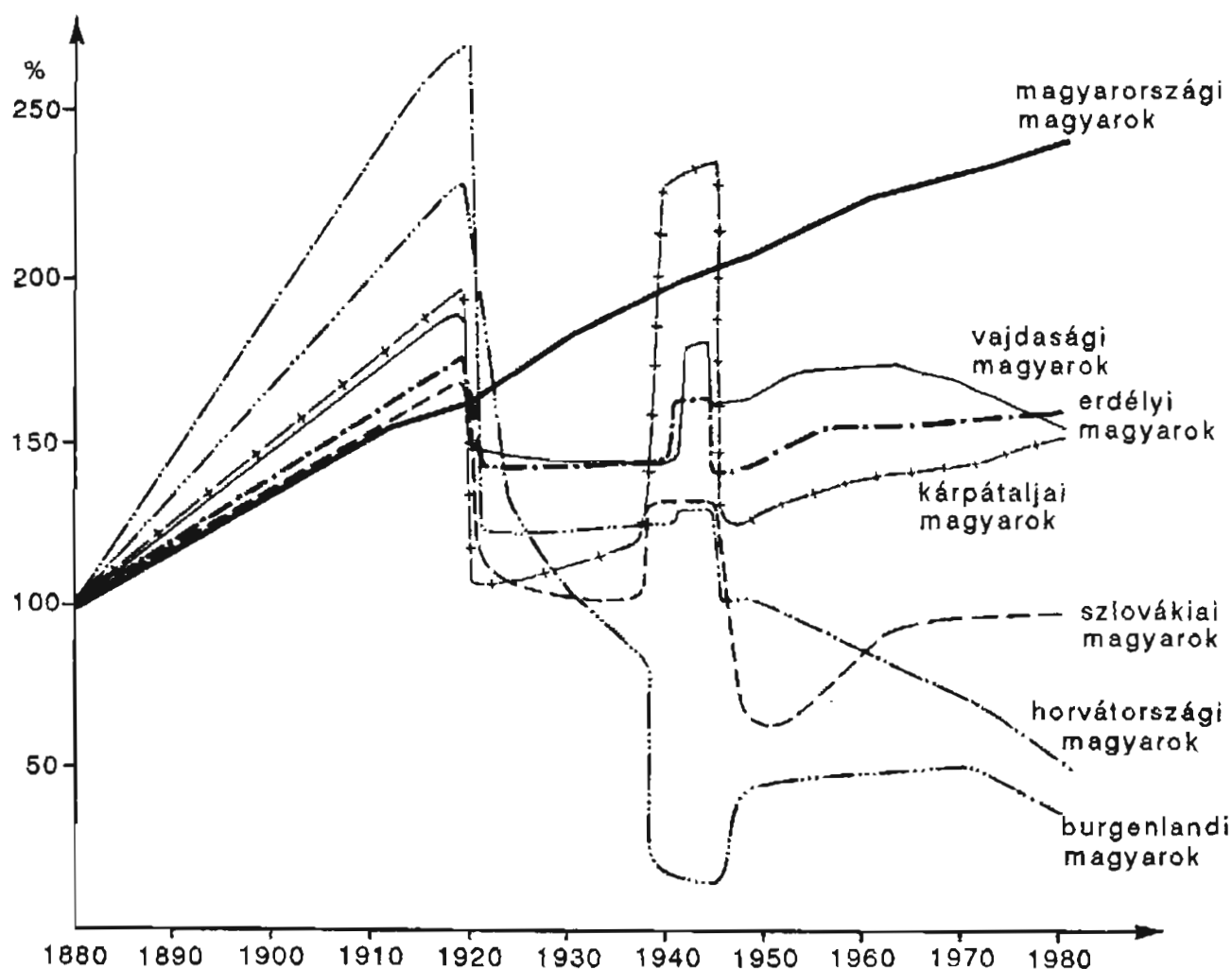

asszimilációjának volt köszönhető. Hasonló időszakban (1966/70–1977/80) a hivatalos statisztikák szerint a kisebb közigazgatási egységek közül a Beregszászi járás (+12,7%), Hargita és Kovászna megyék (+11,7%, 10,5%), illetve a Duna-szerdahelyi járás (+8,7%) magyarságának szaporodása volt a legkiemelkedőbb. Ugyanakkor a főként nyelvszigetekben élő horvátországi, burgenlandi és vajdasági magyarság létszáma véstesen lezuhant (–28,3%, –26,9% és –9,1%) (3. táblázat, 1., 2. ábra).

A Kárpát-medence országainak 1980 körüli népszámlálásai szerint 13,4 millió magyar lakosa van e régióknak, melyből 2,8 millió (20,9%) él a Magyar Köztársaság határain kívül. Becsléseink szerint a magyarnak tekinthetők száma ez utóbbi területen 3,3 millió fő, mely 24,1%-ot jelent a medence összmagyarságán belül (1. táblázat).

A magyarok többsége (1,93 millió fő) Romániának a Kárpátokon inneni területén (a történeti Erdély, Bánát, Arad, Bihar, Szatmár, Máramaros megyék) él.

A legtöbb magyart ezenkívül Szlovákia (710 ezer fő) és a jugoszláviai Vajdaság (420 ezer fő) területe tömöríti. A határainkon túli legnagyobb magyar közösségeknek a következő városok a lakóhelyei (1000 főben): Kolozsvár (110,0),

2. ábra: A magyarok számának változása a Kárpát-medence különböző történeti és közigazgatási régióiban (1880 = 100%)

5. táblázat

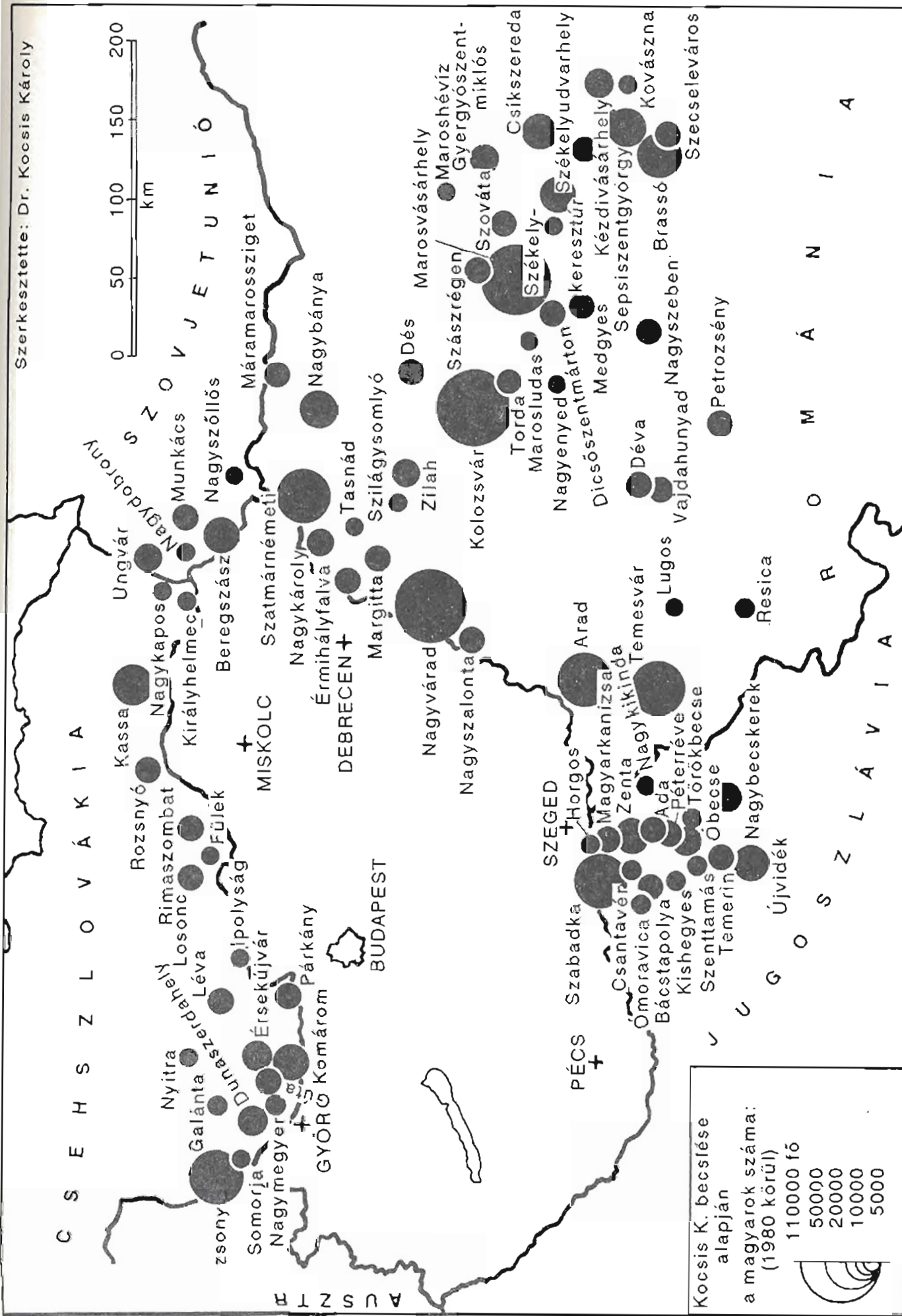
Magyarország határain kívüli legnagyobb kárpát-medencei magyar közösségek 1980 körül
(ezer főben, becsléseink, illetve népszámlálási adatok szerint)

Város	Becslés	Népszámlálás
1. Kolozsvár/Cluj-Napoca R	110,0	85,3
2. Nagyvárad/Oradea R	94,3	75,7
3. Marosvásárhely/Tîrgu Mures R	84,9	81,8
4. Szatmárnémeti/Satu Mare R	59,8	47,6
5. Temesvár/Timişoara R	55,5	36,2
6. Szabadka/Subotica J	50,9	44,0
7. Arad/Arad R	50,3	34,3
8. Brassó/Braşov R	43,9	34,0
9. Pozsony/Bratislava CS	43,0	18,7
10. Nagybánya/Baia Mare R	35,8	25,3
11. Kassa/Košice CS	35,0	8,0
12. Sepsiszentgyörgy/Sfîntu Gheorghe R	34,5	34,0
13. Székelyudvarhely/Odorheiu Secuiesc R	25,3	–
14. Csíkszereda/Miercurea Ciuc R	24,9	–
15. Beregszász/Beregovo SZ	24,7	15,7
16. Komárom/Komárno CS	22,9	20,0
17. Újvidék/Novi Sad J	22,5	19,2
18. Zenta/Senta J	19,9	18,7
19. Nagybecskerek/Zrenjanin J	18,8	16,8
20. Érsekújvár/Nové Zámky CS	17,0	9,4
21. Nagykároly/Carei R	16,8	10,4
22. Óbecse/Bečej J	16,0	14,7
23. Ungvár/Uzsgorod SZ	16,0	7,6
24. Dunaszerdahely/Dunajská Streda CS	15,5	15,1
25. Gyergyószentmiklós/Gheorgheni R	15,5	–
27. Kézdivásárhely/Tîrgu Secuiesc R	15,0	–
28. Nagyszalonta/Salonta R	14,9	–
29. Szászrégen/Reghin R	14,0	–
30. Bácsstopolya/Bačka Topola J	13,4	12,6
31. Zilah/Zaláu R	13,4	–
32. Léva/Levice CS	12,8	4,0

Megjegyzés: R = Románia (1977), CS = Csehszlovákia (1980), J = Jugoszlávia (1981), SZ = Szovjetunió (1979, 1981).

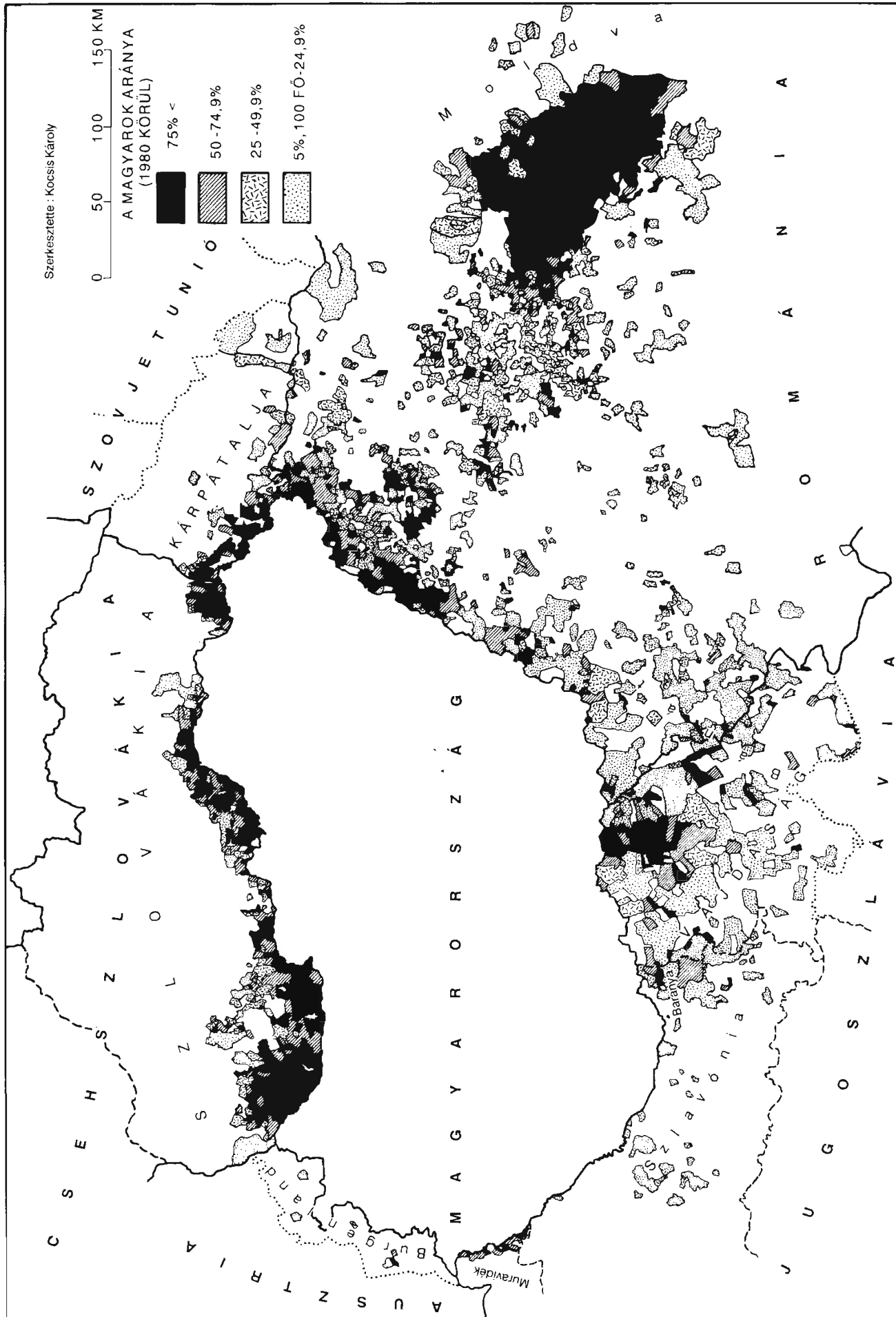
Nagyvárad (94,3), Marosvásárhely (84,9), Szatmárnémeti (59,8), Temesvár (55,5), Szabadka (50,9), Arad (50,3), Brassó (43,9) és Pozsony (43,0) (5. táblázat, 3. ábra).

A döntően magyar etnikumú (75% fölötti) területek többsége a magyar államhatár közelében, illetve a Székelyföldön található (4. ábra). Ezen területek közé sorolható Szlovákiában a Csallóköz, Párkány, Ipolyság, Fülek, Tornalja térsége, a Gömör–Tornai-karszt, Bodrogköz; Szovjetunióban az ung–bereg határsáv; Romániában az említett Székelyföld, a magyar határhoz tapadó szatmári, észak-bihari határzóna; Jugoszláviában pedig a bácskai Magyarokizsa és Zenta vonzáskörzete.

3. ábra: 5000 főnél nagyobb magyar közösségek a Kárpát-medencében Magyarország határain kívül (1980 körül)

4. ábra: A kárpát-medencei magyarság Magyarország határain túl (1980 körül)

Az említett régiókon kívül számos olyan kistáj, illetve nyelvsziget van, ahol a magyarság abszolút többséget, illetve erős, 25–50% közötti kisebbséget alkot: Szlovákiában a nyelvhatár és a fő közlekedési vonalak mentén; Szovjetunióban Nagyszöllős DNY-i szomszédságában; Romániában a Mezőségben, a Maros és Küküllő folyók mellékén, az államhatártól távolodva Szatmárban és a Szilágyságban, Nagyszalonta, Arad környékén; Jugoszláviában Bácska területén Szabadka–Bácstopolya–Óbecse között, a Bánát északi részén, Baranya keleti felében és a Mura-vidék magyar határmenti falvaiban.

A 4. ábra arra hívja fel a figyelmet, hogy nemzeti kisebbségeink döntő többsége – eltekintve az Erdélyi-medence magyarjaitól – az anyaország határának közelében él. Ebből a tényből mind az adott magyar nemzetiségnek, mind pedig a szomszédos országok államalkotó nemzeteinek pótolhatatlanul nagy előnye származhat, illetve származik. A magyar kisebbség számára kedvező ez a helyzet, mert etnikai identitását legkönnyebben anyaországa tőszomszédságában, a vele való sokrétű (személyes, tömegkommunikációs stb.) kapcsolattartással tudja fenntartani. A szomszédos államalkotó nemzeteknek (magyarok, szlovákok, ukránok, románok, szerbek, horvátok, szlovénok) is nagy előnye származhat egy ilyen kétnyelvű, kettős kulturális kötődésű népesség létéből a közös határvidéken. Mégpedig azért, mert a jelen és a jövő Európájában eme vegyes etnikumú, határ menti területek a múlttal ellentétben már nem a határtologatások, a nacionalista villongások színterei, hanem a magas fokú határ menti, nemzetközi integráció megvalósulásának, kis nemzetgazdaságok mind szorosabb összefonódásának helyszínei lesznek, illetve kell, hogy legyenek. A határ menti magyar nemzeti kisebbségeknek a szomszéd nemzetek eme társadalmi, gazdasági közeledésében fog beteljesedni pótolhatatlanul nagy jelentőségű történelmi küldetése, nyelvi-kulturális közvetítő szerepe.

A SZLOVÁKIAI MAGYARSÁG ÉS LAKÓHELYEI

A Szlovák Köztársaság területén a legutóbbi népszámlálás (1980. nov. 1.) alkalmával 559 490 lakos merte magát magyar nemzetiségűnek vallani. Ez a népszámlálási adat – csakúgy mint Magyarországon, de más országokban is – eltér az adott etnikum tényleges számától, ez esetben a magyar nemzeti hagyományokat, kultúrát igénylők, ápolók számától. Ez utóbbit Szlovákia esetében, 1980-ra vonatkozóan – történeti etnikai, népmozgalmi és vándorlási statisztikák alapján – 710 ezer főre becsülhetjük. Ez a létszám kb. Győr–Sopron és Komárom megyéink összlakosságának felelt meg. A legutóbbi népszámlálási adatok alapján eme magyar nemzeti kisebbség Szlovákia népességének 11,2%-át, a kárpát-medencei magyarság összlétszámának 4,2%-át, a határainkon túli, kárpát-medencei magyaroknak pedig 20%-át képviseli.

A TERMÉSZETI KÖRNYEZET

Északi nemzeti kisebbségünk többségének (62%-ának) az alföldi tájak, a Duna menti alföld (55%) és a Kelet-szlovákiai-alföld (7%) települései nyújtanak otthont. A csaknem teljes egészében szántóföldi művelés alá vett magyarlakta alföldi tájak jellemző talajféleségei – a nagyobb folyók mellékének öntéstalajaitól eltekintve – a réti talajok (Csallóköz déli fele, a Dudvág és a Fekete-víz melléke, Bodrogeköz) és a csernozjom (Csallóköz északi fele, a Vág–Nyitra és a Zsitva–Garam közötti terület). A kárpát-medencei szemszögből a Kisalföldünk részének tekinthető Duna menti alföld legjelentősebb folyói az ártéri (galéria-) erdővel kísért Duna, Kis-Duna és a Vág. Említésre méltó még – végső soron – a Vág mellékfolyójának számító Nyitra, Zsitva, Dudvág és Fekete-víz is. A Szlovákiában legkitűnőbb mezőgazdasági termelési adottságokkal rendelkező csallóközi és a Kis-Duna–Vág közötti terület a köztársaság élelmiszer-ellátásában rendkívül nagy szerepet játszik.

A magyarok harmadrészének települései dombvidéki jellegű tájakon (Garam menti, Ipoly menti dombság, Ipoly-, Losonci-, Rima-, Kassai-medence) találhatóak.

A domborzati adottságokhoz igazodva ezen barsi, honti, nógrádi, gömöri és

abaúji vidékek települései megrekedtek az apró- és kistelepüléskategóriában, mely a kommunális alapellátásban teremt különösen nehéz helyzetet.

Az elsősorban barnafölddel és barna erdőtalajjal fedett táj lankái között néhány jelentősebb folyó (Garam, Ipoly, Sajó, Hernád) és patak (Szikince, Kürtös, Rima, Balog, Túróc, Murány stb.) tör utat magának.

A felvidéki magyarok közül csak minden huszadik mondhatja magát hegyvidékinek. Döntő többségük a Gömör–Tornai (v. Szlovák)–Karszt rendzinával fedett dolomit- és mészkősziklái között (pl. Szilicei-fennsík), a Rozsnyói-medencében és a bazaltkúpokkal (Somoskő, Ragács, Bénai-hegy stb.) tarkított Karancs–Medves-vidéken, a szlovákiai Nógrád és Gömör déli zugaiban él. Az imént felsorolt hegyvidéki, magyarlakta tájak folyóvizei közül a Gortva-, Torna- és a Csermoslya-patakok a jelentősebbek.

AZ ELMŰLT ÉVSZÁZAD ETNIKAI FOLYAMATAI

A magyar lakosság aránya Szlovákia össznépeességén belül az első, anyanyelvet is tudakoló népszámlálás (1880. dec. 31.) idejére 23,1%-ra mérséklődött, míg létszáma megközelítette a 600 ezret (6. táblázat). Ez időszakra a magyar–szlovák nyelvhatár lendületes dél felé tolódása lényegében már lefékeződött, és Pozsony–Galánta–Érsekújvár–Nyitra–Léva–Losonc–Rozsnyó–Jászó–Sátoraljaújhely–Ungvár vonalában stabilizálódott. Nyitra–Komárom–Léva háromszögben, Kassa és Töketerebes térségében azonban az évszázados etnikai folyamat erősen vegyes nemzetiségű, egymásba ölelkező nyelvi félszigeteket, szigeteket hozott létre, melyek lakossága az aktív kétnyelvűség, kétkultúrás állapotába került. Ezen területek népessége, illetve a zsidóság, németség és a városi szlovákok egy része a magyar nemzeti gazdasági prosperitás idején, a XIX. és XX. század fordulóján egyre tömegesebben és szívesebben vállaltak a későbbi népszámlálások idején sorsközösséget az államalkotó magyar etnikummal.

Jórészt a magyarságát fennen hirdető német, zsidó és szlovák–magyar asszimilánsoknak köszönhető, hogy nemzetünk 1880–1910 között e tájon 306 ezer fővel gyarapodott, aránya pedig 1910-ben meghaladta a 30%-ot. A városok közül különösen Kassán, Pozsonyban, Zólyomban, Aranyosmaróton, Nyitrán, Nagyrócén, Jolsván és Nagymihályon volt látványos a magyar etnikum előretörése (7. táblázat).

Az ilyen anyanyelvi statisztikában bekövetkezett jelentős változások jobb megértéséhez szükséges szemügyre venni az ún. két- (v. több-) nyelvűek, etnikailag nehezen minősíthetők számát, arányát. A mai Szlovákia területén 1910-ben a magyaroknak 33%-a, a szlovákoknak 18%-a tartozott ebbe a poliglott kategóriába.

A jelenleg városi rangú települések közül Jolsván, Vágsellyén (70–75%), Kassán, Ógyallán, Verebélyen (30–40%), a falusi térségek közül pedig Kassa, Töketerebes környékén, Nyitra és Verebély közötti területen (35–45%) volt különösen magas a nyelvi egyformán szlováknak vagy magyarnak minősíthetők aránya.

Az első világháború eseményei, a trianoni békeszerződés következtében a

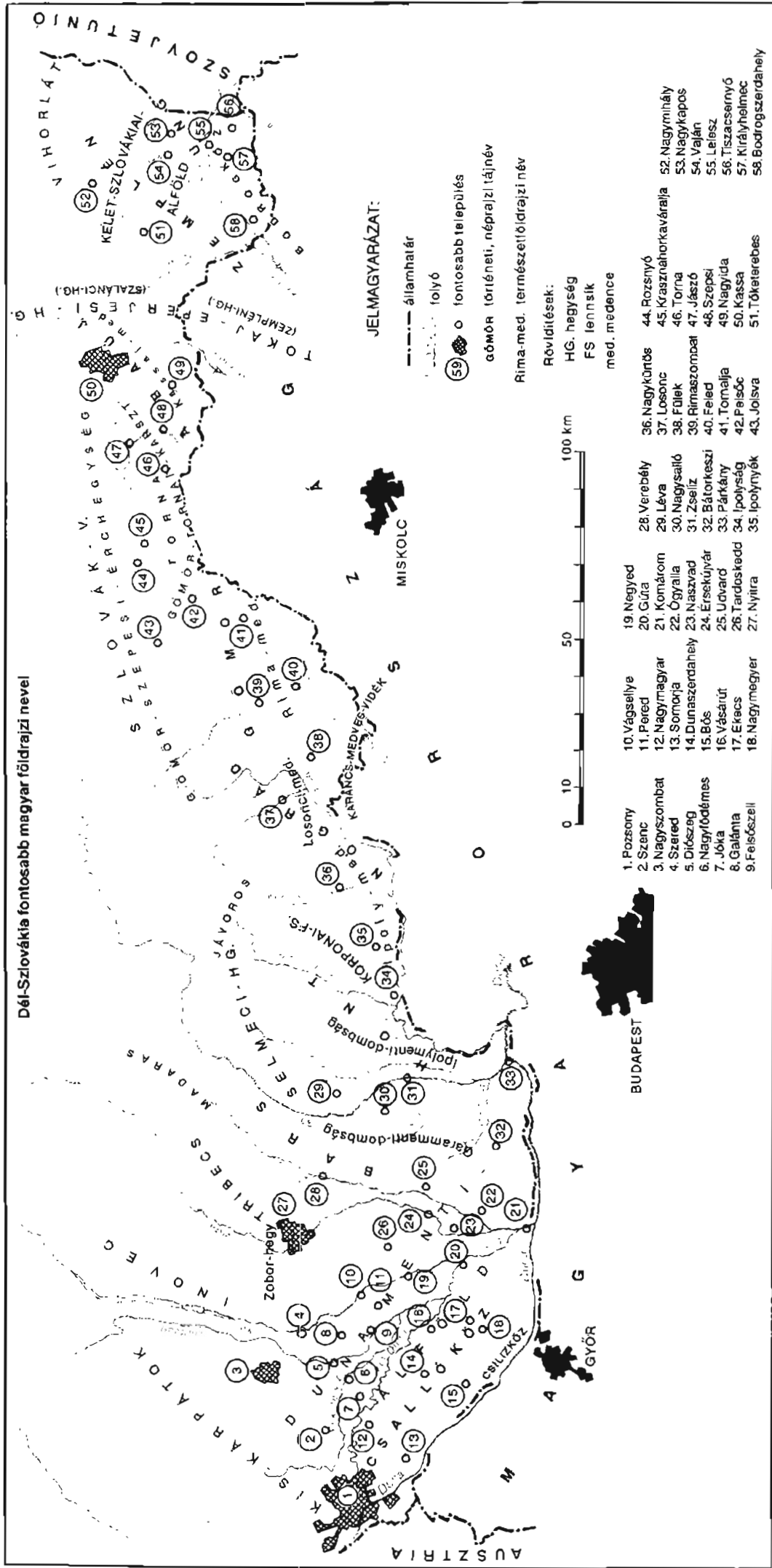
Szlovákia népességének etnikai összetétele 1880–1982 között

	Össz- lakosság	%	Szlovák		Cseh		Magyar		Német		Ruszin, ukrán		Zsidó	%	Zsidó (%)
			(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)					
1880	2 472 437	100	1 471 752	59,6			574 862	23,1	318 794	12,8	81 055	3,3			
1910	2 914 143	100	1 688 413	57,9			881 320	30,2	198 405	6,8	103 387	3,5			
1921	2 958 557	100	1 952 866	65,1	72 137	2,4	650 597	21,7	145 844	4,7	88 970	3,0	73 621	2,4	
1930	3 254 189	100	2 224 983	68,4	120 926	3,7	585 434	17,6	154 821	4,5	95 359	2,8	72 678	2,0	
1941	3 536 319	100	2 385 552	67,4	17 443	0,5	761 434	21,5	143 209	4,0	85 991	2,4			
1947	3 399 000	100	2 888 000	85,0	37 000	1,1	390 000	11,5	24 000	0,7	47 000	1,4			
1950	3 442 317	100	2 982 524	86,6	40 365	1,2	354 532	10,3	5 179	0,1	48 231	1,4			
1961	4 174 046	100	3 560 216	85,3	45 721	1,1	518 782	12,4	6 259	0,1	35 435	0,9			
1970	4 537 290	100	3 878 904	85,5	47 402	1,0	552 006	12,2	4 760	0,1	42 238	1,0			
1980	4 987 853	100	4 321 139	86,6	55 234	1,1	559 801	11,2	5 121	0,1	39 758	0,8			
1982	5 074 000	100	4 393 000	86,6	58 000	1,1	565 000	11,1	3 000	0,06	41 000	0,8			

(Minden adat Szlovákia jelenlegi államterületére van átszámítva!)

Forrás: 1880, 1910 = magyar népszámlálások anyanyelvi adatai, 1921, 1930, 1947, 1950, 1961, 1970, 1980 = csehszlovák nemzetiségi adatok, 1941 = magyar és szlovák népszámlálások összesített anyanyelvi adatai. Az 1880–1941 közötti adatokat Kocsis K. számította a jelenlegi Szlovákia területére

5. ábra: Dél-Szlovákia fontosabb magyar földrajzi nevei

7. táblázat

A magyarok számának és arányának változása Dél-Szlovákia néhány városában 1880–1980 között

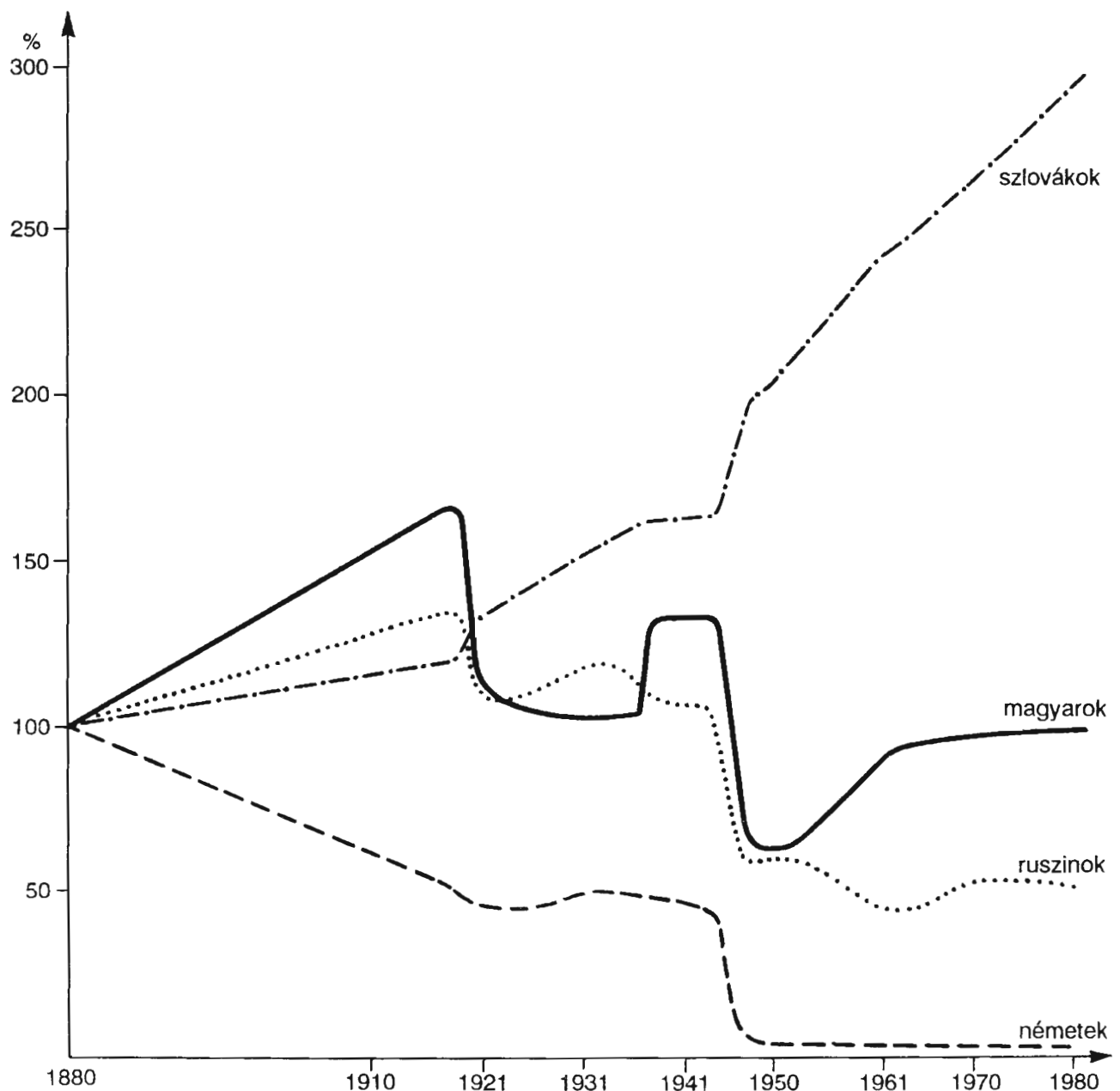
	Pozsony/Bratislava	Kassa/Košice	Galánta/Galanta
1880	10 821 (15,5%)	11 006 (33,5%)	2 955 (69,1%)
1910	37 668 (35,9%)	36 141 (66,5%)	5 251 (87,7%)
1930	26 974 (15,8%)	11 651 (14,3%)	3 621 (46,9%)
1941	21 995 (11,6%)	60 350 (75,6%)	7 233 (84,8%)
1970	16 038 (5,2%)	5 816 (3,9%)	4 053 (35,7%)
1980	18 731 (4,9%)	8 070 (4,0%)	6 200 (40,0%)
*1980	43 000 (11,3%)	35 000 (17,3%)	8 000 (51,7%)
	Dunaszerdahely/Dunajská Streda	Komárom/Komárno	Érsekújvár/Nové Zámky
1880	4 370 (89,2%)	15 505 (91,0%)	8 138 (76,3%)
1910	5 798 (98,5%)	18 473 (89,6%)	14 838 (91,4%)
1930	4 155 (54,9%)	13 951 (61,3%)	10 193 (45,4%)
1941	7 801 (98,1%)	18 168 (96,2%)	21 282 (91,3%)
1970	9 115 (79,0%)	17 243 (60,8%)	7 039 (28,2%)
1980	15 166 (81,0%)	20 022 (61,6%)	9 460 (27,7%)
*1980	15 500 (82,7%)	22 920 (70,5%)	17 000 (49,8%)
	Párkány/Štúrovo	Léva/Levice	Losonc/Lučenec
1880	4 198 (97,0%)	5 734 (78,8%)	4 484 (66,6%)
1910	5 620 (98,7%)	8 998 (86,9%)	11 815 (78,8%)
1930	5 119 (67,9%)	5 427 (40,2%)	4 431 (24,7%)
1941	7 447 (96,2%)	12 113 (89,8%)	14 022 (81,0%)
1970	6 815 (69,1%)	3 200 (17,9%)	3 797 (17,3%)
1980	9 117 (71,2%)	4 010 (15,3%)	3 803 (14,4%)
*1980	9 600 (75,0%)	12 800 (49,0%)	10 400 (39,3%)
	Rimaszombat/Rimavská Sobota	Rozsnyó/Rožňava	Királyhelmec/Kráľovský Chlmec
1880	5 217 (74,7%)	6 321 (87,0%)	2 045 (98,5%)
1910	8 368 (87,8%)	8 589 (89,9%)	2 719 (98,3%)
1930	5 094 (42,6%)	5 586 (56,5%)	1 941 (59,3%)
1941	9 376 (87,9%)	9 892 (90,5%)	3 692 (98,3%)
1970	6 379 (39,9%)	5 988 (41,5%)	4 099 (76,7%)
1980	7 953 (40,4%)	6 305 (34,9%)	4 850 (76,3%)
*1980	11 000 (55,8%)	9 000 (49,9%)	5 400 (84,4%)

Forrás: 1880, 1910, 1941 = magyar népszámlálások anyanyelvi adatai (kivételesen Pozsony 1941-ben), 1930, 1970, 1980 = csehszlovák népszámlálások nemzetiségi adatai. *1980 = Kocsis K. becslése

mai Szlovákia területét – leszámítva Oroszvár térségét – 1920-ban hivatalosan is elcsatolták Magyarországtól, és Csehszlovákia részévé tették.

Az államhatalmi változásokat követve – 1924-ig – kb. 88 ezer magyar (közigazgatási alkalmazott, katona, földbirtokos stb.) költözött át az új magyar államterületre (RÓNAI A. 1938), párhuzamosan kb. 72 ezer cseh katona, hivatalnok, tőkés betelepülésével.

A bizonytalan nemzeti hovatartozású, kettős-hármas kötődésű népességnek, a németek egy részének az új államalkotó etnikumhoz, a „csehszlovákok”-

6. ábra: Szlovákia főbb etnikumai számának változása 1880–1980 között (1880 = 100%)

hoz való asszimilálódása, a nagyszámú magyar nyelvű zsidó önálló etnikai kategóriába sorolása 1930-ra tetemesen lecsökkentette a magyarok számát (–300 ezer fő) és arányát (–12,6%) (6. táblázat, 6. ábra). A Zobor-vidéki magyarság nyelvsziget lett, Balassagyarmat–Nagykürtös között megszakadt az Ipoly melléki összefüggő magyar nyelvterület, Kassától keletre és Tőketerebestől délnyugatra lévő magyar nyelvszigetek pedig szinte teljesen eltűntek. Ezzel párhuzamosan a cseh nacionalista földreform keretén belül cseh, szlovák telepesfalvak jöttek létre a magyar nyelvterület teljes hosszában (Hviezdoslavov, Miloslavov, Lipové, Šrobárová, Lipovany, Bottovo stb.).

A nyelvhatár mentén fekvő, eredetileg magyar többségű városokban a 98–100%-ban „csehszlovák” és (csehországi) német nemzetiségű katonaság, illetve 65–85%-ban „csehszlovák” köztisztviselői réteg betelepülése (KŐVÁGÓ J. 1946) – kiegészülve a zsidóság és a kétnyelvűek többségének ezáltal „csehszlovákká” válásával – a korábbi magyar többség pl. Kassa esetében 25%-ra zsugorodott össze. A nyelvhatár többi városában pedig a „csehszlovák” nemzetiség a

magyarokkal kb. egyensúlyba került (Érsekújvár, Galánta, Léva, Rimaszombat, Rozsnyó). Pozsonyban ugyanekkor a város mai területén 1910-ben élt 48 ezer főnyi szlovákság száma a csehekkel 1930-ban 102 ezerre növekedett.

Húszéves fennállása után, 1939-ben felbomlott a Csehszlovák Köztársaság. Előtte azonban a bécsi döntőbíráskodáson (1938. nov. 2.) Csehszlovákiától visszacsatolták a Magyar Királysághoz a 80%-ában magyar anyanyelvű népesség-lakta déli területeket. Az ismét magyar fennhatóság alá került területeken a katonaság, közigazgatási alkalmazottak kicserélődése, magyarországiak betelepülése, 86 ezer szlovák, cseh elköltözése, a kettős kulturális kötődésű, magyar–szlovák népesség ezúttal magyarrá válása miatt Szlovákia jelenlegi területén a magyarok száma 176 ezer fővel, aránya 4%-kal nőtt. Mint minden államhatalmi változás, ez is a városok etnikai összetételének hirtelen megváltozásában mutatkozott meg leginkább (7. táblázat).

A második világháború után a csehszlovák kormány a német kisebbséghez hasonló módon – kitelepítéssel – kívánta megoldani a Csehszlovákiához csatolt déli területeken élő magyarok kérdését is. 1945 júliusáig így került sor kb. 32 ezer, 1938–1945 között a mai szlovák területre beköltözött magyar kiutasítására (JANICS K. 1980). A kiutasítottak mellett jelentős volt azok száma is, akik a teljes jogfosztottság, törvényen kívüliség elől Magyarországra menekültek (14 ezer fő).

Miután a magyarok teljes kitelepítését a nagyhatalmak nem támogatták, Magyarország és Csehszlovákia között 1947-ben és 1948-ban meglehetősen vonatott lakosságcsere-re került sor. Az erőltetett „lakosságcsere” siettetése érdekében kb. 44 ezer magyart telepítettek szét Nyugat-Csehországban, a németek által üresen hagyott falvakba. Végül is kb. 74 ezer magyart tudtak deportálni Szlovákiából, és 73 ezer szlováknak minősített lakos települt át Magyarországról (ZVARA, J. 1965). Összességében 1945–1948 között 120 490 (!) magyarnak kellett elhagynia Csehszlovákiát.

A magyarok későbbi számának alakulásánál azonban a legnagyobb szerepet az ún. „reszlovakizálási” (visszaszlovákosítási) akció játszotta, melynek értelmében Szlovákiában maradhattak azok a magyarok, akik szlováknak vallották magukat. A kampány eredményeként kb. 327 ezer magyar ilyen irányú kérelmét fogadták el (ZVARA, J. 1965).

A Csehszlovák Köztársaság idején kialakított telepesfalvak lakói is visszaköltöztek, de új szlovák falvak is létrejöttek a magyar nyelvterületen a földreform révén (pl. Jatov, Rastislavice, Šiatorská Bukovinka). Eme magyar többségű, déli területeken telepítették le a Magyarországról átköltöztetett, szlováknak minősített, de már erősen magyar kulturális kötődésű lakosokat is, akik ismét magyar környezetbe kerülve továbbra is fenntartották a szlovák és a magyar nemzet közötti „lebegő” helyzetüket. A CSKP 1948. februári győzelmét megelőző intézkedések, melyek Szlovákia nemzeti homogenizálását, az ezer évvel korábbi magyar honfoglalás „visszafordítását” voltak hivatottak megvalósítani, a szlovákiai magyarok számát 1941-hez viszonyítva 407 ezerrel (!) csökkentették. Különösen egyes városokban volt meglepő arányuk hirtelen zuhanása: pl. Kassa (76% – 4%), Érsekújvár, Vágsellye, Léva (kb. 90% – 10%).

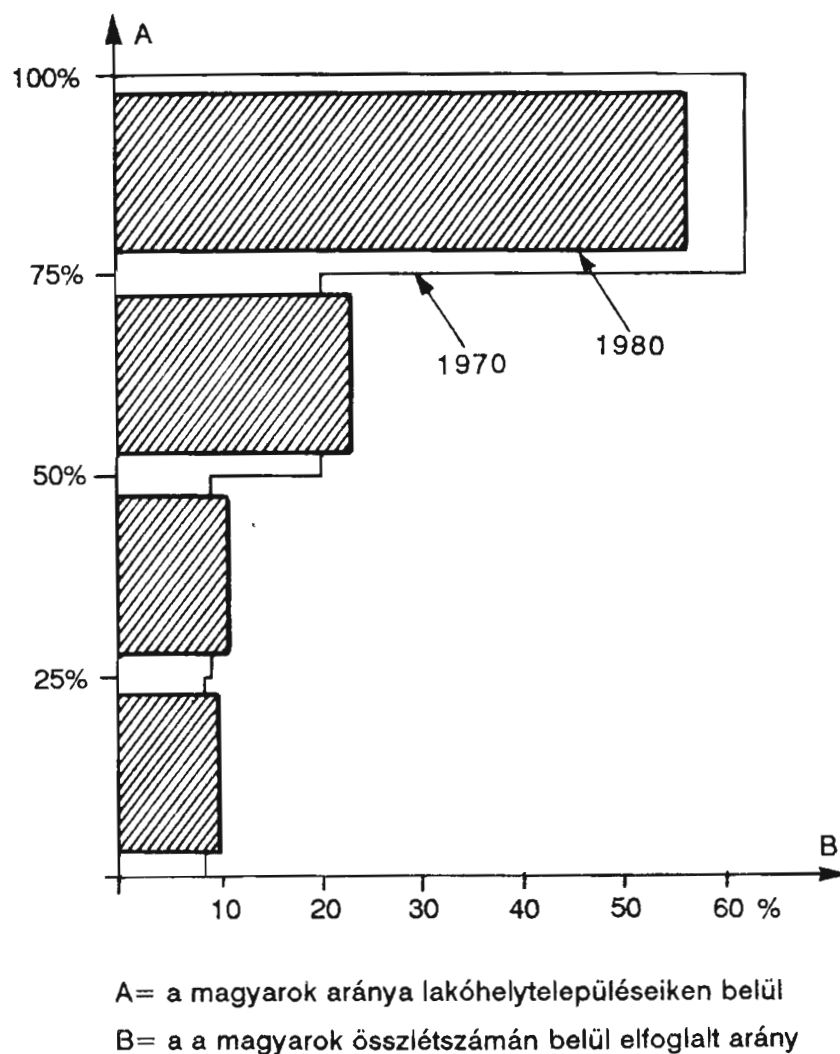
A falusi térségek közül a legnagyobb magyar etnikai veszteség Léva, Zseliz,

Kassa és Töketerebes térségében volt tapasztalható. Természetesen még ez időszakban is voltak olyan területek, ahol csak minimálisan csökkent, néha még nőtt is a magyarok aránya.

Ezek voltak a szlovákiai magyarságnak az etnikailag leghomogénebb, az államhatárhoz tapadó, sok néprajzi archaikumot őrző magterületei: Csallóköz, Párkány északi, Ipolyság keleti előtere, Dél-Gömör, Torna-vidék és a Bodrogköz. Az 1940-es évek megrázó élményeinek szürkülésével egyre többen vállalták ismét magyarságukat. 1970-ben már 552 ezer magyar nemzetiségűt és 600 ezer magyar anyanyelvűt tartottak nyilván Szlovákiában. Ez utóbbi szám legfeljebb a 80 évvel korábbi szintnek felelt meg, és messze elmaradt az 1941-beli 761 ezer szlovákiai magyar anyanyelvű számától (6. táblázat).

Az elmúlt évtizedben a magyarok térbeli mobilitását is egyre inkább az életkörülmények, a munkahelykereslet és -kínálat fokozódó térbeli eltérései határozták meg. Egyre kiélezettebbé váltak a központ és a perifériaterületek közötti ellentétek, melyek a határvidéki, egyre nyitottabbá váló magyar falusi társadalom mobilitását is megnövelték. Ez elsősorban a magyar fiataloknak a nyelvhatár immár szlovák többségű városaiban, jelentős mértékben Pozsonyban és Kassán való letelepedésében nyilvánult meg. Ennek volt köszönhető, hogy az olyan településekben élő magyarok aránya, akik lakóhelyeiken kisebbségben éltek 1970–1980 között, 17%-ról 21%-ra emelkedett, párhuzamosan a túlnyomóan többségi (75%) viszonyok között élők arányának 63%-ról 56%-ra való csökkenésével (7. ábra).

A nagyfokú migráció tovább növelte a természetes asszimiláció lehetőségét a szlovák többségű környezetben kötött, etnikailag vegyes házasságok révén (1982-ben a magyar férfiak 27,1%-a, a nők 24,7%-a választott szlovák házastársat). Az elvándorlás és a születésszabályozás évtizedek (-századok) során kialakult nagyfokú térbeli eltérései miatt a magyar nemzetiségű területek közül különösen Párkány–Zseliz–Ipolyság közötti területen, Ajnácskő, Pelsőc vidékén,

7. ábra: A szlovákiai magyarok megoszlása településeiken belül képviselt arányuk szerint 1970-ben és 1980-ban

illetve a Bodrog–Latorca mellékén öregedett el a népesség. Ezen területekkel szemben a legkedvezőbb demográfiai mutatókkal a csallóközi és részben a Pozsony-, Galánta vidéki magyarság rendelkezik. Évi +6‰-es természetes szaporodásuk (1983-ban) messze meghaladta nemcsak a szomszédos Győr–Sopron és Komárom megyéink (−0,3 – −0,6‰), de még Szabolcs–Szatmár (+2‰) értékét is.

A SZLOVÁKIAI MAGYARSÁG JELENLEGI TELEPÜLÉSTERÜLETE

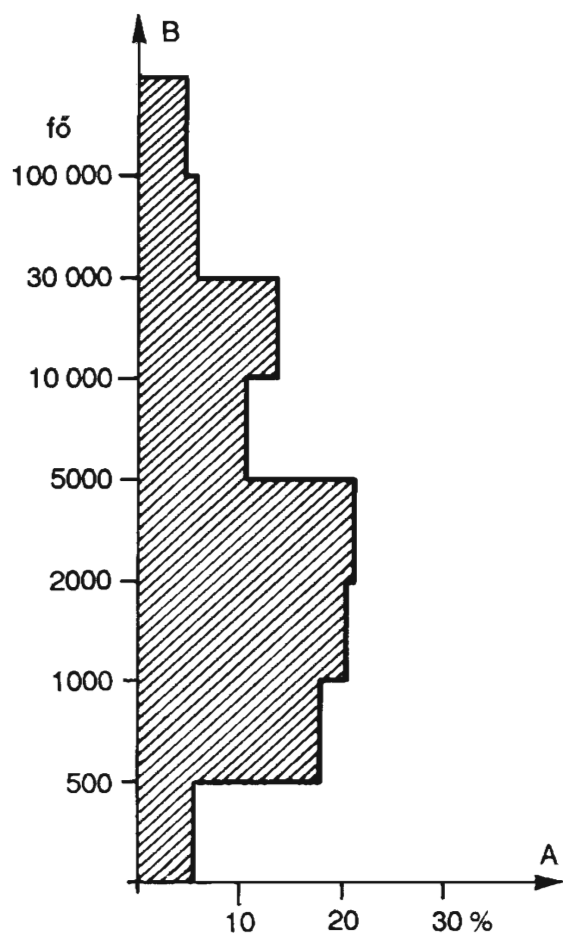
Közigazgatási szempontból a szlovákiai magyarok 68%-ának a Nyugat-szlovákiai Kerület nyújt otthont. A járások közül legmagyarabbnak a Dunaszerdahelyi (87,8%) és a Komáromi (71,9%) tekinthető. A Rimaszombati, Galántai, Érsekújvári és Töketerebesi járásokban pedig a szlováksággal közel egyensúlyban (40–47%) vannak.

Nemzetünk északi képviselői Szlovákia 508 településén élnek jelentős számban (100 fő ≤) és arányban (10% ≤). Ebből 399 településen képeznek abszolút (50% ≤), 164-ben pedig szinte kizárólagos (90% ≤) többséget (GYÖNYÖR J. 1983). Részben domborzati, részben történeti sajátosságok miatt főként a nagy-, közép- és kistelepülés (500–5000 fő) településkategóriát részesítik előnyben, de tekintélyes részük (14%) él kisvárosokban is (7., 8. ábra).

A legnagyobb magyar közösségeket az 1980-as csehszlovák népszámlálás nemzeti adatai szerint Komárom, Pozsony, Dunaszerdahely, Érsekújvár, Gúta, Párkány, Kassa, Rimaszombat, Fülek és Somorja tömöríti (8. táblázat). 1980-ra vonatkozó becsléseink ettől a sorrendtől némileg eltérnek (ezer főben): Pozsony (43,0), Kassa (35,0), Komárom (22,9), Érsekújvár (17,0), Dunaszerdahely (15,5), Léva (12,8).

A hivatalos adatok szerint a városok közül mindössze 13-ban haladja meg a magyar nemzetiségűek aránya a szlovákokét, melyek közül a leginkább magyarnak Nagymegyér, Gúta, Dunaszerdahely és Királyhelmec tekinthető (9. táblázat).

A felvidéki magyarság legnyugatabbi képviselői a Pozsonyi járás lakói. A többsé-

A = a magyarok összlétszámán belül elfoglalt arány

B = település nagyságrendi kategóriák

8. ábra: A szlovákiai magyarok megoszlása település nagyságrendi kategóriák szerint (1980)

5000 főnél nagyobb szlovákiai magyar közösségek
1980-ban

1. Komárom/Komárno	20 022
2. Pozsony/Bratislava	18 731
3. Dunaszerdahely/D. Streda	15 166
4. Érsekújvár/Nové Zámky	9 460
5. Gúta/Kolárovo	9 375
6. Párkány/Štúrovo	9 117
7. Kassa/Košice	8 070
8. Rimaszombat/Rim. Sobota	7 953
9. Fülek/Filakovo	7 320
10. Somorja/Šamorín	7 016
11. Nagymegyer/Čalovo	6 901
12. Rozsnyó/Rožňava	6 305
13. Galánta/Galanta	6 200

Abszolút magyar többségű szlovákiai városok
1980-ban

1. Nagymegyer/Čalovo	85,6%
2. Gúta/Kolárovo	83,0%
3. Dunaszerdahely/D. Streda	81,0%
4. Királyhelmec/Kráľ. Chlmec	76,3%
5. Somorja/Šamorín	72,5%
6. Párkány/Štúrovo	71,2%
7. Tornalja/Šafárikovo	70,6%
8. Fülek/Filakovo	69,7%
9. Komárom/Komárno	61,6%
10. Ipolyság/Šahy	60,7%
11. Nagykapos/Velké Kapušany	55,9%
12. Zselic/Želiezovce	53,7%
13. Ógyalla/Hurbanovo	51,7%

Forrás: az 1980. évi csehszlovák népszámlálás nemzetiségi adatai

gükben a szlovák fővárosban dolgozó itteni magyarok jelentősebb települései (Szenc, Magyarbél, Fél, Éberhárd) már a pozsonyi agglomeráció részei. Kedvező földrajzi fekvésük következtében fokozódik a szlovákok betelepülése, ami persze lakóhelyeiken %-os arányuk fokozatos csökkenésével jár.

A leginkább magyar jellegű járásban, a Dunaszerdahelyiben szlovákok csak a városokban (Dunaszerdahely, Somorja, Nagymegyer) élnek nagyobb számban. A járás legjelentősebb – természetesen magyar – falvai: Nagymagyar, Illésháza, Nagylég, Bős, Várkony, Ekecs, Nyárasd, Vásárút, Diósförgepatony.

Fontos vasúti elágazásban fekszik a Galántai járás 40–52%-ban magyar-nak tekinthető székhelye. A járás helybeli iparban dolgozó magyarsága elsősorban a vágsselyei „Duslo” vegyipari kombinát, a szeredi nikkelkohó, illetve Galánta, Diószeg gép- és élelmiszer-ipari üzemének munkása. Az itteni magyar falvak többségükben a Kis-Duna és a Pozsony–Érsekújvár vasútvonal között sorakoznak (Jóka, Nagyfödémes, Felső-, Alsószeli, Nádszeg, Negyed, Vágfarkasd stb.).

Szlovákia másik magyar többségű járásában, a Komáromiban a legtöbb magyarnak Komárom, Gúta, Ógyalla nyújt otthont. A járás településhálózatának további csomópontjait Naszvad, Marcelháza, Perbete, Bátorkeszi, Nemesócsa és Csallóközarányos képezi. A vidék ipari munkalehetőségei közül a komáromi hajógyár és az ógyallai sörgyár emelkedik ki.

A Vág és a Duna között, illetve a pozsony–budapesti vasúti fővonal mellett elterülő Érsekújvári járás magyarságának többsége a cellulóz- és papírgyártásáról híres Párkány közelében él (Muzsla, Köbölkút, Kürt, Magyarszógyén, Bény, Kéménd stb.). A kiemelkedő fontosságú vasúti csomópontnak és elektrotechnikai (hűtő-) gépgyártó központnak számító, a kb. fele-fele arányban szlovák–magyar lakosságú Érsekújvár közelében a legtöbb magyarnak Tardoskéd, Udvard, Szimő és Zsitvabesenő jelent lakóhelyet.

Az Érsekújvári járás északi részén Nyitra nagyker a közeli – már a Nyitrai járás területén fekvő – Nagycétényel és Nyitracsehivel együtt jelentős magyar nyelvterületet képez. A Nyitrai járás székhelye a kb. 80 ezer lakosú Nyitra a Zobor-vidéki magyar etnikai terület két faluját (Nyitragerencsér, Alsócsitár) nyelte el az elmúlt évtizedekben. A Tribecs hegység déli lábánál sorakozó magyar falvakban (Barslédec, Gimes, Zsére, Kolon, Pográny, Alsóbodok) a Nyitra környéki agglomerációs fejlődés, a környező szlovákság beköltözése miatt a magyarok aránya fokozatosan csökken.

Az Ipolysági és Zselizi járások bekebelezésével megnagyobbodott Lévai járásban a magyar nyelvhatár az 1945-ös nagy, Garam menti harcokat megelőző evakuálás és a háborút követő kíméletlen deportálások miatt jelentősen visszahúzólt az Ipoly irányába. A járás főleg textiliparáról nevezetes székhelye – becsléseink szerint 49%-ában, az 1980-as csehszlovák népszámlálás szerint 15,3%-ában magyar. Léva közvetlen környékén magyarok már csak néhány apró- és kisfaluban élnek (Zsemlér, Alsó-, Felsőszecse, Várad, Vámosladány stb.). Mohiban a jelentősebb számban megmaradt magyarságot az ide tervezett új atomerőmű építése miatt telepítették szét az elmúlt évtizedben.

Zseliz erősen vegyes nemzetiségűvé vált környékén; Nagyölveden, Farnadon, Nagysallón és – Szlovákia egyik legfontosabb cukorgyárának telephelyén – Oroszkán, Ipolyság vonzáskörzetében pedig Paláston és Ipolyvisken élnek legnagyobb számban magyarok.

Az Ipoly jobb partján egyre inkább elvékonyodó – megszakadó – magyar etnikai terület a Nagykürtösi járás része. Az itteni legnagyobb, ipolynyéki magyar közösség mellett – nagyságrendi szempontból – az ipolyhídvégiek, ipolybalogiak, csábiak, lukanényeiek és bussóiak említendőek meg.

A Losonci járásban, a hajdani Nógrád megye északi részén nemzeti kisebbségeink – szlovák telepesfalvakkal fellazított etnikai területen – Losonc déli szomszédságában és a főleg zománcdedény- (Kovosmalt) és bútorgyártásáról nevezetes Füle környékén élnek (Ragyolc, Csákányháza, Panyidaróc, Vilke, Fülekkovácsi stb.).

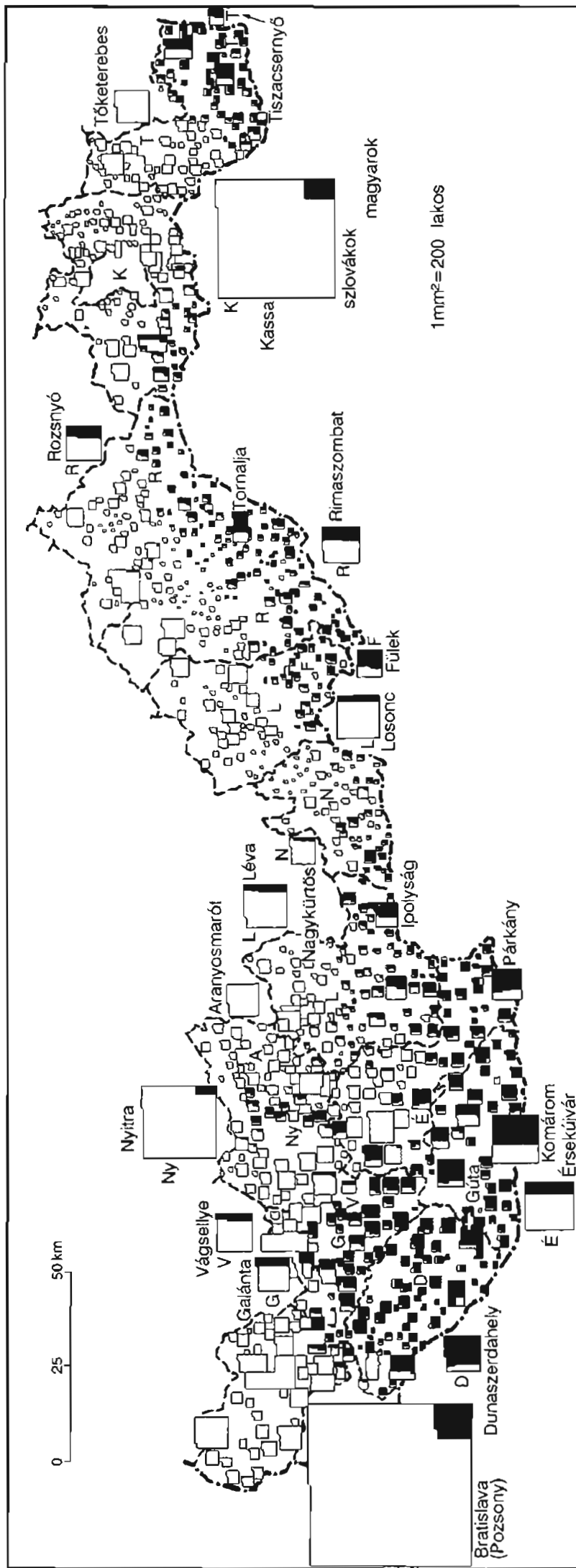
Gömör déli részén, a szinte teljes egészében magyar Feledi és Tornaljai járással (is) megnövelt területű Rimaszombati járásban a magyarság kulcstelepüléseinek Rimaszombat, Tornalja, Rimaszécs, Sajtószentkirály, Feled, Ajnácskő, Várgede, Nagybalog, Uzapanyit számít. A magyar államhatár közelében megbúvó falvaknak elenyésző a szlovák lakossága. Egy településen, Jénén még a hivatalos statisztika szerint sem él a magyaron kívül egyetlen más nemzetiségű sem.

A Sajó mentén felfelé haladva, a Rozsnyói járás területén a Kárpát-medence magyar etnikai területének legészakabbi részére jutunk. A magyarlakta határsáv Sajó-völgyi településeiben, főleg Rozsnyón és Pelsőcön a szlovákok nagyfokú beköltözése miatt egyre jelentősebb a magyarok arányának visszaszorulása, ellenében a Szilicei- és Tornai-fennsík falvai magyar jellegének fokozódásával (Szilice, Szádalmás, Hárskút, Várhosszúrét stb.).

Kassa vidékén nemzetrészeink szinte kizárólag a korábbi Szepsi járás területén, a magyar államhatártól legfeljebb 10–15 km-es távolságban élnek (Torna, Szepsi, Szádudvarnok, Tornaújfalú, Debrőd, Jászó, Buzita, Jánok stb.). Az itteni magyarságnak az ipari munkahelyek közül a több mint 200 ezer lakosú kelet-

szlovákiai metropolisz, a hajdani Abaúj–Torna megye székhelye, Kassa (Kelet-Szlovákiai Vasmű), Szepsi, Nagyida üzemei, valamint a tornai cementgyár nyújt elsősorban megélhetést.

A Szalánci-hegységen (a Tokaj–Eperjesi-hegység északi, szlovák felén) átkelve a Tőketerebesi járás területére érünk, mely jelenleg a korábbi magyar Nagykaposi és Királyhelmei járásokat is magában foglalja. Az itteni magyarság viszonylag kompakt etnikai tömbben, jórészt az Ung–Bodrog, illetve a szovjet és magyar határ közötti területen lakik. A közel ezeréves magyar nyelvterület egységét e tájon csak a szerényebb ipari központok: Nagykapos (44%), Királyhelmei (23%), Bodrogszerdahely (40%), a Szlovákia egyik legnagyobb hőerőművének telephelyet nyújtó Vaján (15%) és a rendkívül fontos – Záhony, illetve Csap közelében fekvő – nemzetközi vasúti átrakódó körzetközpont, Tiszacsernyő (45%) szlováksága bontja meg. A Szlovákiához tartozó zempléni, ungi területek legtöbb magyar falusi lakosa Leleszt, Bodrogszerdahelyt, Nagytárkányt, Szomotort, Kisgérest és Battyánt tekinti szűkebb hazájának.

9. ábra: Dél-Szlovákia nemzetiségi térképe 1980-ban

A KÁRPÁTALJAI MAGYARSÁG

A Kárpát-medence ÉK-i részén, Csehszlovákia, Magyarország, Románia szomszédságában elterülő terület neve: Kárpátalja (hivatalosan: Zakarpatszkaja oblaszty – Kárpátontúli terület) egyike a legfiatalabb magyar tájneveknek. Ez a 12 800 km²-es kiterjedésű régiót illető, közigazgatási ihletésű tájnév a trianoni békediktátum után került be fokozatosan a magyar köztudatba, és – jelentős mértékben az 1939–1945 közötti hivatalos használata miatt – mára már teljesen elfogadottá vált.

Ezen a szovjetunióbeli Ukrajnához tartozó, felső-tiszavidéki területen az 1979-es népszámlálás alkalmával 158 446 lakost írtak össze magyar nemzetiségűként. Ez a szám némileg eltér – számításaim szerint – a ténylegesen magyarnak minősíthetők (194 ezer fő) és a magyarul is beszélők (220 ezer fő) számától. A kárpátaljai magyarság 1979-re becsült száma Debrecen, illetve Nógrád megye összlakosságához volt hasonlítható. E nagytájnak – az erdélyinél és felvidékinél jóval kisebb számú – magyarjai a Kárpát-medencében élő nemzeti kisebbségeinknek mindössze 5,5%-át teszik ki.

A TERMÉSZETI KÖRNYEZET

A kárpátaljai magyarok 91%-a Alföldünknek a Szovjetunióhoz tartozó északkeleti peremén, a hivatalosan „Kárpátontúli-alföld”-nek nevezett területen él. A lecsapolt Szernye-mocsár síklápi talajától és a folyókat övező öntéstalajtól eltekintve réti talajokkal borított alföldi tájból számos fiatal vulkáni kúp, hegy emelkedik ki, pl. Beregszász, Mezőkaszony, Zápszony, Salánk és Nagyszöllős mellett.

A helyenként fölgyesekkel tarkított, Kárpátalja élelmezésében meghatározó szerepet játszó, túlnyomóan magyarlakta alföldet főleg barna erdei talajokkal és bükkösökkel fedett, 700–1100 m magasságú vulkáni hegykoszorú szegélyezi (Pojána–Szinyák, Borló–Gyil, Nagyszöllösi-hegység, Avas). Az itteni magyarok többi része (9%-a) hegyvidéki környezetben a Huszt és Körösmező közötti Tiszamelléken él.

A magyarok által (is) lakott területek legnagyobb folyója a Tisza, mely a Máramarosi-havasokban két ágból (Fekete- és Fehér-Tisza) ered, és 223 km-es utat

tesz meg szovjet területen. A még viszonylag sebes folyású Tisza – a vulkanikus hegyláncot a Huszti-kapuban áttörve – a Királyháza-öblözetben, Ugocsában szelídül meg, és épít lapos törmelékkúpot. Máramarosban legjelentősebb mellékfolyói a Tarac, Talabor és Nagyág. Jobb oldali mellékvizei közül említésre méltó még a beregszászi hegyek által rövid úton a Tiszába kényszerített Borzsa, a lecsapolt, hajdani mocsárvidéken áttörő, a tiszaháti hordalékkúp által elterelt Szerenye, a mára már szabályozott folyású Latorca és az Ung is.

AZ ELMÚLT ÉVSZÁZAD ETNIKAI FOLYAMATAI

Több mint egy évszázada a mai Kárpátalja területének közel 410 ezer lakosa közül 105 ezer fő (25,7%) vallotta magát magyar anyanyelvűnek. Az össznépeség majd 60%-át jelentő ruszinok* száma a 244 ezret is meghaladta (10. táblázat). A különösen XIX. század második felében a Kárpátok északkeleti lengyel, ukrán előteréből (Galíciából) egyre nagyobb tömegben érkező zsidókat (kb. 58 ezer fő) a statisztika nem vette nyilvántartásba, mert többnyire német vagy magyar anyanyelvűnek tüntették fel magukat.

A századforduló tájékán, az 1880–1910-es népszámlálások közötti időszakban a magyarok száma 105-ről 185 ezerre, aránya 25,7-ről 30,6%-ra emelkedett. A magyarok ilyen nagyfokú gyarapodása elsősorban megnövekedett természetes szaporodásuknak, a kivándorlásban való – ruszinokhoz képest – kisebb részvételüknek, a zsidók, németek természetes, szívesen vállalt asszimilációjának, magyarosodásának, illetve az ugocsai bizonytalan etnikai hovatartozású, görög katolikus magyar–ruszin népesség (Nagyszöllős, Tekeháza, Fancsika, Karácsfalva, Mátyfalva, Szöllősvégardó, Batár, Csomafalva stb.) ezúttal magyar érzülete felülkerekedésének volt köszönhető. A terület két legnagyobb, 30–40%-ában zsidó vallású városában, Ungváron és Munkácson a magyarok aránya 82–73%-ot ért el (11. táblázat).

Az 1910-es népszámlálás idején a mai városi rangú települések közül a magyarság aránya meghaladta a 75%-ot Beregszászon, Nagyszöllősön, Csapon és Técsön is. Tetemes volt a magyar etnikum térnyerése olyan központi településeken is, mint Huszt, Rahó, Körösmező, Szolyva, Szerednye és Ilosva. Ennek köszönhetően a mai városok 1910-beli 85 ezer főnyi összlakosságán belül 68,7%-ot ért el a magyarok aránya. A magyarság városokon belüli nagy arányát elsősorban a városok többnyire magyar etnikai alaprétegének, a magyar nemzet államalkotó mivoltának és a városok ruszin vonzáskörzetéből való kisebb mértékű betelepülésnek köszönhette. A kárpátaljai magyarság nagyfokú korabeli „urbanizáltságát” a magyar városlakóknak a terület összes magyarjához viszonyított 31,6%-os aránya is bizonyítja. A ruszinok esetében ez az arány akkor 4,8%-ot, a németeknél 13,9%-ot ért el.

* *Ruszin*: Az ÉK-i Kárpátok térségében élő szláv népesség elnevezése a múltban, de napjainkban is sokféle (rutén, ruszin, magyar-orosz, kárpát-orosz, kárpát-ukrán, ukrán). Jelenleg az ukránoktól a múltban jórészt görög katolikus vallásban, kissébrészt nyelvében eltérő kárpáti szláv népességet hivatalosan pl. a Szovjetunióban és Csehszlovákiában ukránnak, Jugoszláviában ruszinnak nevezik. Hazánkban vegyes az elnevezésük használata.

Év	Összes lakos	Magyar		Ruszin, ukrán, orosz	
			%		%
1880	408 971	105 343	25,7	244 742	59,8
1910	605 942	185 433	30,6	330 010	54,5
1921	619 304	111 052	17,9	372 523	60,1
1930	733 956	116 584	15,9	447 127	60,9
1941	852 546	245 286	28,8	502 329	58,9
1959	920 173	146 247	15,9	716 063	77,8
1979	1 155 759	158 446	13,7	940 319	81,3
1979*	1 155 759	194 000	16,8	906 000	78,4

Forrás: 1880, 1910, 1941 = magyar népszámlálások anyanyelvi, 1921, 1930 = csehszlovák népszámlálások nemzetiségi adatai Dr. Kocsis Károly számításai alapján, 1959, 1979 = szovjet népszámlálások nemzetiségi adatai, 1979* = Dr. Kocsis Károly számítása

	Év	Összes lakos	Magyarok	
UNGVÁR/ UZSGOROD	1880	14 783	9 165	62,0%
	1910	21 630	15 864	73,3%
	1930	35 628	7 600	21,3%
	1941	38 659	27 896	72,4%
	1979	89 037	7 619	8,5%
	1981	96 300	16 000	16,6%
NAGY- SZÓLLÓS/ VINO- GRADOV	1880	4 185	2 474	59,1%
	1910	7 811	5 943	76,1%
	1930	11 054	2 630	23,8%
	1941	13 331	7 372	55,3%
	1979	21 813	3 042	13,9%
	1981	23 100	6 700	29,0%
CSAP/ CSOP	1880	1 187	1 164	98,1%
	1910	2 318	2 294	99,0%
	1930	3 572	2 082	58,3%
	1941	3 498	3 416	97,6%
	1979	7 503	3 434	45,8%
	1981	7 900	3 500	44,1%

Forrás: 1880, 1910, 1941 = magyar népszámlálások anyanyelvi, 1921, 1930 = csehszlovák népszámlálások nemzetiségi adatai, 1979 = szovjet népszámlálás nemzetiségi adatai, 1981 = Kocsis K. becslése

összetétele 1880–1979 között

Zsidó	%	Német	%	Román	%	Szlovák, cseh	%
.....	...	31 745	7,8	16 713	4,1	8 611	2,1
.....	...	64 257	10,6	11 668	1,9	6 346	1,0
80 132	12,9	.....	...	.....	...	19 284	3,1
91 839	12,5	13 273	1,8	.....	...	34 032	4,6
78 272	9,2	13 244	1,5	15 587	1,8	6 838	0,8
12 169	1,3	.....	...	18 346	2,0	12 289	1,3
3 848	0,3	3 746	0,3	27 155	2,3	8 914	0,8
.....	...	.....	...	.....	...	.....	...

Megjegyzés: Minden adat Kárpátalja (Zakarpatszkaja oblaszty) jelenlegi területére van átszámítva!

Kárpátalja néhány városában 1880–1981 között

	Év	Összes lakos	Magyarok	
MUNKÁCS/ MUKACSEVO	1880	13 319	6 177	46,4%
	1910	23 406	13 880	59,3%
	1930	34 267	6 227	18,2%
	1941	36 797	21 277	57,8%
	1979	71 393	6 883	9,6%
	1981	75 200	15 200	20,2%
BEREG- SZÁSZ/ BEREGOVO	1880	7 695	7 356	95,6%
	1910	14 470	13 953	96,4%
	1930	20 897	10 719	51,3%
	1941	21 540	19 784	91,8%
	1979	27 810	15 759	56,7%
	1981	29 116	24 700	85,0%
TÉCSÓ/ TYACSEV	1880	2 954	1 946	65,9%
	1910	5 910	4 482	75,8%
	1930	7 417	2 335	31,5%
	1941	10 731	5 789	53,9%
	1979	8 921	2 860	32,0%
	1981	9 300	3 000	32,2%

Megjegyzés: Minden adat a városok jelenlegi közigazgatási területére van átszámítva!

Az első világháborút követően a Károlyi-kormány az 1918. évi X. Néptörvényben Ruszka Krajna néven az itteni Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék ruszinlakta részén autonóm területet szervezett, mely a cseh és román megszállás miatt csak rövid ideig létezett.

A trianoni békediktátum (1920) értelmében a mai Kárpátontúli területet Podkarpatska Rus, Rusinsko néven a Csehszlovák Köztársasághoz csatolták. A főként a délnyugati határsávban élő magyarság a magyar államtól való leválasztását a román és csehszlovák területek közötti közvetlen vasúti összeköttetést biztosító, rendkívüli stratégiai jelentőségű Csap – Beregszász – Királyháza – Nevetlenfalu vasútvonal övezetében való településének „köszönhette”.

A hatalomváltás – a Kárpát-medence más területeihez hasonlóan – itt is jelentősen lecsökkentette a vélt történelmi sérelmekért kíméletlenül elnyomott magyarság számát.

Az itteni magyarok 1910-ben rögzített 185 ezernyi lélekszáma az 1921-es csehszlovák nemzetiségi statisztikákban 111 ezerre csökkent. A több mint 70 ezer főnyi veszteség fő okait 18 600 magyarnak a hatalomváltást követő elköltözésében, kiutasításában, a jelentős részben magyar anyanyelvű zsidóságnak és cigányságnak külön etnikai kategóriába való sorolásában (tehát a magyarokról való leválasztásában), a görög katolikus vallású magyarok döntő többségének ruszinokká való átminősítésében, a főleg Ugocsában élő kettős nyelvű, kultúrájú magyar–ruszin népességnek ezúttal a ruszinokhoz történt „átpartolásában” kereshetjük. Az említett okok következtében 1910–1921 között a statisztikák szerint a városokban élő magyarok száma csaknem felére (Munkácson 38%-ára, Nagyszőllyösön 33%-ára) csökkent (*11. táblázat*).

A falusi térségekben a magyar etnikai terület egységét – a földreform köntösébe álcázva – cseh, szlovák, ruszin lakosság nacionalista célzatú betelepítésével próbálták megbontani. Az új telepeseket – rendkívüli kedvezményekkel – elsősorban a csap–királyházi vasútvonal és az új magyar államhatár mellett fekvő magyar falvakba (Csap, Eszeny, Bótrágy, Beregsom, Beregdéda stb.) költöztették. A kiemelkedő fontosságú magyarlakta bátyúi vasúti csomópont mellé pedig – a Magyarországon maradt Kis- és Nagylónya falvak Csehszlovákiához csatolt határában – egy önálló cseh telepességet (Svodoba–Nagybakos) hoztak létre.

A történelem során első ízben kisebbségi sorba került kárpátaljai magyarság száma az 1930-as csehszlovák népszámlálás adatai szerint olyannyira kismértékben növekedett, hogy aránya a terület össznépeességén belül már a 16%-ot sem érte el (vö. 1910-ben 30,6%!) (*10. táblázat*). Különösen nagy volt a magyarok visszaszorulása a mindenkori államhatalom fellegvéraiban, a városokban és a központi fekvésű településeken (Ungváron az 1921-beli 37,4%-ról 16,9%-ra, Beregszászon 60,9%-ról 51,3%-ra, Csapon 71,3%-ról 58,3%-ra stb.).

A kárpátaljai magyarok eme lassú statisztikai csökkenését a túlnyomóan magyarlakta határsávnak (ill. Ungvárnak és Munkácsnak) az első bécsi döntés (1938. nov. 2.) által Magyarországhoz való visszacsatolása tartóztatta fel. Később Szlovákia „függetlenné” válása és a cseh országrészekről való elszakadása (1939. márc. 14.) után Magyarország birtokba vette Kárpátalja egyéb, túlnyomóan ruszin lakosságú területeit is. Ilyen események – a kárpátaljai magyarság ismét államalkotó nemzetté emelkedése – után került sor az 1941-es magyar népszámlá-

lásra. Ebben az időpontban anyanyelv szerint a 852 ezer főnyi kárpátaljai népesség 28,8%-a (245 286 lakos) vallotta magát magyarnak.

Az etnikai arányoknak a magyarok számát megduplázó eltolódása több tényezőnek volt köszönhető: cseh, szlovák állami alkalmazottak, telepések túlnyomó részének elköltözése, a magyar anyanyelvű zsidók, bizonytalan etnikai hovatartozásúak, kétnyelvűek ezúttal ismét magyarként való számbavétele, a trianoni magyar államterületről nagyszámú magyar beköltözése. Az államhatalmi változásra érzékenyen reagáló városok népességének etnikai összetétele ebben az időszakban is – most a magyarok javára – jelentősen átformálódott. A kivétel nélkül magyar többségűvé váló városok közül Beregszászon több mint 90. Ungváron pedig közel 80%-os arányt ért el a magyarság. A ruszin lakosságú vidékek központjaiban is a lakosság tetemes része (20–40%-a) vallotta anyanyelvének a magyart (Szolyva, Perecsény, Nagyberezna, Huszt, Rahó, Körösmező stb.). A magyar fennhatóság, a kárpátaljai magyaroknak az anyaországhoz való visszacsatolása azonban – még hat évig sem – 1944 októberéig tartott.

A háborús események következményeként kb. 25 000 magyar menekült, költözött át a mai magyar államterületre (DÁVID Z. 1982). A hatalomváltást követő véres indulatoknak (pl. Baranya), illetve 1944 novemberében a hadköteles, munkaképes korú magyar férfiak többségének (több mint 40 000) gyűjtőtáborokba, kényszermunkára Ukrajnába és Szovjetunió távolabbi vidékeire való deportálásának sok ezernyi magyar esett áldozatul (KOVÁCS V. – BENEDEK A. 1970). A magyarságon revansot vevő intézkedésekkel párhuzamosan a Csehszlovákia és Szovjetunió közötti 1945. június 29-i megegyezés alapján Kárpátalja a Szovjetunió részévé vált. Maga a Kárpátontúli Terület 1946. január 22-én alakult meg mint Ukrajna egyik közigazgatási egysége. Ugyanakkor a Kárpátokból az 1944–1947 közötti földreform keretén belül több ezernyi ruszint, ukránt telepítettek a magyarlakta alföldi tájakra (Beregszász, Szvoboda, Badov, Danilovka, Russzkije Géjevcsü, Demecsi, Cservonoje, Petrovka, Kastanovoje, Zatisnoje, Velikaja, Bakta, Puskinó, Novoje Klinovoje stb.). A háború utáni első szovjet népszámlálás (1959) a terület 920 ezernyi lakosából mindössze 146 ezer főt tekintett magyar nemzetiségűnek. Az 1941-hez viszonyított csaknem 100 ezer főnyi csökkenés okát – a fentiekben említett eseményeken kívül – a jelentős részben magyar anyanyelvű zsidóság nagy háborús veszteségeiben, kivándorlásában, a kétnyelvű, főleg ugocsai népesség egyre inkább ruszinná válásában, a görög katolikus magyarság kategorikusan ruszinként való számbavételében kereshetjük. A helybeli magyar nemzetiség politikai helyzetének javulása, illetve a Kárpát-medencében csak a csallóközi, szabolcsi, szatmári, csíki magyarokéhoz mérhető magas természetes szaporodása következtében számuk 1967. január 1-jén a Területi Statisztikai Hivatal szerint 163 100 főre emelkedett (ROT, A. M. 1968).

Több mint egy évtizeddel később – a nemzetiségi hovatartozásnál a személyes bevallást továbbra is jobbra mellőző – népszámlálás idején (1979) a hivatalos statisztika már csak 158 ezer kárpátaljai magyar nemzetiségű létéről tudott (10. táblázat.). Ez a szám – települési szintű becsléseink alapján – 36 ezerrel tekinthető kevesebbnek, mint a kárpátaljai magyarság 1979-ben valószínű létszáma (194 000).

A KÁRPÁTALJAI MAGYARSÁG JELENLEGI TELEPÜLÉSTERÜLETE

A hazánk északkeleti határa közelében élő nemzeti kisebbségünk településterületét – részben a tanácsi székhelytelepülésekre vonatkozólag rendelkezésre álló 1981-es népességadatok segítségével elvégzett – becsléseink (Benedek A. – Kocsis K.) és a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség adatai alapján mutatjuk be. A magyarok döntő többsége (73,8%) a Magyar Köztársaság határától legfeljebb 20 km-es távolságban él (11., 12. ábra). Harmadrészük a Beregszászi, negyedük pedig az Ungvári járás (rajon) lakója. Annak köszönhetően, hogy a magyaroknak 2/3-a él kb. 90 olyan településen, ahol abszolút többséget alkotnak, illetve az anyaország közelségéből eredő zavartalan tömegkommunikációs (tévé, rádió) kapcsolatok, a jó közlekedési és helybeli munkavállalási lehetőségekkel összefüggésben a nem magyar többségű városokba irányuló elvándorlás alacsony szintje miatt a magyaroknak oroszul csak 33,3%-a, ukránul pedig mindössze 10%-a (!) beszélt 1979-ben (DUPKA GY. – HORVÁTH S. 1987). A terület 324 ezernyi városi lakosából 74 ezer (22,8%) tekinthető magyarnak. A városlakó magyaroknak nemzetiségük összlétszámához viszonyított aránya (38,1%) még nem érte el 1941-es színvonalát (39,2%), de – Kárpátalja „legurbanizáltabb” etnikumaként – továbbra is meghaladja a ruszinok, ukránok, oroszok hasonló mutatóját (27,3%). Ennek megfelelően a legnagyobb magyar közösségeket is a vidék városai tömörítik (Beregszász, Ungvár, Munkács, Nagyszőlős) (12. táblázat). Tekintélyes számú, több mint 2000 főnél nagyobb magyar közösségnek nyújt ott-hont 12 falu is (pl. Nagydobrony, Visk, Vári, Mezőkaszony, Gát).

Az Ungvári járásban, ahol a magyarság tetemes része a Kárpáton túli terület fővárosában, Ungváron él, a nyelvhatár az elmúlt évszázadokban kevésbé változott. A magyar többségű terület továbbra is az Ungvár–Korláthelmec vonaltól

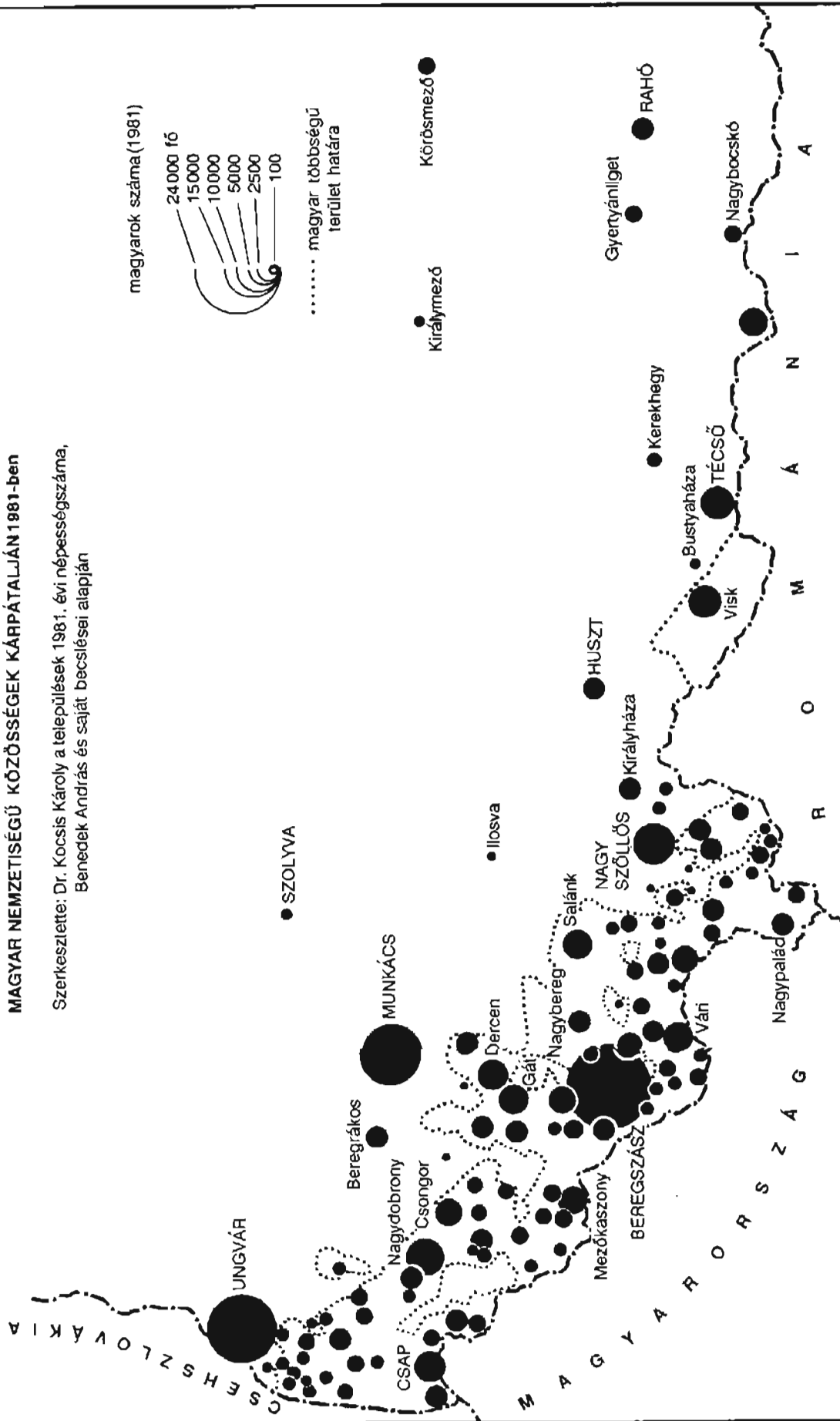
12. táblázat

2000 főnél népesebb kárpátaljai magyar közösségek 1981-ben
(Kocsis K. becslése, népszámlálási és KMKSZ adatok alapján)

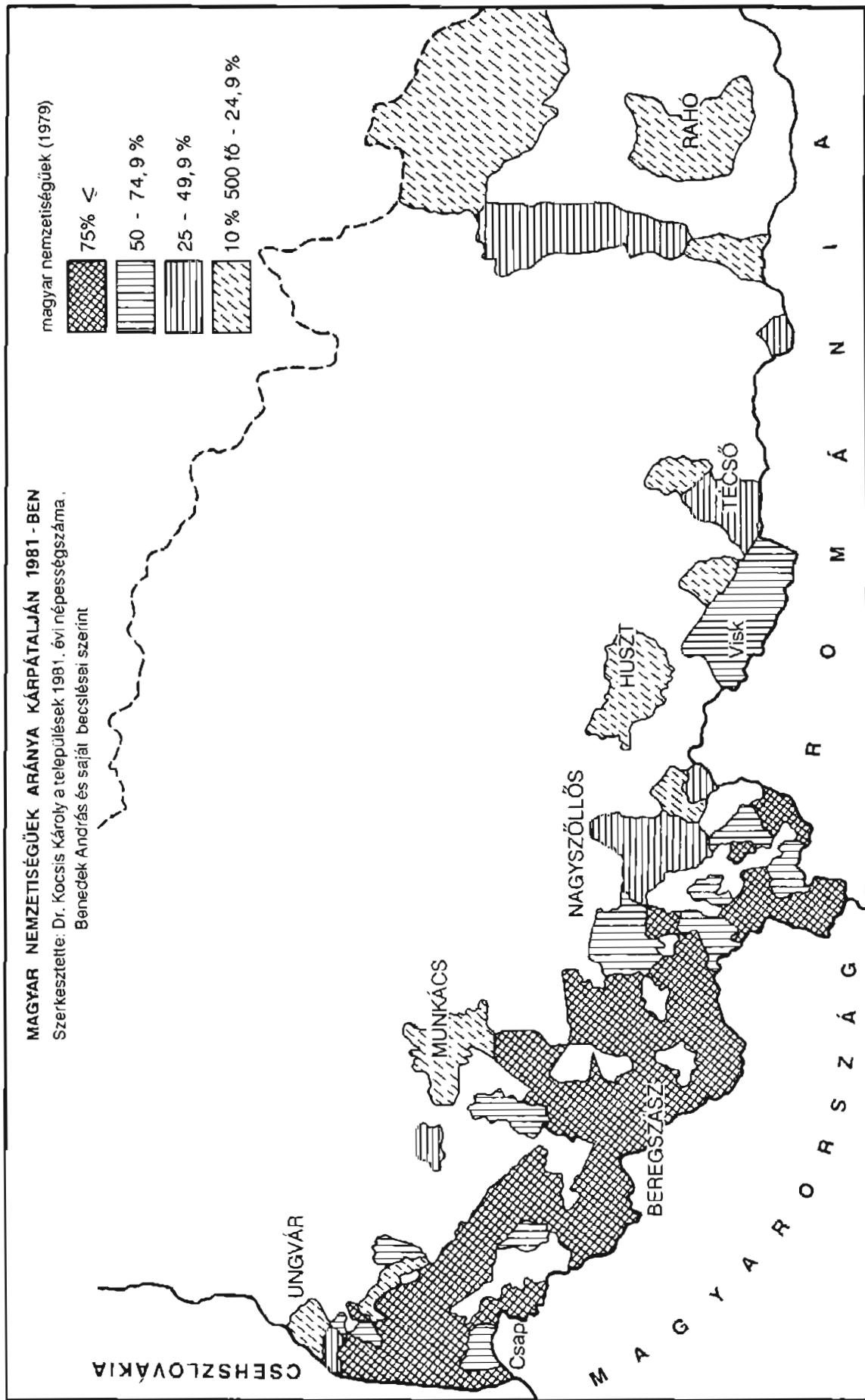
Beregszász	24 700 magyar
Ungvár	16 000
Munkács	15 200
Nagyszőlős	7 600
Nagydobrony	5 000
Visk	4 200
Csap	3 500
Aknaszlatina	3 200
Técső	3 000
Vári	3 000
Dercen	2 700
Tiszaújlak	2 700
Salánk	2 600
Gát	2 500
Mezőkaszony	2 400
Csongor	2 100
Nagymuzsaly	2 000

MAGYAR NEMZETISÉGŰ KÖZSÉGEK KÁRPÁTALJÁN 1981-ben

Szerkesztette: Dr. Kocsis Károly a települések 1981. évi népességszáma, Benedek András és saját becslései alapján

II. ábra: Magyar nemzetiségű közösségek Kárpátalján 1981-ben

12. ábra: Magyar nemzetiségűek aránya Kárpátalján 1981-ben

délre eső területen található, ahol azonban Csap városában, a Csap–Ungvár vasútvonal melletti és az ungvári agglomeráció településeiben az ukránok fokozódó betelepülése miatt számottevő a magyarok arányának visszaszorulása. A járásban a legtöbb falusi magyar Nagydobronyban, Eszenyben, Kisdobronyban, Tizasalamonban, Ráton és Szürtén él.

A magyar határral legnagyobb szakaszon érintkező Beregszászi járás magyarjainak közel 40%-a a járás székhelyén – a ma már Bulcsut és Beregardót is magába foglaló – Beregszászon lakik. A járás magyar etnikai egységét csak néhány régebbi (Kovászó, Nyáras-, Csikósgorond) és újabb telepítésű (Badov, Danilovka, Kastanovoje, Zatiskovka, Velikaja-Bakta stb.) ruszin nyelvsziget bontja meg. Beregszászon kívül a legtöbb magyar a Tisza-parti Váriban, a hajdani járási székhelynek számító Mezőkaszonyban, a lecsapolt Szernyc-mocsár melletti Gáton, Makkosjánosin, Nagyberegen, Beregújfalun, a Beregszász melletti Nagymuzsalyon, Beregdédán és a várossá nyilvánítását váró, vasúti csomóponton, Bátyún él.

A szomszédos Munkácsi járás magyar nemzetiségűinek több mint fele már Munkácson talált otthonra. A többiek a Beregszászi járás magyar falvainak szomszédságában, (Dercen, Fornos, Izsnyéte, Csongor, Szernye, Barkaszó stb.) élnek. Egyetlen falu, Beregrákos – Munkácstól nyugatra – a középkori magyar nyelvhatár őrzőjeként évszázadok óta dacol – ruszin környezetben – a beolvadással.

A Nagyszőlősi járásban, a hajdani Ugocsa vármegyében, ahol a Tisza az Alföldre lép, a magyarság három évszázada meglehetősen vegyesen él a ruszin lakossággal. Az évszázados együttélés és a sok esetben közös (görög katolikus) vallás miatt e táj falvaiban voltak a legnagyobb eltérések tapasztalhatók az egyes népszámlálások etnikai statisztikáiban. Jelenleg a legtöbb magyart Nagyszőlős városban, Tiszaújlakon (hivatalosan „városi jellegű településen”), Salánkon, a Szatmár megyétől elcsatolt Nagypaládon, a Tisza melléki Tiszapéterfalván, Csepén és Feketeardón találjuk.

A Tisza mentén felfelé haladva a korábbi Máramaros megyében elterülő Huszti járás területére érünk, ahol a középkori – jelentős német polgárságot asszimiláló – városi magyarságot jobbra már csak a viskiek képviselik. Jelentős a huszti magyar kisebbség létszáma is (2000 fő).

A viskihez hasonló lélekszámú magyar közösség (3000 fő) él a szomszéd járás székhelyén, Técsőn is. A Tisza jobb partján, a romániai Máramarosszigettel szemben terül el a híres sóbányász település, a Feluszlatinával egyesült Aknaszlatina, mely kb. 3200 magyarnak jelent lakóhelyet. A járásban jelentős számú magyar él még Bustyházán, Kerekhegyen, Taracközön és Királymezőn is.

A Kárpátok láncai között a Tisza forrásvidékén megbúvó Rahói járásban már csak 5000 lakos képviseli nemzetünket. Döntő többségük rahóinak, körösmezeinek nagybocskóinak és gyertyánligetinek vallja magát.

AZ ERDÉLYI* MAGYARSÁG

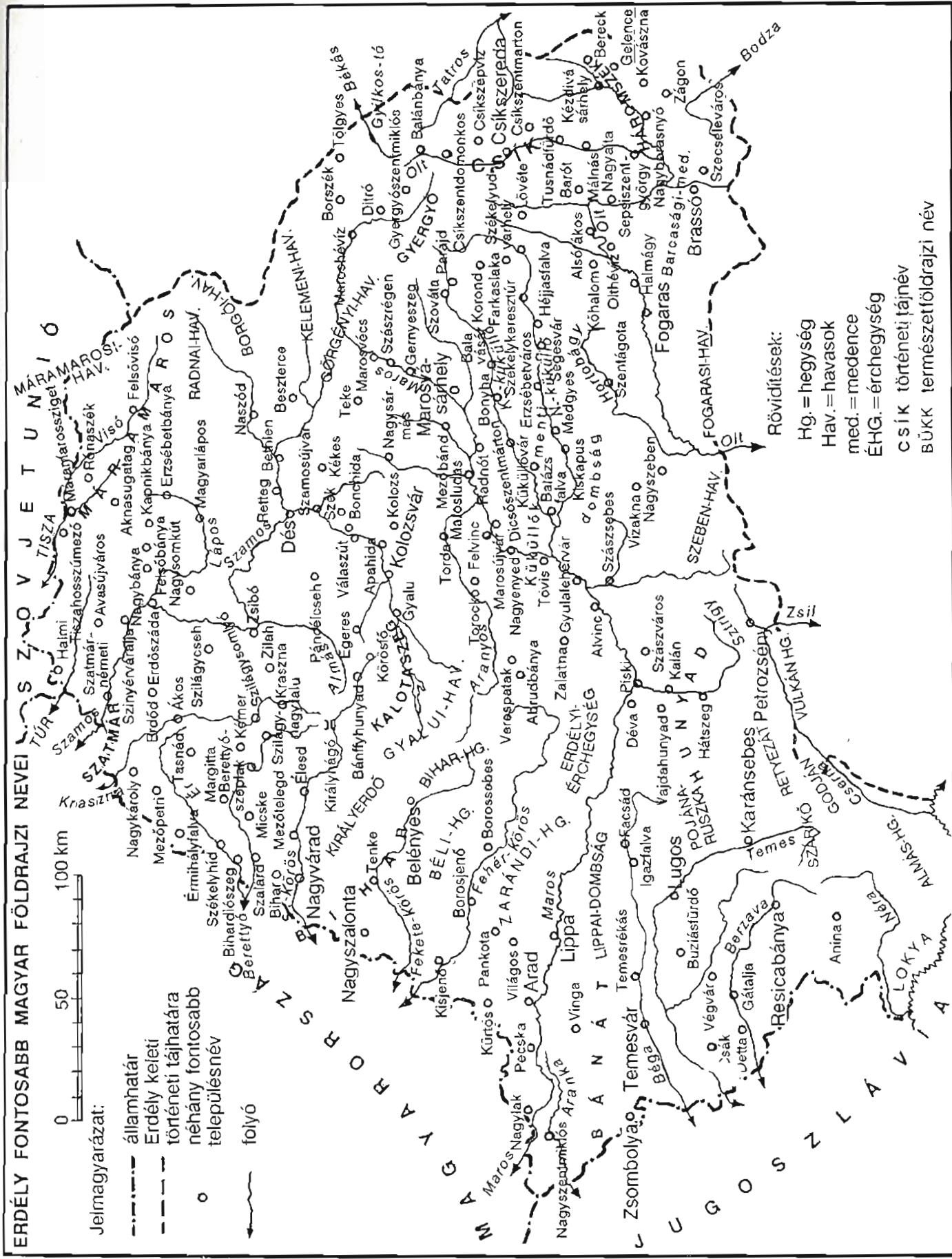
Romániának a Kárpátokon inneni területén, ahol Közép- és Délkelet-Európa szinte valamennyi nemzete (magyar, román, német, ukrán, szlovák, szerb, cseh, bolgár) – jelentős számban – megtalálható, él Földünkön a legtöbb magyar a Magyar Köztársaság határain kívül. Számukat a legutóbbi román népszámlálás (1977) 1651 ezer főben állapította meg. Becsléseink szerint azonban a magyar anyanyelvűeknek minősíthetők száma 1977-ben 1,87 millió, 1986-ban pedig 2 millió fő volt. Ez utóbbi adatok szerint keleti szomszédságunkban él a határainkon túli, kárpát-medencei magyarok közel 60%-a, a világ összes magyarjának 13,3%-a (1. táblázat).

A TERMÉSZETI KÖRNYEZET

Számításaink szerint az erdélyi magyarok 51%-a dombsági és hegylábi, 28%-a síksági, 21%-a pedig hegyvidéki környezetben él. A síkvidékiek – jórészt a magyar határ közelében – az Alföld keleti részének (hivatalosan: Nyugati-alföld) lakói, míg a hegyvidékieket elsősorban a székelyföldiek, barcaságiak, Hunyad megyeiek és máramarosiak képviselik.

A hegyvidéki magyarság döntő többsége a Keleti-Kárpátokban, illetve hegyláncjai által közrezárt medencékben él. A Kárpátok magyarok által (is) lakott keleti részén a következő hegységek a legjelentősebbek: a homokkővonulatban a Nemere-hegység (Nemere 1649 m, Nagy Sándor 1640 m), Háromszéki-havasok (Lakóca 1777 m), Brassói-havasok (Nagykő-havas 1843 m, Csukás 1954 m), Persányi-hegység (Várhegy 1104 m), Baróti-hegység (Görgő 1017 m), Bodoki-hegység (Kömöge 1241 m) és a Csíki-havasok (Tarhavas 1664 m, Sajhavas 1553 m); a székelyföldi mészkőszirtek (Nagy-Hagymás 1792 m, Egyeskö 1608 m, Öcsémtető 1707 m, Nagy-Cohárd 1506 m stb.); a főleg palákból álló kristályos övezetben a Máramarosi-, Radnai-, Gyergyói-havasok (Siposkö 1567 m); a belső vulkáni koszorúban Avas, Kőhát, a színesércbányászatáról híres Gutin, Lápos,

* Az *Erdély* kifejezést – részben a köztudatban bekövetkezett változásoknak megfelelően, részben pedig a szövegbeli hosszadalmas körülírást elkerülve a történelmi Magyarországtól Romániához csatolt egész területre (a tulajdonképpeni történelmi Erdélyre és Bánátra, ill. Arad, Bihar, Szilágy, Szatmár, Máramaros megyékre) vonatkoztattuk.

13. ábra: Erdély fontosabb magyar földrajzi nevei

Cibles-hegység, Borgói-, Kelemen-, Görgényi-havasok (Fancsaltető 1684 m, Mezőhavas 1776 m), Hargita (Madarasi–Hargita 1800 m, Kakukk-hegy 1558 m, Nagy-Csomád 1301 m).

A magyarok által is lakott medencék közül a Máramarosi-, Gyergyói-, Csíki-, Kászoni-, Háromszéki- és a Barcasági-medence a legjelentősebb.

A Keleti-Kárpátok folyóvizei közül – magyar szempontból – a Tisza, Maros, Olt, Békás, Tatros, Feketeügy és a Vargyas, a tavak sorából pedig a Gyilkos-, Szent Anna- és a szovátai Medve-tó emelkedik ki.

A Keleti-Kárpátokon kívül a Torockói-hegységben (Székelykő 1128 m, Tordai-, Túri-hasadék), a Béli-hegység északi lábánál, a Belényesi-medencében és a Retyezát-, Vulkán-, Páreng-hegység által szegélyezett Petrozsényi-medencében élnek hegyvidéki környezetben nagyobb számban magyarok.

A síkvidéki magyarság a többségében csernozjonnal, réti- és öntéstalajjal fedett Nyugati-alföldön él, melynek bánáti és Arad vidéki részein található Erdély legértékesebb termőföldjei. Jelentősebb kistájai a Szatmári-síkság, Érmelék, Körösmenti-, Aradi- és Temesi-síkság. Az itt élő magyarság településterülete szempontjából az említésre méltó folyóvizeket északról dél felé haladva a Túr, Szamos, Kraszna, Ér, Berettyó, Sebes-Körös, Kölesér, Fekete-Körös, Fehér-Körös, Maros, Aranka, Béga, Temes, Pogányos és a Berzava jelenti.

A dombvidéki magyar nemzeti kisebbség a történeti Erdélyen kívül (a Mezes-hegységen innen) elsősorban a Berettyó, a Kraszna és mellékvizei által szabdaltszilágysági-dombvidéken él. Döntő többségüknek azonban – a Királyhágón túl – a Gyalui-havasok és a Gutin között húzódó Szamos menti dombság, a délnyugati felében csernozjonnal fedett Mezőség, a Küküllők menti dombvidék és az ehhez kapcsolódó székelyföldi szubmontán lankák (Erdélyi-Szubkárpatok) települései jelentenek lakóhelyet. A szelíd dombsági tájakon a következő nagyobb folyók és mellékvizeik törnek utat maguknak: Szamos (Kis- és Nagy-Szamos, Almás, Kapus, Nádas, Borsa, Füzes, Sajó), Maros (Kapus, Ludas, Aranyos, Nyárad, Görgény, Kis-Küküllő, Nagy-Küküllő), Olt (Nagy-, Kis-Homoród, Hortobágy). Az Erdélyi-medence súvadások-csuszamlások által (is) formált, többnyire agyagos-márgás felszínű dombvidékei rendkívül értékes földgáz (Medgyes, Kiskapus, Nagysármás, Mezőzáh, Nyárádszereda stb.) és sókészleteket (Parajd, Marosújvár) rejtnek.

AZ ELMÚLT ÉVSZÁZAD ETNIKAI FOLYAMATAI

A magyar állam által végrehajtott első, anyanyelvre is rákérdező népszámlálás időpontjában (1880) Erdély 4 milliónyi lakosából 1,045 millió fő, az összes népesség 26,1%-a vallotta anyanyelvének a magyart (13. táblázat).

Az akkori több mint 1 milliónyi magyarság 38,7%-a a Székelyföldön, 34,4%-a a partiumi* területeken (Máramaros, Szatmár, Bihar, Szilágy stb.) élt (14. táblázat).

* Partium: Eredetileg az 1571-ben az erdélyi fejedelemséghez csatolt magyarországi területeket (Máramaros, Közép-Szolnok, Kraszna, Bihar megyéket és Zaránd, Arad, Temes megyék török által meg nem szállt területét) nevezték „Partiumnak, Partesnek, Részeknek”.

zat). 1880-ban (csakúgy, mint később is) a magyarok számítottak a leginkább város lakó nemzetnek, a tágabb értelemben vett Erdély területén (21%-nyi város lakó). A németeknek ekkor 17,1%-a, a románoknak pedig csak 3,4%-a élt városi rangú településen.

A városok össznépeességén belül szintén a magyarok jelentették a többséget (56,3%), ellentétben a falvakkal, ahol a 61,3%-nyi románsággal szemben kisebbségbe szorultak.

A századforduló Erdélye lassan átformálódó társadalmának nemcsak belső térbeli mobilitása volt jelentős, hanem kivándorlása is. A főként Amerika és Románia felé történő kivándorlást több tényező motiválta, hiszen a bánáti gazdag sváb falvak ugyanúgy bocsátottak tömegeket külföldre, mint a mezőgazdasági művelésre jóval kevésbé alkalmas területek, a szegény Háromszék, Csík székely és Máramaros román, ruszin falvai. Úgy tűnik, hogy a kiváltó okok közül – különösen a németek és magyarok esetében – a vállalkozási kedv, az új egzisztenciát megalapozni kívánó tőkefelhalmozás – részben a túlnépesedéssel és a jól jövedelmező, nem agrár munkahelyek elégtelenségével összefüggésben – játszhatta a legnagyobb szerepet. Mindenesetre azt tényként rögzíthetjük, hogy 1910-ben az USA-beli, a történeti Erdélyben született lakosok közül 57,7%(!) vallotta magát magyarnak (WAGNER E. 1977).

A magyar anyanyelvűek számának és arányának 1880–1910 közötti nagymértékű emelkedése (15., 16. ábra) – a magas természetes szaporodás mellett – jórészt a zsidóság egyre szívesebben vállalt természetes nyelvi asszimilációjának volt az eredménye. A partiumi magyarság kirobbanó mértékű gyarapodása is jórészt a zsidók magyarrá válásának köszönhető. Megjegyzendő, hogy míg 1880-ban az itteni zsidóknak csak 44,7%-a tartotta magát magyarnak, addig 1900-ban ez az arány már 64%-ra nőtt (SZÁSZ Z. 1986). A – főként városi – zsidók mellett a kapitalizálódó, urbanizálódó települések nem magyar lakói (többnyire németek, örmények, románok), egyre nagyobb tömegben vallották anyanyelvüknek az állam nyelvét, a magyart (Temesvár, Arad, Brassó) (15. táblázat).

Dél-Erdélyben a nyersanyagbázis (szén, vasérc) közelében gombamód növekvő nehézipari üzemek (Resica, Boksán, Stájerlakanina, Vajdahunyad, Kálán, Zsil-völgye stb.) tömegesen szívták fel román paraszti környezetben a főként magyar, német munkaerőt. Jórészt ennek köszönhető, hogy 1880–1910 között Hunyadban 12 ezerről 53 ezerre, Krassó–Szörényben pedig 7 ezerről 33 ezerre duzzadt a magyarság száma. Ebben az időszakban a Hunyad megyei magyarok növekedéséhez jelentős mértékben járult hozzá az 1888–1910 között Dévára, Piskire, Vajdahunyadra, Csernakeresztúrra, Sztrigyszentgyörgyre települt kb. 2000 bukovinai székely is. A kiegyezés utáni állami telepítés számos tiszántúli, Szeged környéki telepessel növelte a bánáti magyarság számát és etnikai kiterjedését is (Szapáryfalva, Újszentes, Nagybodófalva, Igazfalva stb.).

Jelenleg e kifejezést a történeti Erdély, a magyar határ, a Maros és a Tisza közötti területre vonatkozólag – a korábbi román Maramureș, Crișana (Máramaros-, Körös-vidék) nagy tájnevek megfelelőjeként – használják, jórészt a terület egyszerűbb megnevezése miatt.

13. táblázat

Erdély etnikai összetételének változása 1880–1986 között

Év	Összes lakos	Magyarok		Románok		Németek		Zsidók	Cigányok	Ruszinok, % ukránok	Szerbek		Szlovákok		
		Magyarok	%	Románok	%	Németek	%				Szerbek	%	Szlovákok	%	
1880	4 005 467	1 045 098	26,1	2 294 120	57,3	501 656	12,5			15 781	0,4	64 521	1,6	25 950	0,6
1910	5 221 458	1 658 045	31,7	2 819 467	54,0	550 964	10,5			18 805	0,3	51 077	0,9	31 560	0,6
1920	5 063 224	1 305 753	25,8	2 930 813	57,9	534 427	10,5	181 340	3,6						
1930	5 548 363	1 480 712	26,7	3 233 216	58,2	540 793	9,8	111 257	2,0	43 653	0,8	42 359	0,8	40 630	0,7
1941	5 916 791	1 711 851	28,9	3 343 772	56,5	537 556	9,1								
1948	5 761 127	1 481 903	25,7	3 752 269	65,1	332 066	5,8	30 039	0,5						
1956	6 232 312	1 616 199	25,9	4 081 080	65,5	372 806	6,0	9 744	0,1	38 188	0,6	42 078	0,7	18 804	0,3
1966	6 719 555	1 625 702	24,2	4 569 546	68,0	373 933	5,6	1 118	0,02	32 022	0,5	41 336	0,7	19 558	0,3
1977	7 500 229	1 651 307	22,0	5 320 526	70,9	323 477	4,3	7 830	0,1	43 464	0,6	37 752	0,5	19 436	0,2
1986*	7 947 636	2 000 000	25,1	5 500 000	69,2	253 000	3,2								

Forrás: 1880, 1910 = magyar népszámlálások anyanyelvi adatai, a szerző számításai alapján, 1920, 1977 = román népszámlálások hivatalos nemzetiségi adatai, 1930, 1948, 1956, 1966 = román népszámlálások hivatalos adatai, 1941 = az észak-erdélyi magyar népszámlálás anyanyelvi adatai és a dél-erdélyi román népszámlálás etnikai eredet szerinti adatai a szerző számításai alapján. 1986* = Kocsis K. becslése

Az egyéb nemzetiségűek (pl. csehek, bolgárok, stb) nincsenek feltüntetve!

Az erdélyi magyarok makrorégiók szerinti számának változása 1880–1977 között

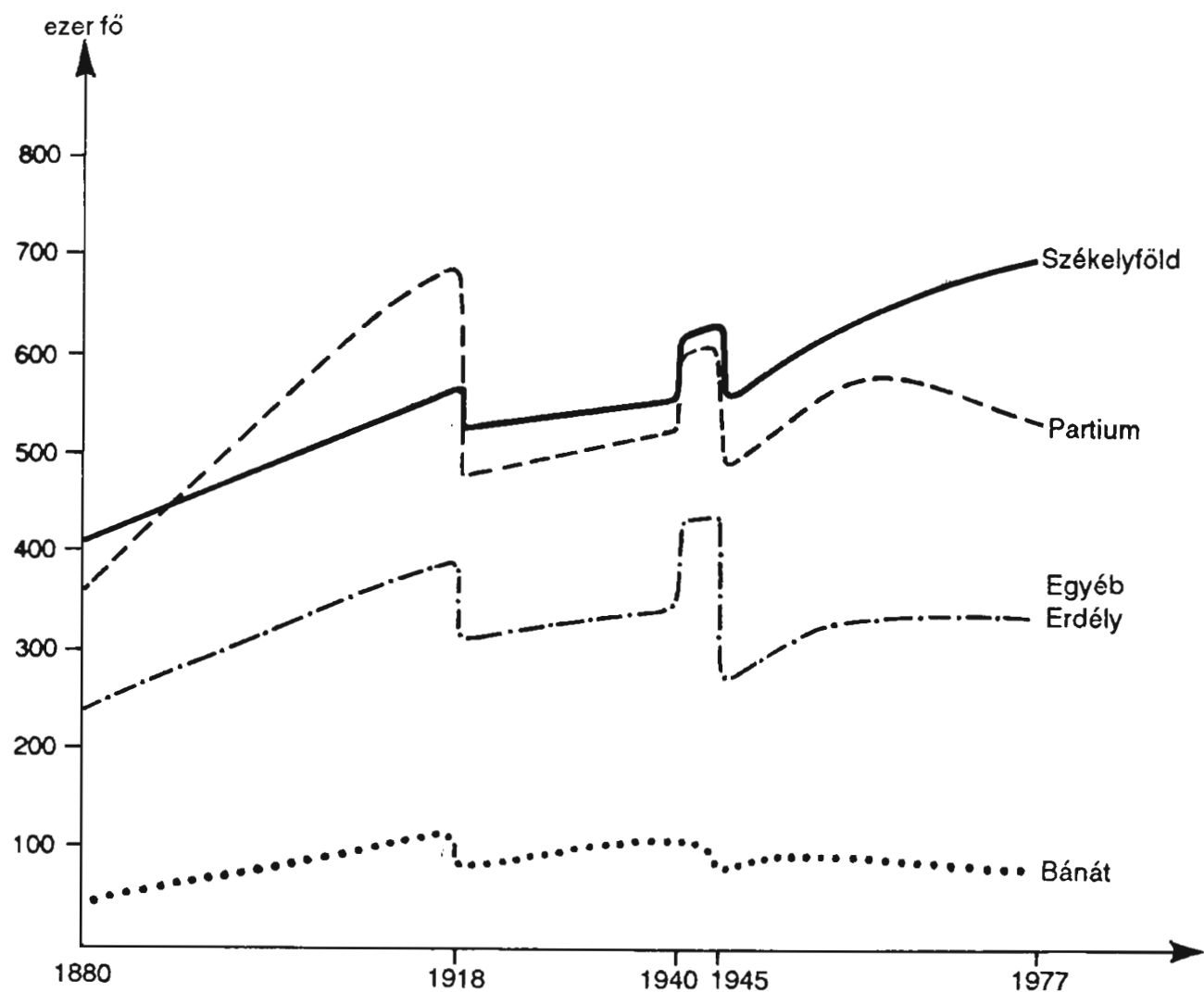
Év	„Székelyföld”	„Egyéb Erdély”	„Partium”	„Bánát”
1880	404 412	239 273	359 669	41 744
1910	536 968	370 383	645 809	104 885
1930	538 681	333 428	503 019	105 584
1948	577 679	296 899	507 114	100 211
1956	632 099	328 814	571 661	92 625
1977	695 459	337 628	537 492	80 728

„Székelyföld” = Maros, Hargita, Kovászna megyék

„Egyéb Erdély” = Beszterce–Naszód, Kolozs, Fehér, Szeben, Brassó, Hunyad megyék

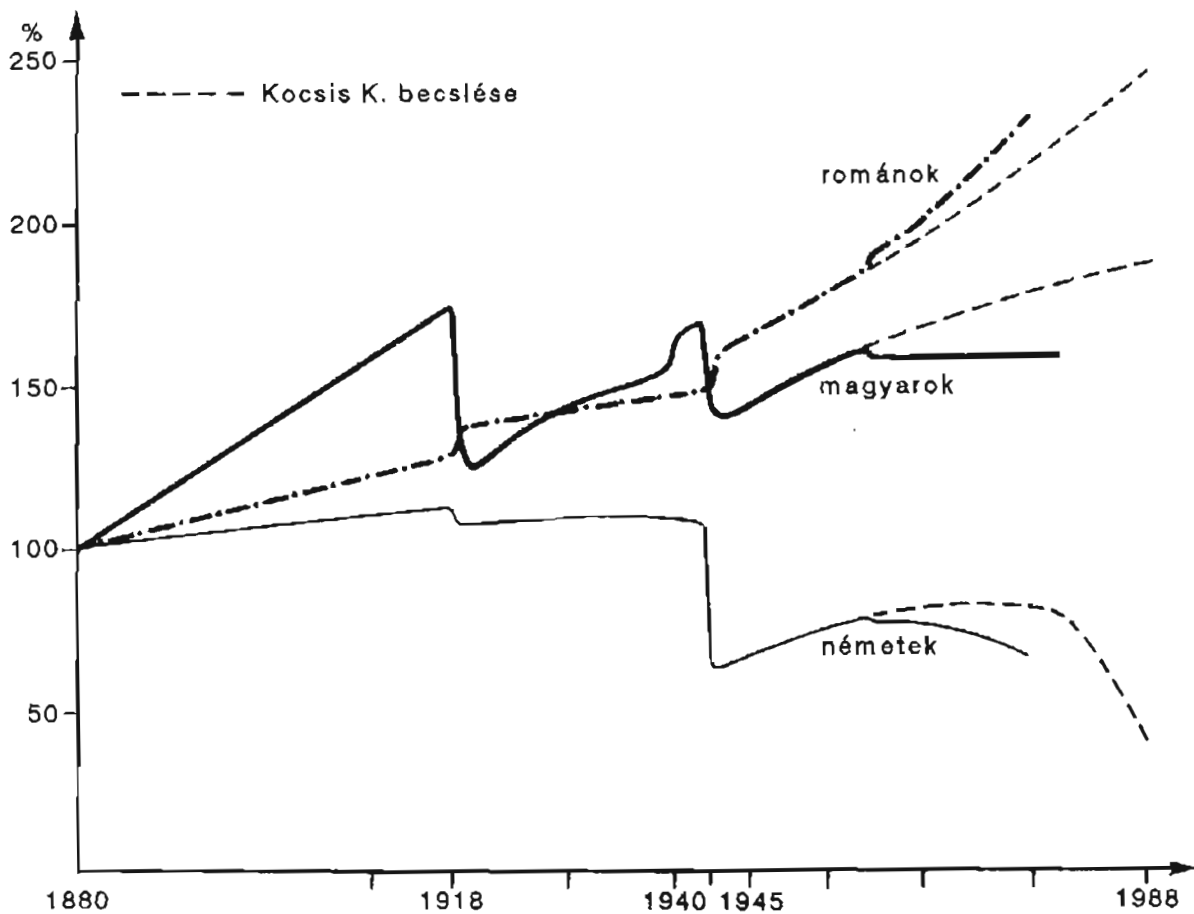
„Partium” = Máramaros, Szatmár, Szilágy, Bihar, Arad megyék

„Bánát” = Temes, Krassó–Szörény megyék

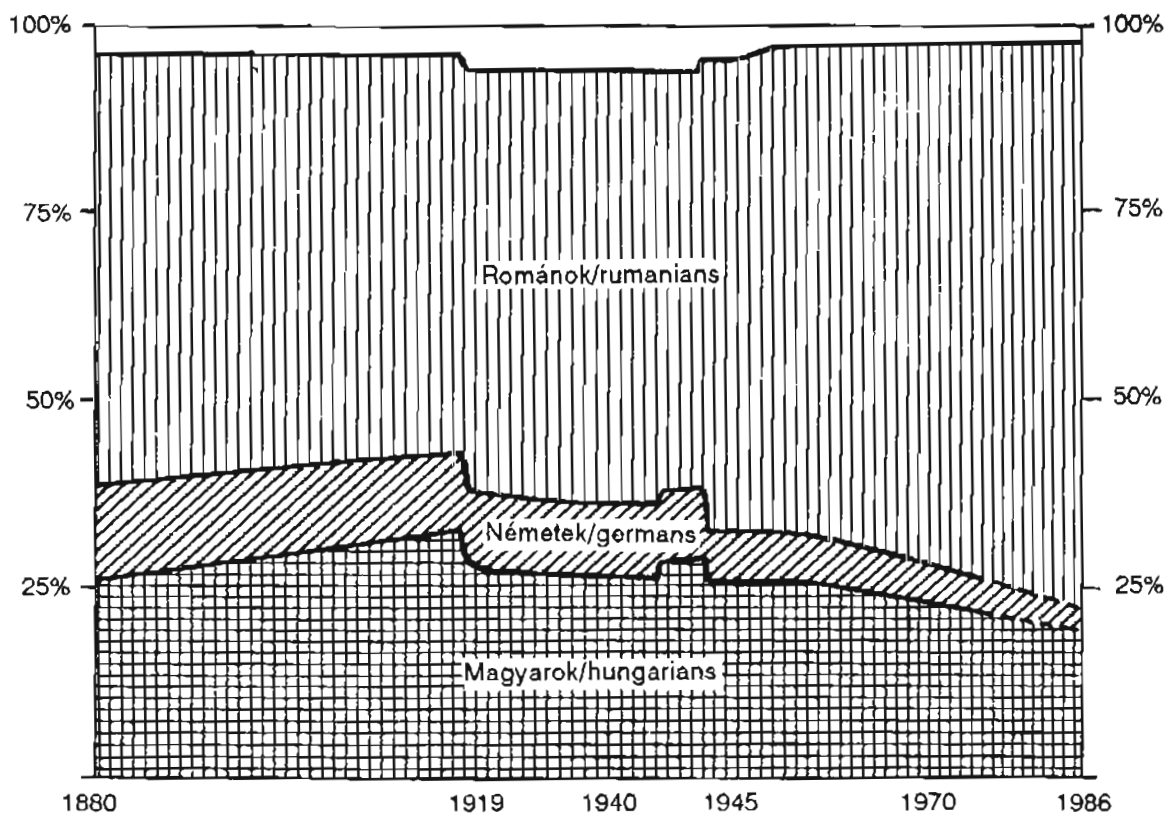

14. ábra: Az erdélyi magyarok számának változása makrorégiók szerint 1880-tól 1977-ig

15. ábra: Az erdélyi magyarok, románok és németek számának változása 1880–1988 között a népszámlálások anyanyelvi adatai, illetve Dr. Kocsis Károly számításai szerint (1880 = 100%)

16. ábra: „Erdély” népessége etnikai összetételének változása 1880–1986 között

Néhány erdélyi város népessége etnikai összetételének változása 1880–1986 között

VÁROS	Év	Összes lakos	Magyarok	%	Németek	%	Románok	%
BRASSÓ (Braşov, Kronstadt)	1880	29 584	9 822	33,2	9 910	33,5	9 378	31,7
	1910	41 056	17 831	43,4	10 841	26,4	11 786	28,7
	1930	59 232	24 977	42,2	13 276	22,4	19 378	32,7
	1941	84 557	15 114	17,9	16 210	19,2	49 463	58,5
	1948	82 984	17 697	21,3	8 480	10,2	55 152	66,5
	1956	123 834	24 186	19,5	10 349	8,3	88 651	71,6
	1977	256 475	43 903	17,1	16 414	6,4	195 690	76,3
	1986	351 493	58 700	16,7	11 950	3,4	278 733	79,3
TEMESVÁR (Timişoara, Temeswar)	1880	37 815	7 749	20,5	20 263	53,6	5 163	13,6
	1910	72 555	28 552	39,3	31 644	43,6	7 566	10,4
	1930	91 580	32 513	35,5	30 670	33,5	24 088	26,3
	1941	110 840	20 090	18,1	30 940	27,9	44 349	40,0
	1948	111 987	30 630	27,3	16 139	14,4	58 456	52,2
	1956	142 257	36 459	25,6	25 494	17,9	76 173	53,5
	1977	269 353	55 540	20,6	36 584	13,6	166 814	61,9
	1986	325 272	65 248	20,0	24 013	7,4	219 408	67,4
KOLOZSVÁR (Cluj, Klausenburg)	1880	29 923	23 490	78,5	1 468	4,9	3 978	13,3
	1910	62 733	51 192	81,6	1 678	2,7	8 886	14,2
	1930	103 840	55 351	53,3	2 728	2,6	36 981	35,6
	1941	114 984	100 172	87,1	1 841	1,6	11 524	10,0
	1948	117 915	67 977	57,6	360	0,3	47 321	40,1
	1956	154 723	77 839	50,3	1 115	0,7	74 623	48,2
	1977	262 858	110 075	41,9			147 935	56,3
	1986	310 017	120 952	39,0			183 398	59,1
NAGYVÁRAD (Oradea, Großwardein)	1880	34 231	29 925	87,4	1 223	3,6	2 143	6,2
	1910	68 960	62 985	91,3	1 450	2,1	3 779	5,5
	1930	88 830	60 202	67,8	1 165	1,3	21 790	24,5
	1941	98 622	90 828	92,1	886	0,9	5 135	5,2
	1948	82 282	52 541	63,8	165	0,2	26 998	32,8
	1956	98 950	62 804	63,5	373	0,4	34 501	34,9
	1977	170 531	94 349	55,3			71 566	42,0
	1986	213 846	111 286	52,0			96 204	45,0
ARAD (Arad, Arad)	1880	44 320	21 148	47,7	10 770	24,3	9 440	21,3
	1910	76 356	48 409	63,4	10 841	14,2	14 600	19,1
	1930	86 181	41 854	48,6	11 059	12,8	30 381	36,2
	1941	95 287	27 344	28,5	14 146	14,8	42 862	44,7
	1948	87 291	35 326	40,5	2 234	2,5	45 819	52,5
	1956	106 460	37 633	35,3	8 089	7,6	59 050	55,5
	1977	171 193	50 285	29,4	11 661	6,8	101 524	59,3
	1986	187 744	54 089	28,8	7 439	3,9	116 501	62,0

15. táblázat (folytatás)

MAROSVÁSÁRHELY (Tîrgu Mureş, Neumarkt)	1880	12 883	11 363	88,2	524	4,1	677	5,2
	1910	25 517	22 790	89,3	606	2,4	1 717	6,7
	1930	38 517	25 359	65,8	735	1,9	9 493	24,6
	1941	44 946	42 449	94,4	436	1,0	1 725	3,8
	1948	47 043	34 943	74,3	72	0,1	11 007	23,4
	1956	65 194	50 174	77,0	45		14 315	21,9
	1977	130 076	84 918	65,3			41 372	31,8
	1986	158 998	96 551	60,7			56 834	35,7
NAGYBÁNYA (Baia Mare, Neustadt)	1880	11 183	6 266	56,0	225	2,0	4 549	40,7
	1910	16 465	10 669	64,8	191	1,2	5 546	33,7
	1930	16 630	6 515	39,2	294	1,8	8 456	50,8
	1941	25 841	18 642	72,1	127	0,5	6 415	24,8
	1948	20 959	11 257	53,7	10	–	9 081	43,3
	1956	35 920	16 747	46,6	96	0,3	18 768	52,2
	1977	100 985	35 847	35,5			64 028	63,4
	1986	139 704	43 699	31,3			94 605	67,7
SZATMÁRNÉMETI (Satu Mare, Sathmar)	1880	19 708	17 511	88,8	758	3,8	982	5,0
	1910	34 892	33 094	94,8	629	1,8	986	2,8
	1930	51 495	30 308	58,8	669	1,3	13 941	27,1
	1941	52 006	47 914	92,1	264	0,5	2 387	4,6
	1948	46 519	30 535	65,6	83	0,2	13 571	29,2
	1956	52 096	35 192	67,5	149	0,3	15 809	30,3
	1977	103 544	59 779	57,7			41 327	39,9
	1986	130 082	69 335	53,3			57 434	44,1
ZILAH (Zalău, Zillenmarkt)	1880	5 961	5 535	92,8			358	6,0
	1910	8 062	7 477	92,7			529	6,6
	1930	8 340	5 931	71,1			2 058	24,7
	1941	8 546	7 749	90,7			720	8,4
	1948	11 652	6 566	56,3			4 982	42,7
	1956	13 378	6 875	51,4			6 442	48,1
	1977	31 923	13 398	42,0			18 195	57,0
	1986	57 283	20 345	35,5			36 131	63,0
CSÍKSZEREDA (Miercurea Ciuc, Szeklerburg)	1880	4 390	4 297	97,9			14	0,3
	1910	6 831	6 678	97,8			44	0,6
	1930	8 306	7 395	89,0			656	7,9
	1941	8 870	8 723	98,3			45	0,5
	1948	6 143	5 280	85,9			748	12,2
	1956	11 996	11 247	93,7			668	5,5
	1977	30 936	24 946	80,6			5 598	18,1
	1986	46 494	35 424	76,2			10 385	22,3

Forrás: 1880, 1910, 1941 = magyar népszámlálások anyanyelvi adatai; 1930, 1948, 1956 = román népszámlálások anyanyelvi adatai; 1977, 1986 = a szerző számításai

Megjegyzés: Minden adat a városok jelenlegi közigazgatási területére van átszámolva (kivéve 1948-ban). Brassó, Temesvár, Arad esetében 1941-ben a román népszámlálás etnikai eredet szerinti adatáról van szó.

A közismert előzmények az első világháború; Erdély Romániához való csatlakozását kimondó gyulafehérvári román (1918. dec. 1.); Erdély Magyarország-hoz való hűségét kimondó kolozsvári magyar (1918. dec. 22.) nagygyűlés; a katonailag szinte védtelen Erdély román királyi csapatok által történt lerohanását követően a magyar nemzetet és államot végtelenül megalázó trianoni békeszerződésben a jelen kutatásba bevont területet (103 093 km²) a Román Királysághoz csatolták. Ezen a területen, mely a mai Románia területének 43,4%-át jelenti, az 1910-es népszámlálás adatai alapján számításaim szerint az 5,2 milliónyi lakosság 31,7%-a magyar, 54%-a pedig román volt (13. táblázat). A hatalomváltás azonban jelentősen megváltoztatta a korábbi etnikai összetételt. 1918 ősze és 1924 nyara között az Országos Menekültügyi Hivatal adatai szerint 197 035(!) magyar (főleg közalkalmazott, földbirtokos) menekült Romániából az új magyar államterületre (RÓNAI A. 1938). A magyarok számát tovább csökkentette a statisztikai számbavételnél a zsidóknak önálló etnikai kategóriába való sorolása és az ún. névelemzési módszer is, mely figyelmen kívül hagyva az önkéntes bevallást, a nem magyar eredetű családnévvel rendelkezőket többnyire nem ismerte el magyarnak. A magyarok számának csökkenése a fentiekben vázolt okok miatt elsősorban a partiumi területeken, Aradon, Nagyváradon, Szatmárnémetiben és Nagyváradon volt a legnagyobb (15. táblázat). A több tízezernyi (jórészt óromániai) román betelepítésével a magyarok visszaszorulása 1910–1930 között – a fent nevezett városokon kívül – Kolozsváron, Nagybányán, Marosvásárhelyen, Déván, Sepsiszentgyörgyön, Tordán, Zilahon, Petrozsényben és Désen volt a leginkább megdöbbentő. Ez a városi népcseré is hozzájárult ahhoz, hogy az erdélyi városi népességnek már csak 44,8%-át tekintette a statisztika 1930-ban magyarnak. Ezzel szemben 1910 és 1930 között a városi románok száma 210 000 fővel gyarapodott, elérve ezzel az összes városlakón belüli 34,4%-os arányt (1930).

A városokon kívül természetesen folyt – a földreform, földosztás köntösébe bújtatva – a kompakt magyar falusi térségek románosítása is, elsősorban Szatmárban és Biharban, az új magyar–román államhatár közelében kiépített román telepésfaluláncolattal (Paulian, Gelu, Baba Novac, Horea, Lucăceni, Scărișoara Nouă stb.).

Ebben az időszakban gazdasági okok mellett már az állami etnikai diszkriminációs politika is hozzájárult ahhoz, hogy a kivándorlók 95%-a a nemzeti kisebbségek (12% a magyarok) sorából került ki (1927). Az erdélyi magyarok főleg (78%) Latin-Amerikába és Kanadába vándoroltak ki. (WAGNER, E. 1977).

A trianoni békeszerződéssel elcsatolt területek elvesztésébe bele nem nyugvó magyar állam egyre fokozódó románellenes bel- és külpolitikája, Erdélyre vonatkozó területi követelése 1939-re már háborús feszültséget alakítottak ki Magyarország és Románia között. Hitler az „oszd meg és uralkodj” elv alapján Erdélyt a bécsi döntőbíráskodáson (1940. augusztus 4.) megfelezte. Az északi, 52%-ában magyar lakosságú részt visszacsatolta Magyarországhoz, a déli, 68%-ában román etnikumú területet pedig meghagyta Romániának. A rendkívül feszült helyzetben mindkét kielégítetlen fél területén történtek az „ellenséges kisebbséggel” szemben atrocitások. Észak-Erdélyben – az 1918 után betelepített óromániai „állami” alkalmazottak elmenekülését követően – a román telepésfalvak lakóinak többségét kényszerítették távozásra, ugyanekkor Dél-

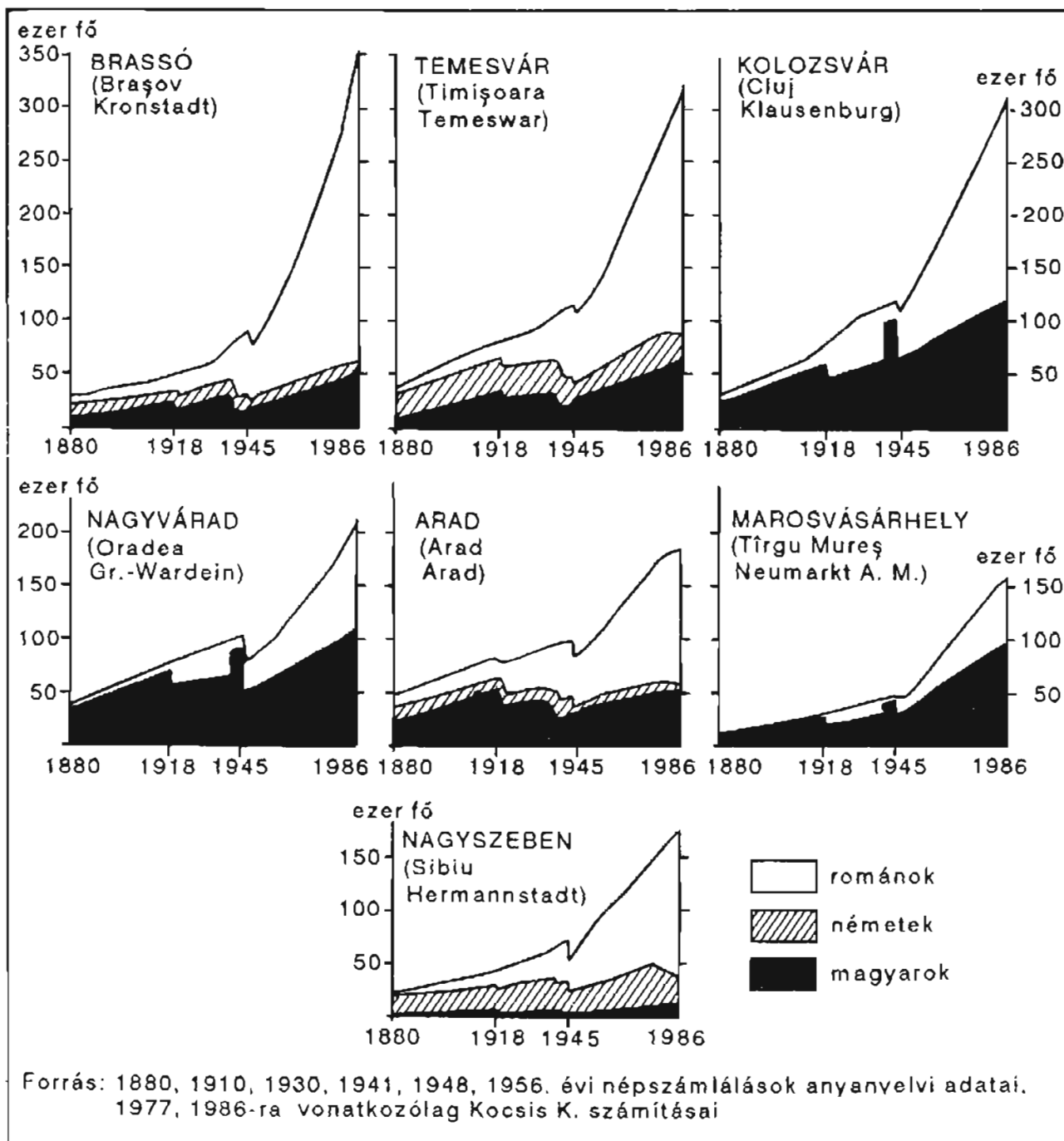
Erdélyből 67 ezer magyart üldöztek át a határon a román hatóságok. Dél-Erdélyben a több tízezernyi magyar elmenekülése, a végletekig kiélezett magyarelles légkör következtében az 1941-es román népszámlálás szerint különösen Torda (-30%), Brassó (-24%), Arad, Déva, Petrozsény (-20%), Temesvár és Nagyenyed (-17%) magyarsága roppant meg.

A magyar igazgatás alá került területen 1941-ben a kényszerű magyar-román migrációknak, a zsidók és németek jó részének ismét magyarrá válásának, illetve a korábbi magyar területről betelepülteknek köszönhetően a magyarság 1910-hez hasonló részarányt ért el az össznépelességen belül (13. táblázat). A magyarok visszanyerték 1918 előtti arányukat, pl. Kolozsvárott: 80% fölött, Nagyváradon, Szatmárnémetiben és a székely városokban: 90% fölött (15. táblázat, 17. ábra.). Ez a magyar „etnikai reneszánsz” és Erdély kettészakítotttsága azonban csak néhány háborús évig tartott.

1944 szeptemberében tömegesen indult meg az 1940 után Észak-Erdélybe betelepült magyarok, a politikailag kompromittálódott személyek menekülése. A szovjet csapatok nyomában megjelentek a bosszúra éhes román Maniu-gárdisták is, akik a Székelyföldön (pl. Szárazajta, Szentdomokos), a Kalotaszegen (pl. Egeres) és Biharban (Gyanta, Köröstárkány) a magyar lakosság körében szörnyű vérengzésbe kezdtek. Ennek hatására Észak-Erdély ideiglenesen, Petru Groza hatalomra jutásáig szovjet közigazgatás alá került.

Az elmenekülés, a vidékre való telepítés miatt az etnikailag stratégiai fekvésű erdélyi magyar városokban a magyarok száma 1941–1948 között – 111 ezer fővel – tetemesen lecsökkent: pl. Kolozsvárott –32 195 fő (!), Nagyváradon –38 287 fő (!), Szatmárnémetiben –17 379 fő (!), Nagybányán –7385 fő. Ezzel 1948-ban a történelem során először a románok kerültek többségbe (50,2%) Erdély városainak összlakosságán belül. A magyar városlakók aránya 29,5%-ra, a németeké 24,2%-ra mérséklődött saját etnikumuk összlétszámán belül. Az erdélyi románok közül ekkor még csak minden hatodik volt városlakó. Részben ennek köszönhetően az 1950-es évek során, a román szocialista iparosítás „hőskorában” az ipar nagyfokú térbeli koncentrációja és ezáltal a népesség közvetett módon városokba kényszerítése idején, elsődleges szerepet játszott Erdély városi népességének felduzzasztása és ezáltal elrománosítása. 1948 és 1956 között sikerült is – részben a várossá nyilvánításokkal – több mint 1 millió fővel növelni az erdélyi városok népességének számát.

A városba tömörülés eme kirívóan nagy ütemét a korabeli kelet-európai szocialista urbanizáció általános célkitűzései (a jelentős létfenntartási, cselekvési autonómiával rendelkező falusi, paraszti társadalom felbomlasztása, városba kényszerítése, és ezáltal a társadalmi haladás legfőbb erejét képező – mellesleg jól kontrollálható – munkásosztály, illetve a „jobb”, modernebb életkörülmények között élők számának növelése stb.) mellett Erdélyben kiemelkedő szerepe volt a városok elrománosításának, mely a későbbi évtizedek során egyre leplezetlenebbé vált. Természetesen „ideális” urbanizációs és nemzetiségpolitikai körülmények között is módosult, átformálódott volna az 1948-ban még átlagosan 49,9%-ban nem román anyanyelvű városok etnikai arculata, hiszen népességnövekedésük forrásai, az erdélyi falvak lakossága már közel két évszázada 2/3 részben román volt. Csupán idő kérdése volt, hogy ezen urbanizációs népességtarta-

17. ábra: Néhány erdélyi város etnikai összetételének változása 1880–1986 között

lék román többsége hol, mikor és milyen mértékben fog a városokban érvényre jutni. Az 1948–1956-os népszámlálások közötti időszakban a városokban a román lakosság száma – a falu–város migráció eredményeként – többnyire vonzáskörzeteik etnikai összetételének megfelelően változott, a mesterséges románosítás ekkor még csak spontán módon jelentkezett. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy a magyar többségű vonzáskörzettel rendelkező városokban nőtt a magyarok aránya (pl. Csíkszereda, Marosvásárhely, Gyergyószentmiklós, Nagykároly, Szatmárnémeti) (15. táblázat.).

Az 1956-tól a legutóbbi, 1977. évi népszámlálásig terjedő időszakban az erdélyi és óromániai falvakból, illetve a helyi természetes szaporodásból táplál-

kozó, a párthatározatokban előírt mértékű erdélyi városnövekedés eredményeként a falvak népessége 0,7 millióval csökkent, a városi rangú településeké pedig 1,4 millióval nőtt. Az elsősorban volt erdélyi és moldvai (többnyire román) falusiak tömegeinek köszönhetően a románok aránya tovább nőtt az erdélyi városok összlakosságán belül (az 1977-es román népszámlálás szerint 70,7%-ra). Erdély arculatát – főként korábban – meghatározó etnikumok: a románok, magyarok és németek városlakóinak saját népességükhöz mért aránya ekkorra már hozzávetőlegesen kiegyenlítődtött (román: 47,3%, magyar: 49,7%, német: 48,6%).

Összességében ez alatt a 21 év alatt a jelentősebb etnikumok közül a románok száma 30,4%-kal, a magyaroké 2,1%-kal nőtt a román statisztikák szerint (13. táblázat). A magyarok statisztikailag nyilvántartott létszámának növelése az ebben az időszakban nyilvántartott 13,3%-os magyar természetes szaporodás mellett megmagyarázhatatlanul alacsonynak tűnik.

A természetes szaporodás mértéktartó figyelembevételével a magyar anyanyelvűek számát 1977-ben – a román statisztikában realizált 2,1%-kal szemben – 7,48%-kal növelve, 1 870 976 főre becsültem, mely csekély mértékben tér el más mérvadó becslésektől (pl. JOÓ R. 1988 – 1 850 000 magyar 1977-ben).

A Ceaușescu-rezsim 1977-es népszámlálásának központilag megtervezett megyei és városi bontású etikai adatai is meglehetősen fenntartással kezelendők. Különösen olyan megyék és városok esetében, ahol az egyes etnikumok, főleg magyarok és románok 1956–1977 közötti népességfejlődésében – sem a természetes szaporodás, sem pedig a belső vándorlás különbségeivel nem magyarázható – óriási különbségek tapasztalhatók: pl. Szatmár megye: magyarok: –8 ezer fő, románok: +58 ezer fő, Bihar: magyarok –6 ezer fő, románok: +57 ezer fő, Kolozs megye: magyarok: +1,5 ezer fő, románok: +132 ezer fő. (16. táblázat). A városok esetében is hasonló a helyzet 1956–1977 között: Kolozsvár: magyarok: +7,6 ezer, románok: +101 ezer; Temesvár: magyarok: –2 ezer, románok: +100 ezer; Nagyvárad: magyarok: +12,9 ezer, románok: +56 ezer; Arad: magyarok: –3,3 ezer, románok: +67 ezer stb. A városok etnikai összetételének ilyen mérvű átalakulását a vonzáskörzeteik etnikai összetétele és a helybeli lakosság természetes szaporodása is kétségessé teszi.

Az erdélyi magyarságnak az elmúlt évtizedbeli természetes szaporodására vonatkozólag nem rendelkezünk adatokkal, így létszámukra vonatkozólag erdélyi vallási becsléseket (JOÓ R. 1988) fogadtunk el támpontnak, melyek szerint 1987-ben a vallási nyilvántartásban szereplő magyarok száma 2,03 millió volt. Ezt az értéket kicsit túlzónak ítélnék még akkor is, ha az egyház által nem nyilvántartott magyarok száma – a magyar anyanyelvüket egyre inkább elvesztő asszimilánsokhoz hasonlóan – jelentős lehetett. Amennyiben elfogadnánk a magyarok 2,03 milliós számát, ez 1977-re becsült létszámukhoz képest 8,55%-os növekedést jelentene, ami alig tér el – a tekintélyes óromániai utánpótlás és a természetes asszimiláció által is táplált – erdélyi román nemzet általunk becsült 8,69%-os gyarapodásától (1977=5,06 millió, 1986=5,5 millió erdélyi román). A természetes szaporodás és más egyéb tényezők (asszimiláció, kivándorlás) alapján 1986 júliusára vonatkozólag az erdélyi magyarság számát 2 millió főre becsüljük.

Az utóbbi időszak etnikai térfolyamatainak, a magyar–román etnikumok aránymódosulásának bemutatása előtt szükségesnek érezzük ezek objektív de-

**Néhány jelenlegi erdélyi megye területén élt népesség etnikai összetétele
1910-ben, 1956-ban és 1977-ben**

Megye	Év	Összes lakos	Magyarok	%	Románok	%	Németek	%
Szatmár	1910	267 310	167 980	62,8	92 412	34,6	6 690	2,5
	1956	337 351	158 357	46,9	173 122	51,3	3 355	1,0
	1977	393 840	150 389	38,2	230 966	58,6	2 250	0,6
Máramaros	1910	299 764	61 217	20,9	189 643	64,6	28 215	9,6
	1956	367 114	51 944	14,1	284 900	77,6	2 749	0,7
	1977	492 860	56 332	11,4	398 649	80,9	3 183	0,6
Szilágy	1910	223 096	67 348	30,2	136 874	61,3		
	1956	271 989	67 474	24,8	200 391	73,7		
	1977	264 569	62 568	23,6	197 920	74,8		
Bihar	1910	475 847	218 372	45,9	242 299	51,0	3 407	0,7
	1956	574 488	204 657	35,6	259 043	62,5	858	0,1
	1977	633 094	196 220	31,0	416 426	65,8	675	0,1
Arad	1910	509 968	130 892	25,7	295 510	57,9	59 257	11,6
	1956	488 612	89 229	18,8	339 772	71,4	42 711	9,0
	1977	512 020	71 983	14,0	384 218	75,0	38 366	7,5
Temes	1910	526 875	91 390	17,3	213 888	40,6	175 128	33,2
	1956	568 881	84 551	14,9	327 295	57,5	116 674	20,5
	1977	696 884	72 699	10,4	486 179	69,8	93 911	13,5
Kolozs	1910	391 303	151 723	38,8	229 487	58,6	3 965	1,0
	1956	580 344	165 978	28,6	407 401	70,2	1 435	0,2
	1977	715 409	167 473	23,4	539 280	75,2	1 505	0,2
Maros	1910	365 076	183 453	50,2	144 317	39,5	27 177	7,4
	1956	513 261	234 698	45,4	255 641	49,5	20 341	3,9
	1977	605 380	265 785	43,9	299 212	49,4	19 741	3,3
Hargita	1910	240 085	223 215	92,5	15 063	6,2	1 976	0,8
	1956	273 964	248 310	90,4	22 916	8,3	246	0,1
	1977	326 310	277 373	85,0	45 947	14,1	312	0,1
Kovászna	1910	148 933	130 300	87,5	17 035	11,4	626	0,4
	1956	172 509	140 091	81,6	30 330	17,7	472	0,3
	1977	199 017	155 133	77,9	41 060	20,6	440	0,2
Brassó	1910	241 160	54 597	22,6	132 094	54,8	48 362	20,0
	1956	373 941	59 885	16,0	272 983	72,8	40 129	10,7
	1977	582 863	70 208	12,0	471 281	80,8	35 940	6,2

Megjegyzés: Az 1910-es magyar, 1956-os román népszámlálások anyanyelvi adatait Kocsis K. számította át a megyék jelenlegi területére. 1977: a román népszámlálás hivatalos „nemzetiségi-nyelvi” adatai.

mográfiai tényezőinek (természetes szaporodás, migráció) térbeli vetületét – a hivatalos román statisztikák alapján – vázolni.

Az egyre csökkenő természetes szaporodás történelmileg kialakult nagyfokú térbeli eltérései ebben az évtizedben sem módosultak lényegesen. A Románia és Erdély évi átlagos természetes szaporodási értékét (6,32‰, 5,1‰/év a magyarok által (is) lakott területek közül általában a Székelyföld (különösen Csík), Szatmár és Brassó megyék múlták fölül (6–9,9‰/év).

A magyarok természetes szaporodása (pontosabban fogyása) a bánáti és Arad vidéki falvakat leszámítva a Kalotaszegen, a régi Udvarhely megye déli részén és a hajdani Kászsorszékben volt a legaggasztóbb.

A belső vándorlás alapvonásait – az egyes országrészek közötti demográfiai feszültségnek, a munkaerő kereslete–kínálata térbeli eltéréseinek megfelelően – továbbra is a mesterségesen felfokozott, irányított falu – város migráció szabta meg. Erdélyben a városok népességszáma az 1950-es szint 316,2%-ára növekedett, míg a fővárost is magában foglaló Óromániában ez az érték 258,7%-ot, Magyarországon pedig mindössze 176,6%-ot ért el. Erdély 1977–1986 között a nagyfokú országos térbeli mobilitás során az óromán országrészekkel (Moldva, Olténia, Munténia, Dobrudzsa) szemben 62 645 főnyi vándorlási nyereségre tett szert. Tehát ennyivel többen vándoroltak Erdélybe, mint amennyien Erdélyből Óromániába, elsősorban Bukarestbe. A legnagyobb vándorlási nyereséggel (+30%) továbbra is a hatalmas dél-erdélyi nehézipari centrumok megyéi (Brassó, Hunyad, Krassó–Szörény) rendelkeztek. Több mint 10 ezer kielégítetlen brassói román lakásigénylőnek a Brassótól mindössze 33 km-re fekvő magyar Sepsiszentgyörgyre történt áttelepítése miatt rendkívül nagy (74,4%) vándorlási nyereséget „élvezett” Kovászna megye is.

Az 1980-as évekre vonatkozólag semmilyen megbízható romániai etnikai adat nem látott napvilágot, így a városok és falvak nemzetiségi viszonyait a rendelkezésünkre álló legújabb városi népességi statisztikák időpontjára (1986) vonatkoztatott becsléseink alapján mutatjuk be.

Ezek alapján megállapítható, hogy az utóbbi három évtizedben (1956–86) a magyarok számának növekedése a jelentős magyar etnikumú háttérrel rendelkező városok esetében volt a legnagyobb (Nagyvárad, Marosvásárhely, Kolozsvár, Szatmárnémeti). Ennek ellenére a még gyorsabban szaporodó románság 11–16%-kal visszaszorította a magyarok arányát ezen városokban (15. táblázat). Hasonló mértékű volt a magyarok visszaszorulása a kevesebb (főleg román) vándorlási nyereséggel rendelkező, de ugyanakkor kisebb magyar etnikai háttérrel bíró városokban is (Nagybánya, Arad, Temesvár). A magyarok 1956-beli 5–28%-os arányukat – az egyre növekvő, főleg székely bevándorlás miatt – csak a dél-, közép-erdélyi városokban, ipari központokban tudták megőrizni, helyenként enyhén növelni (Nagyszeben, Medgyes, Segesvár, Vajdahunyd, Resica, Torda, Aranyosgyéres stb). Elsősorban a szatmárnémeti, brassói, sepsiszentgyörgyi, csíkszeredai, kézdivásárhelyi, zilahi magyarok nagyobb növekedési üteme miatt az aradi, nagybányai, nagyszalontai, nagykárolyi, máramarosszigeti, dési magyarok visszaszorultak az erdélyi magyar közösségek korábbi nagyság szerinti sorrendjében (17. táblázat).

Az agglomerációs, szuburbán övezetekben. „forgalmi folyosókban” fekvő,

1956		1986	
Kolozsvár	77,8	Kolozsvár	120,9
Nagyvárad	62,8	Nagyvárad	111,3
Marosvásárhely	50,2	Marosvásárhely	96,5
Arad	37,6	Szatmárnémeti	69,3
Temesvár	36,5	Temesvár	65,2
Szatmárnémeti	25,2	Brassó	58,7
Brassó	24,2	Arad	54,0
Nagybánya	16,7	Sepsiszentgyörgy	51,4
Sepsiszentgyörgy	15,3	Nagybánya	43,7
Székelyudvarhely	13,6	Székelyudvarhely	35,6
Nagyszalonta	13,0	Csíkszereda	35,4
Nagykároly	11,9	Kézdivásárhely	21,0
Csíkszereda	11,2	Zilah	20,3
Gyergyószentmiklós	11,1	Gyergyószentmiklós	19,3
Szászrégen	10,0	Nagykároly	19,2

(1956 = román népszámlálási adat, 1986 = Kocsis K. becslése)

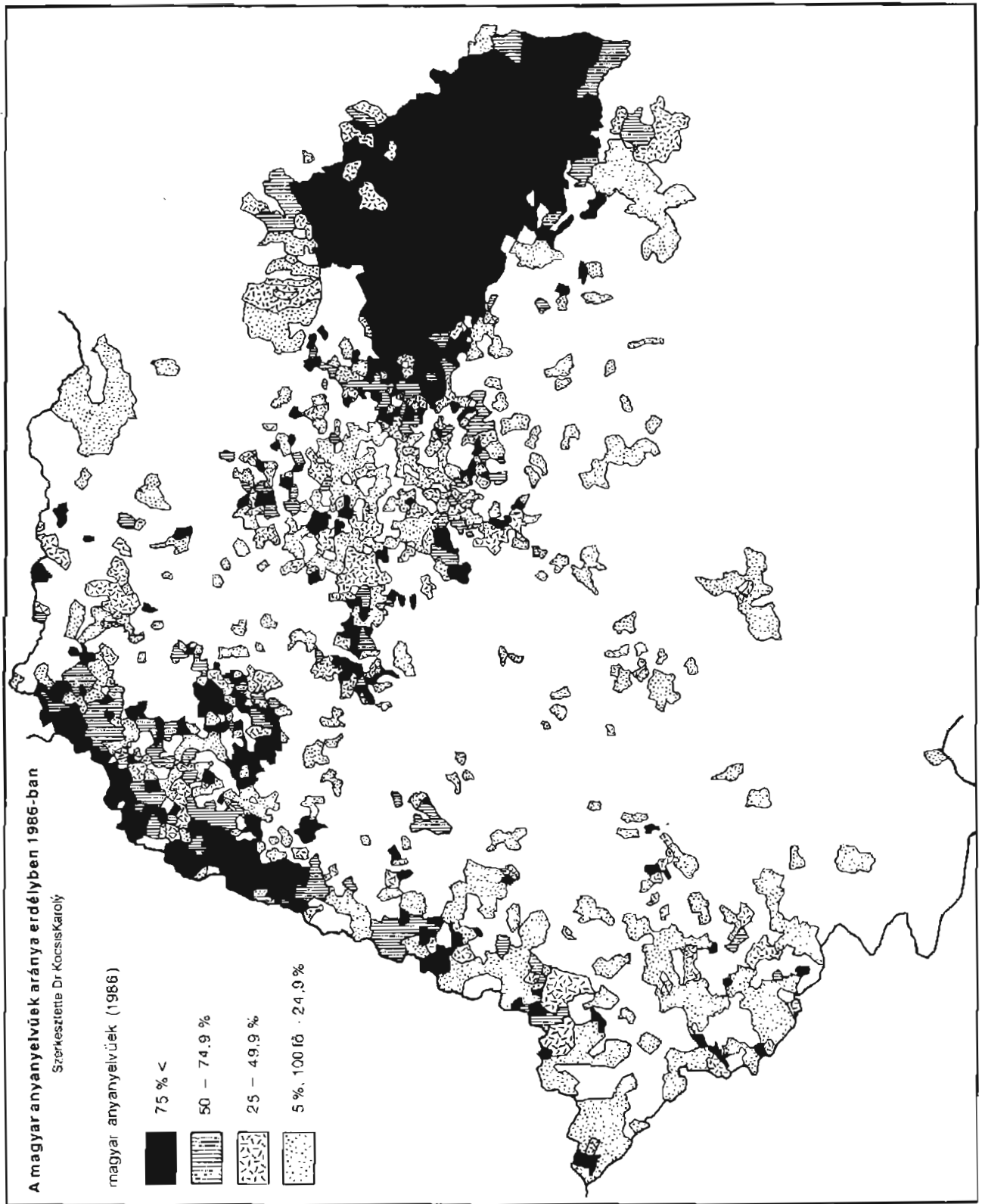
sok, korábban magyar többségű településen – a fokozódó népességkoncentráció miatt – jelentősen, gyakran a magyarságot kisebbségbe szorítva megnőtt a román etnikum aránya (Szecseleváros, Maroskeresztúr, Marosszentanna, Radnót, Bonyha, Szentleányfalva, Fakert, Újszentes stb.). A periférikus forgalmi fekvésű, döntően magyar többségű apró- és kisfalvakban a szelektív elvándorlással, az előregedéssel, a természetes szaporodás és a lakónépesség állandó csökkenésével párhuzamosan – a román kisebbség fokozódó elvándorlása miatt – a helyi társadalom etnikailag homogenizálódik, magyarosodik (pl. a Székelyföld, Kalotaszeg, Bihar, Szatmár egyes falvai).

AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG JELENLEGI TELEPÜLÉSTERÜLETE

A székelyföldi magyar nyelvterület

A 2 milliónyi erdélyi magyarság több mint harmada Románia közepén, a Kelet-Kárpátok láncai által védett Székelyföldön él (18. ábra). Ez a – legalábbis a falvakban – mind a mai napig szinte megbontatlan magyar etnikai tömb elsősorban a forgalmilag félreeső, hegyvidéki környezetnek köszönheti fennmaradását, mely a nagy XVII. századi katasztrófák, irtóhadjáratok idején menedéket nyújtottak az itteni székely lakosságnak.

A legtöbb (96 ezer) magyart Maros megye egyre duzzadó népességű székelye, Marosvásárhely tömöríti. A városban és a szuburbán kommunáiban egyre rohamosabban nő főleg a Mezőségről, a Küküllők mellékéről betelepülők miatt a

18. ábra: A magyar anyanyelvűek aránya Erdélyben 1986-ban

románok száma. Ennek köszönhetően arányuk a megyeszékhelyen már meghaladta a 35%-ot. Az urbanizált térségekben tapasztalható etnikai arányeltolódások ellenére a Maros- és Nyárad-melléki magyar többségű rurális etnikai terület határait továbbra is Balavásár–Lukafalva–Mezőbánd–Szabéd–Mezőcsávás–Beresztelke–Magyarpéterlaka és Nyáradremete jelölte ki.

Az így körülhatárolt székely terület főbb központjainak – Marosvásárhelyen kívül – Szováta, Erdőszentgyörgy, Nyárádszereda és a ma már csak 44%-ig magyar, hangszerkészítéséről is híres Szászrégen számítanak. Jóllehet nem tartoznak a szorosan vett Székelyföldhöz, de etnikailag–földrajzilag mégiscsak az itteni magyar etnikai tömb tartozékainak tekinthetők a Szászrégentől északra, a Maros völgyében fekvő és a görgényi románság közé ékelődő magyar többségű falvak is (Marosfelfalu, Marosvécs, Holtmaros, Magyaró, Görgényüvegcsűr, Felsőbököny stb.).

A Maros felső folyása mentén – néhány jelentős magyar kisebbségnek otthont adó falu (Palotailva, Gödemesterháza stb.) érintésével – a harmadrészben magyar Maroshévíznél a Gyergyói-medencébe jutunk. Gyergyóban az évszázadok során kialakult Eszeny–Gyergyóremete–Ditró–Gyergyótölgyes vonal képezi jelenleg is a magyar–román etnikai határt. Ettől északra magyar szempontból leginkább Borszék üdülővároska 2/3-os magyar többsége és Galócás, Salamás, Gyergyóholló magyar kisebbségei említendők meg. A medence gazdasági központja a kb. 20 ezer magyar és 3,5 ezer román lakosnak otthont jelentő Gyergyószentmiklós. A szomszédos székely medencébe, Csíkba két román többségű falun (Vasláb, Marosfő) keresztül vezet az út. A Segesvárról Moldvába vezető és az Olt menti főút kereszteződésében fekszik a csíki székelyek „fővárosa”, az 1948-ban még csak 6 ezer, ma már 50 ezer lakosú Csíkszereda. A központi fekvésének és a moldvai románok betelepítésének köszönhetően a város lakosságának ma már több mint 22%-a (11 ezer fő) román(!). A nagyobb csíki települések közül még két város, a fele-fele arányban román–magyar, rezet termelő Balánbánya, a 2 ezer lakosú Tusnádfürdő (Erdély legkisebb városa) és néhány falu (Csíkszentdomokos, Csíkszépvíz, Mádéfalva, Csíkszentkirály stb.) emelkedik ki. A Csík és a Háromszék közötti medencét elfoglaló, hajdani Kászonszéknek Kászonaltiz a legjelentősebb települése.

A jelenlegi Hargita megye másik nagy alkotórészének az apró- és kislefalu borította, közel négy évtizede megszüntetett, hajdani Udvarhely megye számít. Eme etnikailag leghomogénebb székely tájegység központja a Csíkszeredával közel megegyező lakosságszámú, 87%-ban magyar anyanyelvű Székelyudvarhely. Az elaprózott településszerkezetű, kevésbé urbanizált vidék jelentősebb munkahelyeit Udvarhelyen kívül főleg az agrár-ipari jellegű Székelykeresztúr, a vaskohászatáról híres Vlahica (Szentegyházásfalva-Szentkeresztbánya) a korondi kerámiaipar és a parajdi sóbányászat és -feldolgozás tömöríti. A Székelyföld legdélebbi területét a Seps-i-, Orbai- és Kézdi-szék-ből létrehozott hajdani Háromszék, a ma már Kovásznának nevezett megye képezi. Románia ezen legkisebb népességű megyéjének székhelye, a közel 70 ezer lakosú Sepsiszentgyörgy a székelyek második legnagyobb városa.

A hatalmasra duzzasztott brassói agglomeráció legfőbb demográfiai tehermentesítőjének kiszemelt város népességnövekedése különösen az utóbbi évti-

zedben vált – az egyre nagyobb számban betelepülő románok miatt – rohamossá. Jelenleg ebben a dél-székely centrumban a magyarok – Csíkszeredához hasonlóan – a város lakosságának már csak 3/4-ét teszik ki. Jelentős a román anyanyelvűek aránya – igaz a közép-, illetve újkortól datálható jelenlétük miatt Kovásznán, Ojtozon, Berecken és Kézdimartonoson is. Közigazgatásilag nem tartoztak soha sem a régi székely székekhez, sem pedig a mai Kovászna megyéhez, ennek ellenére a székely etnikai területtel szervesen összefüggenek a következő Olt-parti magyar falvak: Apáca, Örményes, a bazaltot, mészkövet bányászó Alsórákos és az építőanyag-iparáról híres Olthévíz. Ennek alapján a magyar–román nyelvhatárt a Székelyföld déli részén az Újszékely–Székelyderzs–Homoródjánosfalva–Olthévíz–Apáca–Árapatak–Kökös–Zágon–Komandó vonal jelöli ki.

A történeti Erdély magyar nyelvszigetei

Erdélyben a legősibb magyar településterületnek elsősorban a Mezőség és a Szamosok melléke számít. Ezek az elmúlt évszázadok eseményei által leginkább elpusztított területken a magyarságot már csak néhány kisebb-nagyobb nyelvsziget és számos, 5–20% közötti arányú szórvány képviseli. A legjelentősebb magyar etnikai zárványok a Nagy-Szamos völgyében Magyar-nemeyén, Várkudun, Bethlenben, Árpástón és Rettegen, a Kis-Szamos alsó szakasza közelében Désen, Désaknán, Szamosújváron, Kérőn, Bonchidán, Válaszúton és Kendilónán élnek. A Maros és a Szamosok között elterülő Mezőség lankái pedig többek között a mezőbodoni, mezőkeszüi, vajdakamarási, visai, széki, zselyki, vicei, ördönyösfüzesi, bálványosváraljai, cegőtelki magyaroknak jelenti a szűkebb hazát.

A Kis-Szamos, a Nádas-patak és számos országos, illetve nemzetközi rangú útvonal találkozásánál, a több mint 300 ezer lakosú Kolozsváron él Erdély legnagyobb, 120 ezer fős magyar közössége. A magyar nyelvű erdélyiek fővárosának tekintett metropolisztól nyugatra, a Nádas-patak és a Sebes-Körös felső folyása közelében csoportosulnak a magyarság egyik legértékesebb néprajzi reliktumának, a Kalotaszegnek falvai (Kőrösfő, Kalotaszentkirály, Magyarvalkó, Jákótelke, Bogártelke, Magyarvista, Méra stb.). A néprajzi tájegység kisvárosi központjának, Bánffyhunyadnak korábbi magyar etnikai arculata már jelentősen megváltozott a tágabb vonzáskörzetéből betelepülő hegyvidéki, román lakosoknak köszönhetően.

A kalotaszegi és a Torda vidéki magyarság között a Feleki-dombság néhány magyar faluja (Tordaszentlászló, Magyarfenes, Szászlóna stb.) jelent némi kapcsolatot.

A székelyek által alapított hajdani Aranyosszéken és vidékén a magyarok aránya a Torda környéki és a Maros-völgyi urbanizációs fejlődés, a román lakosság fokozódó beköltözése miatt elsősorban Székelykocsárdon, Hadréven, Felvincen, Aranyosegerbegyen és Szentmihályon szorult vissza. A hegyvidéki falvak azonban meg tudták őrizni magyar többségüket (Torockó, Torockószentgyörgy, Kövend, Bágym, Kercsed stb.).

A forgalmi fekvés, az ingázási és munkavállalási lehetőségek mint a népes-

ségmozgás egyik legfontosabb mozgatórugói, hasonlóképp alakították át vagy hagyták érintetlenül az etnikai összetételt a Maros és a Küküllők mellékén is. Az országos és regionális jelentőségű útvonalak, ipari központok korábban magyar többségű települései közül pl. Radnóton, Marosludason, Marosugrán, Marosújváron, Nagyenyeden, Dicsőszentmártonban, Ádámoson, Bonyhán a románok kerültek többségbe. A fiatal népességük által nagyrészt elhagyott, elöregedő kis- és aprófalvak korábbi magyar jellege viszont megmaradt, helyenként fokozódott (Magyarbece, Magyarlapád, Nagymedvés, Magyarózd, Istvánháza, Csávás stb.).

A Kis-Küküllő és az Olt közötti területen a magyar anyanyelvűek többsége a nagyobb ipari központokban (Medgyes, Segesvár, Kiskapus, Nagyszeben), néhány félreeső faluban (Halmágy, Kóbor, Dombos, Nagymoha, Sárpaták, Bürkös stb.) és Vízaknán él.

Erdély legnagyobb nemzetisége, a magyarság Hunyad megyében döntő többségében a városokban: a Zsil-völgyében (Petrozsény, Lupény, Vulkán), Vajdahunyadon, Déván, Kalánban és Piskin él. A századfordulón betelepült bukovinai székelyek és a középkori magyarok néhány száz főnyi utóda jórészt Csernakeresztúron, Bácsin, Hosdátton, Rákosdon, Gyaláron, Harón és Nagyrápolton él. Egy Szászváros közeli aprófalú, Lozsád pedig valószínűleg még mindig magyar többségűnek mutatkozik.

Erdély legnagyobb városa, a több mint 350 ezer lakosúra duzzasztott Brassó – Marosvásárhely mellett – a székelyek legfőbb, hagyományos vonzáscentrumának számít. Ennek köszönhető, hogy magyar lakosságának száma is a második világháború óta töretlenül növekszik (jelenleg számításaink szerint megközelítette a 60 ezer főt). A város agglomerációs övezetébe került székely–román falvak közül négyet (Bácsfalú, Türkös, Csernátfalú, Hosszúfalú) Szecseleváros néven vontak össze, ahol az elektrotechnikai ipar megjelenését követően a betelepülő románok miatt a magyar etnikum közel 40%-os kisebbségbe szorult.

A partiumi (Arad, Bihar, Szilágy, Szatmár, Máramaros megyei) magyarság

A kb. 700 ezerre becsülhető partiumi magyar nemzeti kisebbség döntő többsége a magyar–román államhatártól legfeljebb 40 km-es távolságban, elsősorban az Alföld peremén, a vásárvonal mentén kialakult városokban él.

A túlnyomóan román többségű Máramaros megye magyar anyanyelvűinek több mint fele a színesfém-feldolgozásról híres megyeszékhelyen, Nagybányán él 31%-os kisebbségben.

Hasonló arányban (20–30%) lakják a magyarok a megye többi városát (Felsőbánya, Kapnikbánya, Máramarossziget, Magyarlápós) is, Borsa és Felsővisó kivételével. Magyar többséget már csak néhány, részben periférikus fekvésű, nem városi rangú településen (Rónaszék, Aknasugatag, Hosszúmező, Domonkos, Erzsébetbánya, Magyarberkesz, Koltó, Katalin, Monó, Szamosardó) találnak.

A Kolozsvár, Nagyvárad, Szatmárnémeti, Nagybánya szívóhatásának és a helybeli kedvezőtlen gazdaságfejlesztési adottságoknak köszönhetően a Szilágyság nem vált nagy betelepítési hullámok célpontjává, sőt Erdély egyik legnagyobb népességkibocsátó megyéje lett.

Mindez persze csak a korábbi falusi etnikai térszerkezet viszonylagos változatlanságához volt elegendő. A városokban, különösen a három évtizeddel ez előtt még magyar többségű Zilahon, Szilágysomlyón, Szilágycsehen a nagymértékű Szilágyságon belüli migráció – a vonzáskörzet etnikai összetételének megfelelően – az utóbbi város kivételével a magyarokat kisebbségbe szorította. A megyében a fontosabb magyarlakta településeknek a következők számítanak: Zilah (20,3 ezer), Szilágysomlyó (7,3 ezer), Szilágycseh (5,3 ezer), Kraszna, Sarmaság, Szilágynagyfalu, Zsibó és Kémer.

A Szatmár megyei magyar etnikai terület a magyar–román államhatárhoz tapadó korábban egységes sávját a két világháború közötti és utáni földreformok román telepesfalvai (Decebal, Traian, Dacia, Paulian, Lucăceni, Aliza, Gelu, Baba Novac, Crișeni, Horea, Scărișoara Nouă stb.) jelentősen fellazították. Az 1941-ben még 92–95%-ban magyar többségű, új és régi megyeszékhelyen, Szatmárnémetiben, illetve Nagykárolyban – számuk jelentős növekedése ellenére – a magyarok aránya 1986-ban már feltehetően 53–69%-ra esett vissza. A fentiekén kívül nagyszámú magyar él még Tasnádon, Mezőpetriben, Szaniszlón, Kaplonyban, Börvelyen, Erdődön, Bélteken, Bogdándon, Hadadon, Szatmárhegyen, Lázárin, Batizon, Sárközön, Halmiban, Túrterebesen és Avasújroson is.

A második legnagyobb erdélyi magyar közösség (111 ezer fő) Bihar megye székhelyén, a ma már csak 52%-ban magyar Nagyváradon él. A bihari magyarság összefüggő etnikai tömbje a megyeszékhelytől északra, illetve Fugyivásárhely–Szalárd–Szentjobb–Micske–Margitta vonaltól nyugatra terül el. Ezen a területen az említésre méltó lokális központok közül az egyre inkább románosodó kisváros Margitta, illetve Érmihályfalva, Székelyhíd, Bihardiószeg és Bihar említendő meg. Jelentős középkori nyelvszigetek őrzik a magyarságot a Berettyó és a Sebes-Körös felsőbb szakaszán is (Berettyószéplak, Bályok, illetve Mezőtelegd, Pusztájlak, Pósalaka, Örvénd, Mezőtelki, Élesd stb.).

Dél-Biharban a magyar többségű területek több mint három évszázad óta az egykori hajdúváros, Nagyszalonta, Tenke és Belényes környékére (Árpád, Erdőgyarak, Mezőbáj, Bélfenyér, Gyanta, Köröstárkány, Kisnyégerfalva, Várasfenes, Körösjánosfalva, Belényessonkolyos, Belényesújlak) zsugorodtak össze. A felsoroltak közül – a románok nagyobb ütemű bevándorlása és a természetes asszimiláció miatt – Tenke, Körösjánosfalva és Kisnyégerfalva már el is veszítette eredeti magyar többségét.

Az Arad megyei magyarok több mint fele (54 ezer fő) a megyeszékhelyen, a többi része pedig elsősorban Arad, illetve Kisjenő környékén él. Ezek közül a viszonylag legnagyobb magyar népesség a főleg románok és cigányok lakta Ópécskával összevont Magyarpécskán, továbbá Kisjenőn, Pankotán, Nagyzerénden, Zimándújfalun és Nagyiratoson található. Jelentékeny számú magyar kisebbség vallja lakóhelyének Lippát, Kürtöst, Borosjenőt és Világost is.

A bánáti magyar nyelvszigetek

A 90 ezerre becsülhető, falusi nyelvszigetekben és többnyire városi diaszpórákban élő bánáti magyarság összlétszáma – a természetes fogyást és asszimilációt ellensúlyozandó – egyedül a Temesvárra, Resicára és más ipari központokba irányuló, Bánáton kívüli területekről származó magyarok, székelyek bevándorlásának köszönhetően stagnál. Részben ennek, részben a bánáti magyarság fokozódó térbeli koncentrációjának következtében e táj magyarjainak 2/3-a ma már temesvárinak vallja magát. Ezen a 330 ezer lakosú metropoliszon kívül a magyar anyanyelvűek már csak 30 településen élnek jelentős számban és arányban: északnyugaton Pusztakeresztúron, Porgányban, Nagyszentmiklóson, Majláthfalván; északkeleten pl. Nagybodófalván, Szapáryfalván, Igazfalván, Nőrinccsen, Vásároson, Kiszécsényben; délen pl. Dézsánfalván, Omorban, Dettán, Gátalján, Végváron, Ötvösdön, Józsefszálláson, Torontálkeresztesen és Magyar-szentmártonban. Temesvár agglomerációjában, a korábbi magyar többségű Győrödön, Újmosnicán, Magyar-medvesen, Újszentesen a nagymértékű betelepítés és a helybeliek természetes fogyása miatt csökkent le tetemesen a magyarok aránya.

A VAJDASÁGI, HORVÁTORSZÁGI ÉS MURA-VIDÉKI MAGYARSÁG

A Kárpát-medence jugoszláviai magyarjainak a Vajdaság, Horvátország és Szlovénia Mura-vidék tájegysége nyújt otthont. Ezen területeken a legutóbbi jugoszláv népszámlálás (1981. 03. 31.) alkalmával 420 ezren vallották magukat magyarnak. Eme kb. Békés megye össznépességének megfelelő magyar nemzeti kisebbség a Kárpát térség magyarsága egészének 3,1%-át, a határainkon kívülieknek pedig 15%-át képviseli. Nemzetünknek a dél-pannon tájakon, a Duna, Tisza és Dráva tágabb környezetében élő képviselői rendkívül viszontagságos történeti fejlődés eredményeként kisebb-nagyobb etnikai tömbökben, nyelvszigetekben őrzik a magyar kultúrát.

A TERMÉSZETI KÖRNYEZET

A déli szomszédságunkban élő nemzeti kisebbségeink kb. 95%-a az Alföld déli részének (jugoszláviai elnevezéssel Pannon-alföld) lakója. Ezen síksági területet – a nagyobb folyók mellékének öntéstalajaitól, a Fruška Gora barna erdőtalajától és a bánáti réti- és láptalajoktól eltekintve – döntő többségében csernozjom fedti. Európa egyik legjobb termőterületű, kedvező éghajlati adottságú régiójaként, mennyiségi és minőségi szempontból egyaránt kiemelkedő a búza- és kukoricatermelése. Ennek köszönhetően a Vajdaság meghatározó szerepet játszik Jugoszlávia élelmiszer-ellátásában. Az egyhangú síksági tájból a szőlőtermesztéséről híres Fruška Gora (régőbbi magyar elnevezéssel Pétervárad-hegység (538 m), a Verseci-hegység (640 m), a Báni- (Vörösmarti-) hegység (243 m), továbbá a Bácskai- (Telecskai-) löszhát, a Titeli-fennsík (128 m) és a Deliblati-homokpuszta (250 m) emelkedik ki. A bácskai, bánáti folyóvizek megzabolázása (pl. a Versec-Alibunári-mocsárvidék lecsapolása) hosszú múltra tekint vissza. A rendkívül fontosságú vajdasági termőföldek zavartalan vízellátását célozták az elmúlt évtizedek nagy csatornázási munkálatai, köztük a hajózható Duna – Tisza – Duna-csatorna kiépítése Bezdán–Óbecse–Palánka között. Az alföldi tájak magyarlakta részein a fontosabb folyóvizeket a Duna gyűjti össze. Közvetlenül a Dunába torkollik a Karasica, Dráva, Vuka, Száva, Kígyós, Mosztonga, Temes, Krassó és a Tisza, amely a Körös, Csík-ér, Krivaja, Aranka, Béga vizeit gyűjti

össze. A jelentősebb állóvizeknek – magyar szempontból – a Szabadka melletti Palicsi- és Ludasi-tó, valamint a Nagybecskerek közelében lévő Fehér-tó számít. Turisztikai, vadászati és halászati szempontból nemzetközi hírnevű, sok tekintetben a hazai Gemenci-erdőhöz hasonlítható, vizenyős Kopácsi-rét a Drávaszögben (Baranya délkeleti zugában) szintén magyar etnikai területen található.

Horvátországban nyugat felé haladva a magyar szórványok többségét a Drávamenti-síkságon és a Bilo-hegységtől (289 m) délre, dombvidéki környezetben találjuk.

Szlovéniában, a Mura-vidéken több mint nyolc évszázada honos magyarság a Lendvai-medencében, a Lendvai-hegy lábánál és a Kerkamenti-dombságban él. A keskeny magyarlakta határsáv jelentősebb folyóvizeinek a Lendva, Kebele-patak és a Kis-, illetve Nagy-Kerka számít.

AZ ELMÚLT ÉVSZÁZAD ETNIKAI FOLYAMATAI

A magyarok száma az 1880-as népszámlálás idejére a vizsgált (délvidéki) területen már meghaladta a 336 ezret (*18. táblázat*). Ebben az időpontban a döntő többségüket tömörítő mai Vajdaság területe népességén belül még a 23%-os arányt sem érték el. Ez különösen akkor tűnik alacsony értéknek, ha figyelembe vesszük, hogy a középkor folyamán a mai Vajdaság és Kelet-Horvátország csaknem teljes egészében magyar etnikumú volt. Az itt élő magyarok száma a XIX. század végén és a századfordulón a magas természetes szaporodásnak, az állami telepítéseknek (Székelykeve, Sándoregyháza, Hertelendyfalva, Tizsakálmánfalva, Gombos, Szilágyi stb.) és a főleg Dél-Dunántúlról Szlavóniába irányuló spontán betelepüléseknek (Nagypisznice, Bedenik, Grubisno Polje stb.) köszönhetően rendkívül megnőtt.

A nagyfokú bevándorlás és a főként városi német, zsidó, szerb polgárság – igaz a szlovákiaihoz, erdélyihez képest sokkal lassúbb – természetes asszimilációja, magyarosodása következtében a magyarok száma az első világháborút megelőző utolsó magyar népszámlálás (1910) idejére Szlavóniában 190, a Szerémségben 110, a Bánátban pedig 70%-kal nőtt (*20. ábra*). A városokban és a nyelvszigetekben a magyarok számának növekedése 1880–1910 között még ennél is nagyobb ütemű volt (pl. Újvidék, Zombor, Nagybecskerek, Pancsova, Verbász *19. táblázat*).

Az első világháborút lezáró békeszerződés a vizsgált területet az újonnan megalakult Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatolta. Az 1918-as hatalomváltás és 1924 között 44 903 magyar közigazgatási alkalmazott, értelmiségi, nagybirtokos kiutasítására, elmenekülésére, honosítására került sor (RÓNAI A. 1938).

A tengerentúlra való kivándorlásban is – a nemzetiségi elnyomás miatt – a magyarok és a németek vettek részt az össznépelességen belüli arányukat jóval meghaladó mértékben. Sőt olyan időpont is volt (1925), amikor a jugoszláviai kivándorlók fele magyar és német volt. Mindez a magyarok esetében közvetlenül abból eredt, hogy a délvidéki magyaroknak ez időszakban 44%-a volt földnélküli, akik a mai Vajdaság területének akkori agrárproletárjaiból 41%-ot jelentet-

A jugoszláviai magyarság számának és arányának változása 1880–1981 között

Év	Ebből											
	JUGOSZLÁVIA		Vajdaság			Horvátország			Szlovénia			
	magyarok száma	%	magyarok száma	%	magyarok száma	%	ebből Baranya magyarjai	%	magyarok száma	%	ebből Mura-vidék magyarjai	%
1880	336 464*		268 300	22,9	49 560	2,8	14 740	32,9			13 221	17,7
1910	580 610*		431 874	28,8	119 874	5,0	20 313	40,0			20 737	23,0
1921	467 658	3,9	371 013	24,1	76 436	2,3	16 638	33,8			14 065	17,7
1931	465 800	3,3	362 993	22,3	66 040*		15 717	30,2			15 050	
1941	543 692*		456 770	28,4	64 431		18 585	36,4			16 510	20,1
1948	496 492	3,1	418 180	25,6	51 399	1,4	16 945	31,7			10 246	10,8
1953	502 175	3,0	438 636	26,0	47 711	1,2	16 012	31,5			11 019	11,3
1961	504 368	2,7	442 560	23,8	42 347	1,0	15 303	27,3			9 899	11,0
1971	477 374	2,3	423 866	21,7	35 488	0,8	13 473	23,9			9 064	10,0
1981	426 867	1,9	385 356	18,9	25 439	0,5	9 920	18,6			8 617	9,5
1981*	465 281*	2,1*	419 859*	20,6*	27 723*	0,6*	11 379*	21,3*			9 630*	9,5*

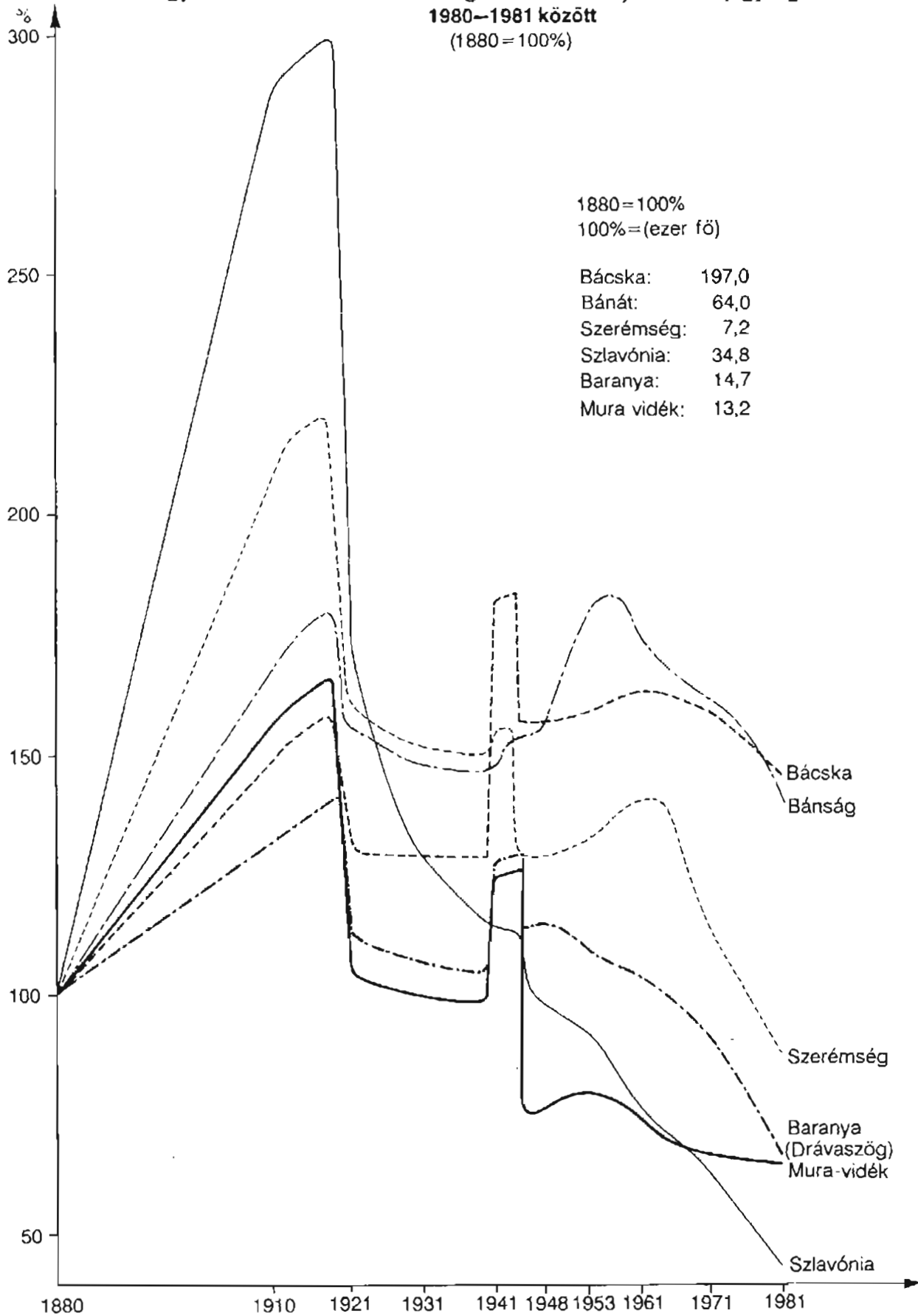
Megjegyzések: Minden adat az adott területek jelenlegi kiterjedésére van átszámítva! (Kivétel: Horvátország 1880-ban és 1910-ben (ekkor Dalmácia és Isztria nélkül), 1921-, 1931-, 1941-ben Isztria nélkül) Baranya = Pélmonostori (Beli Manastir) optina Mura-vidék = Alsólendvai (Lendava) és Muraszombati (Murska Sobota) občinák.

Forrás: 1880, 1910 magyar népszámlálások anyanyelvi, 1921, 1931 jugoszláv népszámlálások anyanyelvi, 1941 = magyar népsz. (Bácska, Baranya, Mura-vidék), horvát népsz. anyanyelvi (Horvátország Baranya nélkül) adatai + Kocsis K. becslése (Bánát, Szerém), 1948–1981 = jug. népsz. nemzetiségi adatai, * = Kocsis K. becslési adatai!

**A magyarok számának változása Jugoszlávia néhány északi tájegységében
1980–1981 között
(1880 = 100%)**

20. ábra: A magyarok számának változása Jugoszlávia néhány északi tájegységében 1880–1981 között (1880 = 100%)

19. táblázat

A magyarok számának és arányának változása néhány jugoszláviai városban 1880–1981 között

	Újvidék/ Novi Sad	Szabadka/ Subotica	Zenta/ Senta
1880	5 694 (26,7%)	31 479 (51,3%)	18 706 (88,2%)
1910	13 343 (39,7%)	55 587 (58,7%)	27 221 (91,7%)
1931	20 362 (31,8%)	29 738 (29,7%)	26 461 (82,8%)
1941	30 998 (50,4%)	60 733 (60,1%)	29 363 (91,7%)
1953	21 810 (28,4%)	33 442 (50,6%)	19 238 (82,5%)
1971	22 698 (16,0%)	43 277 (48,7%)	20 598 (83,3%)
1981	19 163 (11,3%)	44 016 (43,8%)	18 738 (79,1%)
1981*	22 484 (13,2%)	50 893 (50,8%)	19 925 (84,3%)
	Magyarakanizsa/ Kanjiža	Óbecse/ Bečej	Bácstopolya/ Bačka Topola
1880	12 481 (95,5%)	9 103 (60,5%)	9 243 (97,3%)
1910	16 655 (97,9%)	12 488 (64,5%)	12 339 (98,9%)
1931	16 772 (87,8%)	11 996 (58,5%)	13 016 (86,4%)
1941	18 691 (97,0%)	14 579 (68,7%)	13 420 (95,0%)
1953	9 595 (88,5%)	14 883 (63,8%)	12 580 (87,8%)
1971	10 241 (91,1%)	15 728 (58,8%)	13 132 (81,8%)
1981	10 410 (88,5%)	14 763 (54,5%)	12 634 (74,2%)
1981*	10 723 (91,7%)	16 057 (59,0%)	13 369 (77,4%)
	Törökkanizsa/ Novi Kneževac	Törökbecse/ Novi Bečej	Nagybecskerek/ Zrenjanin
1880	2 727 (50,5%)	5 833 (43,7%)	3 777 (19,3%)
1910	4 821 (61,0%)	7 586 (45,1%)	12 395 (42,1%)
1931	3 623 (52,2%)	6 776 (41,5%)	12 272 (36,0%)
1953	3 891 (49,9%)	6 644 (40,7%)	16 683 (37,7%)
1971	4 118 (50,6%)	6 052 (37,6%)	18 455 (25,8%)
1981	3 572 (43,7%)	5 955 (37,0%)	16 804 (20,8%)
1981*	3 749 (46,0%)	6 230 (39,9%)	18 827 (23,3%)
	Zombor/ Sombor	Kula/ Kula	Temerin/ Temerin
1880	3 537 (14,3%)	3 821 (47,2%)	6 765 (86,0%)
1910	10 078 (32,9%)	3 679 (40,3%)	9 499 (97,2%)
1931	5 526 (17,1%)	3 423 (33,2%)	8 439 (74,7%)
1941	11 413 (36,0%)	5 621 (48,8%)	10 068 (91,2%)
1953	7 494 (22,3%)	4 500 (38,3%)	9 387 (80,8%)
1971	7 201 (16,3%)	4 454 (25,8%)	9 982 (73,5%)
1981	5 815 (12,0%)	3 964 (21,0%)	9 803 (66,2%)
1981*	7 035 (14,5%)	4 203 (22,4%)	10 203 (68,9%)

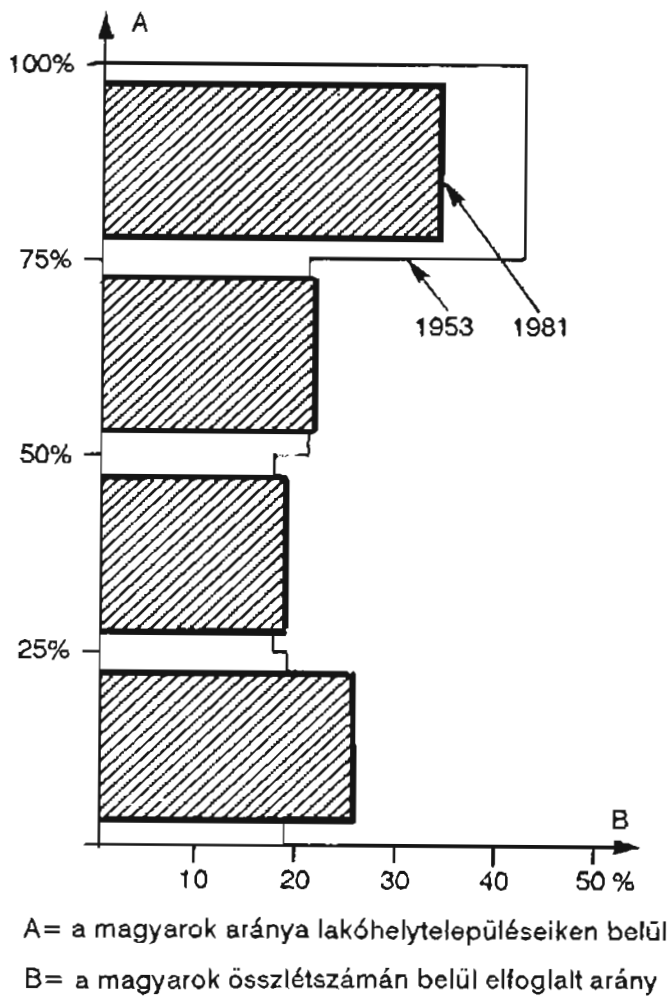
tek. A magyar nincstelenek két világháború közötti magas aránya annak volt köszönhető, hogy az eltávozott magyar arisztokráciától elkobzott földeket – a határközeli, magyar etnikai terület fellazítása érdekében – kizárólag a háborús érdekeket szerzett szerb önkéntesek több ezres tömegei között osztották szét. Ennek eredményeként Bácsstopolya, Szabadka, Magyararkanizsa, Magyarcsernye környékén szerb telepesfalvak egész sora jött létre (Kisbosznia, Kisbelgrád, Karagyoryevó, Velebit, Dušanovo, Velike Livade, Vojvoda Stepa stb.).

A tömeges – önkéntes és kényszerű – magyar kivándorlás, a korábban „statisztikailag asszimilálódott” németeknek és bunyevácoknak a magyarokból való kiválása, a népszámlálási adatokkal – név és származáselemzési alapon – történő manipulálás miatt a magyarok száma leginkább a szlavóniai szórványokban, Baranyában, Mura-vidéken és általában a bácskai városokban (elsősorban Szabadkán és Zomborban) csappant meg (20. ábra, 19. táblázat.).

A Jugoszláv Királyság államszervezetét 1941-ben Németország és csatlósai szétzúzták. Ekkor került sor – a német megszállást megelőzendő – a legtöbb jugoszláviai magyart tömörítő Bácskának, Baranyának és a Mura-vidéknek a Magyar Királysághoz való visszacsatolására. Az ismét magyar állami fennhatóság alá került területekre – a volt szerb állami alkalmazottak, önkéntesek jó részének elköltöztetésével, internálásával párhuzamosan – nagy ütemben folyt az „anyaországi” állami alkalmazottak és a bukovinai székelyek (13 200 fő) betelepítése. Mindemellett a német és zsidó értelmiség jelentős része újból magyarnak vallotta magát. Így érthető, hogy a vizsgált térségben a magyar etnikum létszáma ismét a félmillió fölé emelkedett. Újvidék, a mai vajdasági székváros pedig fennállása óta először 1941-ben mutatkozott a statisztikákban abszolút magyar többségű (50,4%) városnak (19. táblázat). A magyar statisztikai gyarapodás eme régióban sem tartott sokáig, hiszen 1944 októberében az újonnan beköltözött magyar állami alkalmazottak, politikailag kompromittálódott személyek és a szerb önkéntesek falvaiba telepített, hányatott sorsú bukovinai székelyek elmenekültek. A helyben maradt magyarokat pedig a szerbek vérbosszúja tizedelte meg.

A felszabadulás első heteire árnyékot vető – részben magyarelles, véres retorziók ellenére a jugoszláv kormány nem ragaszkodott a magyarok kollektív felelősségrevonásához és kitelepítéséhez. A gyorsan normalizálódó politikai helyzet, a kitelepítés által megkímélt németek jelentős részének magyarrá válása (főleg Nagyikinda, Versec, Apatin, Pancsova térségében) eredményezte azt, hogy a magyarok 1948–1953 között még növelni is tudták arányukat (!) a Vajdaság több százezer balkáni délszláv telepes által átformált össznépeességén belül. Ezzel szemben a szlavóniai magyar szórványok napjainkig tartó katasztrofális mértékű asszimilációja ez időszakban is folytatódott, párhuzamosan a baranyai (drávaszögi) magyarság „porladásával” (20. ábra).

Az 1950-es évektől kezdődően a nemzeti kisebbségek, így a magyarok számának alakulására döntő hatást gyakoroltak a térségben is kibontakozó lendületes gazdasági modernizációs, urbanizációs folyamatok, melyek a központ és periféria-területek között fennálló nagy munkahelykereslet–kínálati különbségeket tömeges vándorlással mérsékeltek. Ezen vándorlási folyamatok viszont a korábbi zárt agrártársadalom, etnikai közösségek fokozódó felbomlását – a fiatal keresőképes korúak tetemes részének el- és kivándorlása miatt –, előregedését eredményezték.

21. ábra: A vajdasági magyarok megoszlása településeiken belül képviselt arányuk szerint 1953-ban és 1981-ben

A 21. ábra tanúsága szerint 1953–1981 között különösen a döntően (75% feletti) magyar többségű településeken élő magyarok aránya csappant meg, párhuzamosan a „gyenge” (25% alatti) kisebbségi lakóhelyviszonyok között élő magyarok arányának növekedésével. A szórványmagyarság idegen nyelvű vonzásközpontjaiba beköltözött tagjai a vegyes házasságok, a mindennapi idegennyelvű érintkezés miatt elindultak a fokozatos nyelvi asszimiláció útján. A magyarság számának csökkenéséhez jelentős mértékben járult még hozzá az 1960-as évek elejétől lehetővé – és anyagilag csábítóvá – váló nyugat-európai, főként NSZK-beli munkavállalás, mely az esetek többségében a kinnmaradást jelentette. A vajdasági magyarok 1971-ben az össznépeségben belül elfoglalt arányukat (21,7%) jóval meghaladó mértékben (27,5%) képviseltették magukat a Vajdaságból származó vendégmunkások körében. Az elmúlt évti-

zedekben elsősorban az alacsony gazdasági fejlettségű Dél-Bánát magyarjai (Versce, Torontálvásárhely, Sándoregyháza, Székelykeve, Fejértelep stb.) próbálták szerencsét külföldön. A centrumtelepülésekbe, külföldre irányuló magyar el-(ki-)vándorlás, a születéskorlátozás térbelileg eltérően, történelmileg kialakult hagyományai különösen a Tisza vidéki magyar tömb természetes szaporodását szorította egyre alacsonyabb szintre, úgy, hogy az előregedés és elvándorlás sok esetben egymást kölcsönösen erősítő tényezővé vált. Ugyanez mondható el az izolált, kedvezőtlen forgalmi fekvésű bánáti, bácskai, szlavóniai magyar nyelv-szigetekre is (Rábé, Egyházaskér, Alsóittebe, Káptalanfalva, Doroszló, Kórógy, Ójankovác stb.). Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy a magyar nemzetiség esetében a halálozási arányszám már az 1970-es évek közepén (!) meghaladta az élveszületést.

A Tisza melléki magyar etnikai tömb egyébként szerves részét képezi annak a már múlt században is meglévő – egyrészt alacsony élveszületéssel, másrészt magas öngyilkossági arányszámmal jellemezhető – kárpát-medencei demográfiai „krízisterületnek”, amely kiterjed még a romániai Bánátra, Arad megyére, a magyarországi Békés, Csongrád, Bács–Kiskun és Baranya megyékre, Jugoszláviában pedig a Drávaszögére és Szlavóniára is. A korábban vázolt vándorlási folyamatok miatt a központi fekvésű területeken, a városokban – a nem magyarok

nagyobb mértékű bevándorlása révén – mérséklődik, a periférikus falusi térségekben – létszámcsökkenéssel, előregedéssel párhuzamosan – növekszik a magyarok aránya.

A magyarok számát befolyásoló szubjektív tényezők közül kiemelkedik az a tény, hogy a legutóbbi népszámlálás idején Jugoszláviában – többek között – több tízezer magyar nem nyilatkozott nemzetiségi hovatartozásáról, hanem többnyire egyszerűen csak „jugoszlávnak” nevezte magát. Amennyiben ezt az ún. „jugoszláv” népességet az egyes etnikumok között arányosan szétosztjuk, lehetőségünk nyílik a Jugoszláviában, illetve annak egyes területein élő magyarok „tényleges” számának becslésére is (18. táblázat). Ily módon 1981-re vonatkozólag 427 ezer helyett 465 ezer lakost tekinthetünk magyarnak déli szomszédságunkban. Ezek 90%-ának a Vajdaság, 6%-ának Horvátország, 2%-ának pedig Szlovénia jelent lakóhelyet.

A MAGYAROK JELENLEGI TELEPÜLÉSTERÜLETE

Magyarok a Vajdaságban

A legutóbbi népszámlálás idején a Vajdaságban 385 ezer lakosról jegyezték fel, hogy magyarnak vallotta magát, ami némileg eltér az általunk magyarnak minősítettek számától (419 ezer) (18. táblázat).

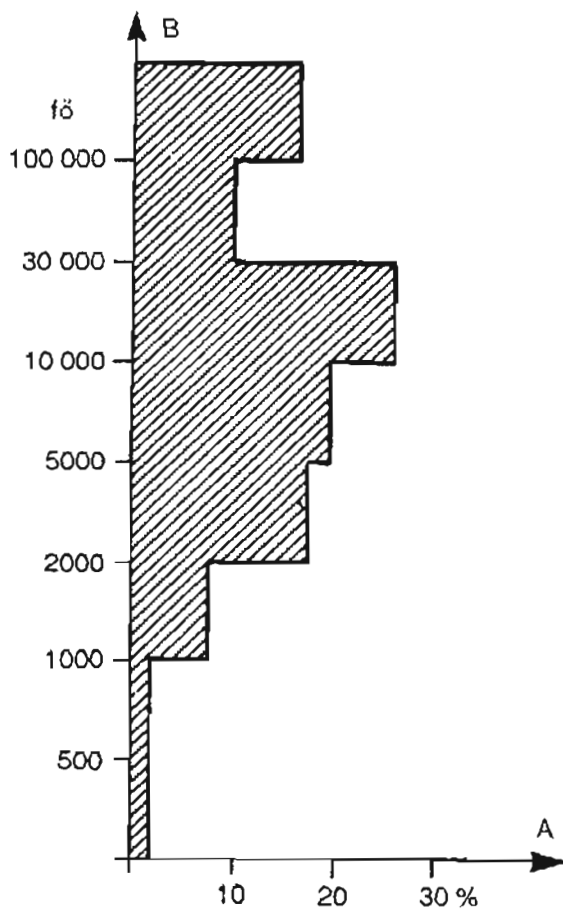
A középszintű közigazgatási egységek, az ún. „községek” (kommuna, občina, opština) közül ez időpontban már csak 7 (Magyarkanizsa, Zenta, Ada, Bács-topolya, Kishegyes, Csóka és Óbecse) volt abszolút magyar többségű.

A szabadkai községben 46%-os relatív többséget, a temeriniben és a törökkanizsaiban pedig 44–37%-os erős kisebbséget képviseltek.

A történelmi események, a földrajzi környezet sajátosságainak megfelelően e tájak magyarjai elsősorban kisvárosokban (26,4%), óriásfalvakban (19,5%) élnek (22. ábra). Ennek megfelelően a legtöbb vajdasági (egyben jugoszláviai) magyart (44 ezer) – becsléseim szerint (51 ezer) – Szabadka városa tömöríti, de tízezernél több magyar tekinti lakóhelyének Újvidéket, Zentát, Nagybecskereket, Óbecsét, Bácsstopolyát, Magyarkanizsát és Adát (20. táblázat, 23. ábra).

A városok közül a %-os arányt tekintve Magyarkanizsa, Ada, Zenta és Bács-topolya volt a „legmagyarabb” (21. táblázat). A nem városi rangú települések közül a Bácskában 49, a Bánátban 25, a Szerémségben pedig 2 mutatkozott magyar többségűnek. Ezek közül Kavilló és Kishomok lakossága mondhatta el magáról, hogy kizárólag csak magyarokból áll.

Ezek a leginkább magyarnak tekinthető települések szinte kivétel nélkül a vajdasági magyarságnak a Tisza jobb partjához tapadó etnikai magterületén, a Horgos–Bácsstopolya–Bácsföldvár háromszögben találhatók. Ezenkívül zömében már csak 36 magyar többségű nyelvsziget képviseli a magyarokat e tájon. Bácskában: pl. Temerin, Gombos, Doroszló. Bácskertes, Bezdán, Ómoravica, Pacsér; a Bánátban: pl. Majdány, Szaján, Hódegyháza, Magyarcsernye, Torontáltorda, Torontálvásárhely, Székelykeve, Ürményháza; a Szerémségben: Satrińca és Dobrodolpuszta.

A = a magyarok összlétszámán belül elfoglalt arány

B = település nagyságrendi kategóriák

22. ábra: A vajdasági magyarok megoszlása település nagyságrendi kategóriák szerint (1981)

20. táblázat

6000 főnél népesebb jugoszláviai magyar közösségek (1981)

1. Szabadka/Subotica	44 016
2. Újvidék/Novi Sad	19 163
3. Zenta/Senta	18 738
4. Nagybecskerek/Zrenjanin	16 804
5. Óbecse/Bečež	14 763
6. Bácsstopolya/Bačka Topola	12 634
7. Magyarkanizsa/Kanjiža	10 410
8. Ada/Ada	10 294
9. Temerin/Temerin	9 803
10. Csantavér/Čentavir	8 124
11. Nagyikinda/Kikinda	7 148
12. Péterréve/Bačko Petrovo S.	6 909
13. Horgos/Horgoš	6 403
14. Ómoravica/Stara Moravica	6 037

21. táblázat

Abszolút magyar többségű jugoszláviai városok (1981)

1. Magyarkanizsa/Kanjiža	88,5%
2. Ada/Ada	83,5%
3. Zenta/Senta	79,1%
4. Bácsstopolya/Bačka Topola	74,2%
5. Temerin/Temerin	66,2%
6. Mohol/Mol	65,3%
7. Palics/Palič	64,0%
8. Csóka/Čoka	63,2%
9. Óbecse/Bečež	54,3%

A vajdasági magyarság létszámának változására, identitástudatára és nyelvi asszimilációs kitétségére negatív módon nagy hatást gyakorolt az a tény – más egyéb korábban már vázolt demográfiai sajátosság mellett – hogy a magyaroknak 45%-a olyan településen él, ahol kisebbséget alkotnak (21. ábra).

Magyarok Horvátországban

A nyelvszigetekben, szórványokban élő, eredeti etnikumukhoz egyre inkább ragaszkodó horvátországi magyarok létszáma csökken a legvégsőben a jugoszláviai magyarok közül (18. ábra).

1981-ben bevallott és becsült számuk 25–28 ezer körül mozgott, akiknek 39%-a a Baranyának, Drávaszögnek is nevezett Pélmonostori „községben” él. Ezen a baranyai tájon a magyarok 1910-beli 40%-os aránya mára 19%-ra csökkent, elsősorban a nagyfokú, hagyományos születéskorlátozás és az Eszékre és külföldre való el-(ki-)vándorlás miatt. A legnagyobb magyar közösségnek (110–

600 fő) itt a Drávaszögben Vörösmart, Laskó, Kiskőszeg, Pélmonostor, Csúza és Várdaróc számítanak (23. ábra). A 8 magyar többségű itteni faluból Újbezdán és Sepse legmagyarabb (94–91%). A kiváló turisztikai és közlekedési adottságokkal rendelkező Baranyán kívül a horvátországi nemzeti kisebbségük döntő többségének (12 ezer fő) Szlavónia és a Szerémség nyugati része a szűkebb hazája. Ezen belül a legtöbb (1521) magyar a vidék vonzásközpontjában, Eszéken él. De jelentős a magyarok száma (653) az egyetlen abszolút magyar többségű szlavóniai településen, az Árpád-kori Kórógyon is. Sajnos Lacháza, Szentlászló, Ójankovác, Csák és Apáti négy évtizeddel ezelőtti abszolút magyar többsége 1981-ben már 13–43% közöttire zuhant.

A Szlavónia nyugati részén, Verőce, Belovár, Daruvár környékén, kb. száz év óta élő szórványmagyarság asszimilációja még az utóbbiaknál is nagyobb mértékű.

Magyarok Szlovéniában

A legészakabbi jugoszláv köztársaság fennhatósága alá déli szomszédságunk magyarjainak csupán 2%-a, kb. 9500 fő tartozik. Főként a távoli Mariborban, Ljubljánában dolgozóktól eltekintve döntő többségük a Mura-vidéknek a magyar határhoz tapadó, Örihodos és Pince között sorakozó településein él.

A legnagyobb magyar közösség (1018 fő) a vidék gazdasági–kulturális centrumában, Alsólendván található, ahol a magyarok aránya az 1941-beli 75%-ról 1981-re 27,7%-ra zuhant, a város nagyfokú iparosításával (elektrotechnika, olajbányászat) járó tömeges szlovén és horvát betelepülés miatt.

Viszonylag nagyszámú magyar él még Dobrónakon, Lendvahosszúfalun, Csentén és Petesházán is. A 25 magyar többségű faluból a magyarok aránya Radamoson, Pincén és Göntérházán haladja meg a 90%-ot. A magyar államhatárhoz simuló, kritikus mértékben előregedett népességű falvakból a fokozódó elvándorlás (Alsólendvára, Muraszombatra, Mariborba) itt is erősen lecsökkentette a magyarok számát, párhuzamosan a magyarok arányának növekedésével. Ez utóbbi annak köszönhető, hogy ezen falvakban az őshonos lakosság (a magyarok) jobban kötődik a szülőföldhöz, a termőföldhöz és az agrártevékenységhez, mint a később idetelepült szlovén lakosság (vö. GENORIO, R. 1985). Ez utóbbi megállapítás természetesen csaknem minden, Magyarországhoz a határon túlról tapadó, kedvezőtlen forgalmi fekvésű, magyar falusi térség esetében igaz.

AZ ŐRVIDÉKI (BURGENLANDI) MAGYARSÁG

Burgenland Ausztria legkeletibb és egyben legfiatalabb tartományának az ottani magyarság által leginkább használt magyar neve az Őrvidék, amely nem tévesztendő össze a (Felső-) Őrség kistáj nevével. Ezt a nyugat-dunántúli területet az osztrák irredenta szóhasználatban az első világháború végén „Vierburgenland” /Négy vár(megye) vidéke/ névvel illették, értve ez alatt Pozsony, Moson, Sopron és Vas vármegyéink német neveit (Pressburg, Wieselburg, Ödenburg, Eisenburg). Pozsony 1919 januárjában történt cseh megszállását követően már csak a „Dreiburgenland” /Három vár(megye) vidéke/ név volt használatos. 1920-ban pedig egyszerűen Burgenland néven vált hivatalosan is Ausztria részévé. A név egyébként is találó, hiszen a középkori magyar végvári láncolat számos tagja található meg a 166 km hosszan elnyúló, Sopronnál 5 km-re szűkülő tartomány területén (Fraknó, Kabold, Lánzsér, Léka, Borostyánkő, Szalónak, Németújvár stb.).

A hajdani nyugati magyar gyeplíniát védő határőrök utódai, a jórészt a Felső-Őrségben és Felsőpulyán élő magyarok száma a legutóbbi osztrák népszámlálás – tényleges etnikai hovatartozás megállapítása szempontjából kevésbé használható – „környezeti, használati nyelv” („Umgangssprache”) szerinti adatai 4147(!?) őrvidéki magyar jelenlétéről tudtak. Sajnos optimista becsléseink szerint sem sokkal nagyobb a „valós” számuk (5–6 ezer fő).

A TERMÉSZETI KÖRNYEZET

A domborzati adottságait tekintve hazánk felé nyitottságot, Ausztria belseje felé zártságot mutató tartomány magyarsága közül a felső-őrségiak a Vasi-völgy-ségben és dombságban utat törő Pinka- és Szék-patak mellékén, a felsőpulyaiak a településükről elnevezett, a Kőszegi-, Lánzséri- és Soproni-hegység által koszorúzott medencében élnek. A magyarok többi része főleg az Őrvidék (Burgenland) – egy átlagos magyar alföldi nagyközséggel vetekedő népességű (1981-ben 7749 lakosú) – székvárosában, a Lajta-hegység déli lábánál fekvő Kismartonban és a Mosoni-síkságon, a Fertőzugban él. Az Osztrák Pannóniának is nevezhető terület jelentősebb folyóvizeit a Lajta, Vulka, Csáva, Répce, Gyöngyös, Pinka, Strém, Lapincs és a Rába képviseli. Az állóvizek közül nemzetközileg is ismert a

Fertő-tó, amely Európa 3. legnagyobb tavának számít. A 35 km hosszú tó Észak-Burgenland vizeit gyűjti össze. A rendkívül nagy idegenforgalmi vonzerőt gyakorló, bécsiek tavának is kikiáltott Fertő jégkorszaki eredetű kavicsstakaróját még közel száz – többségükben természetvédelmi területnek számító – kicsiny tó tagolja.

AZ ELMÚLT ÉVSZÁZAD ETNIKAI FOLYAMATAI

1880-ban a jelenlegi Burgenland (Őrvidék) területén a 265 ezernyi lakos 4,2%-a, 11 ezer fő tanúskodott magyar anyanyelvűsége mellett (22. táblázat). A középkorban még a Pinka és a Csáva övezetében a nyugat-dunántúli magyar etnikai területtel összefüggő, a XVI. században nyelvszigetekbe szoruló itteni magyarság száma valósággal eltörpült a környező német anyanyelvűeké (209 ezer fő) mellett. A XIX. század utolsó harmadában és a századfordulón tapasztalható – a szomszéd nemzetek által erőszakos magyarosításnak minősített – természetes szaporodás, asszimiláció, illetve a belső, magyar területekről történő bevándorlás (pl. a mosoni uradalmi majorságokba) tetemesen megnövelte (több mint megduplázta) a magyar anyanyelvűek számát az 1910-es népszámlálás idejére. Ebben az időpontban a magyarok aránya Alsóőrön, Őriszigeten és – a ma már Középpulyával összevont – Felsőpulyán haladta meg a 90%-ot (23. táblázat). A felső-őrségi magyar etnikai sziget évszázadokon keresztül fennmaradását biztosító nemesi közbirtokosság megszűntetését követően – a környező német területekről való lassú beszivárgás miatt – a tájegység piacközpontjában, Felsőőrön a javarészt református vallású magyarság aránya 1910-ben már 77,7%-ra mérséklődött.

22. táblázat

Őrvidék (Burgenland) népessége etnikai összetételének változása 1880–1981 között

Év	Összes népesség	Magyarok		Németek		Horvátok	
1880	265 772	11 162	4,2%	209 322	78,8%	42 789	16,1%
1910	291 800	26 225	9,0%	217 072	74,4%	43 633	15,0%
1923	286 179	15 254	5,3%	226 995	79,3%	42 011	14,7%
1934	299 447	10 442	3,5%	241 326	80,6%	40 500	13,5%
1951	276 136	5 251	1,9%	239 687	86,8%	30 599	11,1%
1961	271 001	5 642	2,1%	235 491	86,9%	28 126	10,4%
1971	272 119	5 673	2,1%	241 254	88,7%	24 526	9,0%
1981	269 771	4 147	1,5%	245 369	91,0%	18 762	7,0%

Megjegyzés: 1880, 1910 = magyar népszámlálások anyanyelvi adatai,

1923, 1934 = osztrák népszámlálások anyanyelvi adatai,

1951, 1961, 1971, 1981 = osztrák népszámlálások „Umgangssprache” (használati, környezeti nyelv) szerinti adatai

**A magyarok, reformátusok, katolikusok számának, arányának változása
Őrvidék (Burgenland) néhány településében 1910–1981 között**

		magyarok		RK.		magyarok		R+E			
		Ö. n.				Ö. n.					
FELSŐ- PULYA (OBER- PUL- LEN- DORF)	1910	1327	1241	93,5%	FELSŐ- ŐR (OBER- WART)	1910	3912	3039	77,7%	56,3%	
	1923	1400	1183	84,5%		98,1%	1923	3846	2664	69,3%	55,1%
	1934	1838	1227	66,7%		95,5%	1934	4603	2234	48,5%	50,8%
	1951	1824	863	47,3%		96,6%	1951	4496	1603	35,6%	49,9%
	1961	2047	1016	49,6%		96,9%	1961	4740	1630	34,4%	48,9%
	1971	2323	761	32,7%		95,0%	1971	5455	1486	27,2%	44,6%
	1981	2422	724	29,9%			1981	5715	1333	23,3%	
		Ö. n.	magyarok		R+E		Ö. n.	magyarok		R+E	
ŐRI- SZIGET (SIGET i. d. W)	1910	333	317	95,2%	ALSÓ- ŐR (UN- TER- WART)	1910	1464	1393	95,1%	99,8%	
	1923	300	272	90,6%		76,0%	1923	1276	1197	93,8%	99,5%
	1934	291	253	86,9%		80,7%	1934	1267	988	78,0%	99,8%
	1951	262	45	17,2%		85,5%	1951	989	789	79,8%	99,5%
	1961	238	209	87,8%		92,0%	1961	916	795	86,8%	98,9%
	1971	255	200	78,4%		90,6%	1971	859	696	81,0%	98,6%
	1981	285	165	57,9%			1981	822	725	88,2%	

Rövidítések: Ö.n = összes népesség, RK = római katolikus, R+E = református és evangélikus
Forrás: 1880, 1910 = magyar népszámlálások anyanyelvi adatai, 1923, 1934 = osztrák népszámlálások anyanyelvi adatai, 1951–1981-ig = osztrák népszámlálások „Umgangssprache” (környezeti nyelv) szerinti adatai

A magyar közalkalmazotti réteg betelepülése, a magyar nyelvű fegyveres erők jelenléte és a helybeli „németek” nyelv váltása miatt a legforgalmasabb osztrák–magyar határátkelőhely (Hegyeshalom „elődje”), a Lajta-parti Királyhida is magyar többségűnek (54,3%) mutatkozott. Nagy számú magyar élt még – szintén többségben – a Fertőzug német többségű falvainak uradalmi gazdaságaiban, majorságaiban (Boldogasszony, Pomogy, Mosontétény, Mosontarcsa, Mosonbánfalva, Féltorony stb. határában).

Az első világháborút követően, a Saint–Germain–en–Laye-i békeszerződésben (1919. 09. 10.) lényegében a mai Burgenland területét, Sopront és környékét, illetve a mai magyarországi Pinka-völgyi falvakat Ausztriának ítélték. Magyarország heves tiltakozását, ellenállását és a soproni népszavazást követően 1921 novemberében csak ez a német többségű, mai, közel 4000 km² kiterjedésű terület került osztrák fennhatóság alá. A hatalomváltással párhuzamosan a nem helybeli származású, magyar állami alkalmazottaknak (katonaság, hivatalnokok, tanárok) az új magyar államterületre való átköltözése miatt itt élő nemzeti kisebbségeink száma az 1923-as osztrák népszámlálás anyanyelvi adatai szerint az 1910-es 26 ezerről 15 ezerre zuhant (22. táblázat). Ez a nagymérvű csökkenés elsősorban az Őrségen és a Felső- (illetve Közép-)pulyán kívül élő, „nem autochton” magyar szórványokat sújtotta (1910 = 20 235, 1923 = 9938). A későbbiek során, a két világháború között már nem volt ilyen tetemes magyar vándorlási veszteség tapasztalható.

talható. A magyarok statisztikai létszámát az 1934. évi népszámlálás idején a jó-részt magyar anyanyelvű Felsőőr, Felsőpulya környékén élő cigányságnak külön etnikai kategóriába sorolása, a magyar anyanyelvűekről való leválasztása csökkentette leginkább. Alpokaljai nemzetrészeink statisztikai számbavétele és identitástudata szempontjából jóval katasztrofálisabb hatást gyakorolt 1938–1945 között a magyarokat veszélyes, idegen elemként kezelő, megsemmisítésre kiszemelő német fasiszta megszállás. A világháborús veszteségeknek, a hidegháború eseményeinek, a vasfüggöny mögötti anyaországban a szocializmus „sztálinista–rákosista” jellegű építésének köszönhetően – a magyar = kommunista leegyszerűsített vádaskodás elől – egyre inkább menekülő, magukra maradt magyarjaink száma az 1951-es népszámlálás idején a háború előttinek a felére csökkent. Ennél persze közrejátszott az a tény is, hogy már ekkor sem az anyanyelvre, hanem a „környezeti nyelvre”, arra a nyelvre kérdeztek rá, amelyet az egyén általában használ. Ez pedig német nyelvű környezetben élő, kisebbségi magyar esztében többnyire a német nyelv volt (és ma is az).

Az 1950-es, 60-as évektől kibontakozó osztrák gazdasági fellendülés, iparosítás idején a kelet felől természetes (magyarországi) vonzásközpontjaitól (Sopron, Kőszeg, Szombathely) elzárt tájak lakossága (így a magyarok) körében rendkívül megnőtt a térbeli és társadalmi mobilitás (faluból városba, parasztból munkás, magyarból osztrák). A hallatlan iramú társadalmi átalakulás évszázados falusi és etnikai közösségeket bomlasztott fel. Ez különösen olyan kis létszámú nemzetiségek esetében hordoz nagy veszélyeket az etnikai különállás fenntartása szempontjából, mint a magyaroké. Annak ellenére, hogy az 1951 utáni osztrák statisztika az etnikai összetételre vonatkozólag csak nagy fenntartások mellett használható, a megnövekedett térbeli mobilitás, a német többségű környezetből történő nagy bevándorlás hatása a központi fekvésű Felsőőr és Felsőpulya esetében is jól nyomon követhető (23. táblázat). A valamivel félreesőbb fekvésű, római katolikus vallású, falusi jellegét megőrző Alsóőrön viszont növekszik a magyarok aránya, a helyi társadalom etnikailag lassan homogenizálódik.

A községi tanácsát elvesztett, közigazgatásilag a német nyelvű Vasvörösvárhoz csatolt, evangélikus Órisziget magyarságának 1971–1981 közötti hirtelen statisztikai csökkenése inkább a népszámlálási kérdezési technikával lehet kapcsolatban.

AZ ÓRVIDÉKI (BURGENLANDI) MAGYARSÁG JELENLEGI TELEPÜLÉSTERÜLETE

Az 1981-es statisztikákban 4147 főre csökkent magyarság 54%-a a Felső-Órség településeiben, 17%-a a Kőszeg és Sopron között elterülő járás székhelyén, Felsőpulyán él. Jelentékeny számú magyar lakója van Kismartonnak és a Nezsideri járás egyes településeinek is (Boldogasszony, Mosonbánfalva, Miklóshalma stb.).

Nagyságrendi sorrendben a maroknyi örvidéki (burgenlandi) magyarság legnagyobb közösségeinek Felsőőr (1333), Alsóőr (725), Felsőpulya (724), Kismarton (221), Órisziget (165) és Boldogasszony (122) nyújt otthont.

A HATÁRAIN KON KÍVÜL ÉLŐ MAGYARSÁGGAL KAPCSOLATOS ISMERETEK FÖLDRAJZI OKTATÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

Írásunk bevezetőjében részletesen megindokoltuk, miért is tartjuk feltétlenül szükségesnek, hogy oktatási intézményeinkben foglalkozzunk a nemzeti kisebbségeinkkel. Ebben a fejezetben néhány gyakorlati tanácsot szeretnénk adni azoknak az általános és középiskolai pedagógusoknak, akik a téma oktatásának fontosságával kapcsolatos véleményünket osztják.

Mielőtt e téma tananyagba való beillesztésének lehetőségeit, feldolgozásának módjait taglalnánk, röviden tekintsük át, mit is tanítunk ma az általános és középiskolában az országhatárainkon kívül élő magyarokról. A jelenleg használatos tankönyveink oly kevés információt tartalmaznak róluk, hogy az alábbiakban ezeket szó szerint is idézzük.

Az általános iskola 7. osztályának anyaga Európa (Magyarország nélkül), Európa országainak természeti és társadalmi földrajza, valamint a Szovjetunió. A tankönyv (Dr. Füsi Lajos–Dr. Mészáros Rezsőné–Nagy Károlyné–Tóth Ágnes–Vízvári Albertné: Földrajz 7. Tankönyvkiadó, 1986) az „Európa lakossága és országai” című leckében mellőzi kontinensünk népességének bemutatását. A környező országok földrajzának ismertetésekor is csak néhány idevonatkozó tényről találunk: Jugoszlávia „soknemzetiségű ország. A Duna–Tisza közti síkságon és környékén szép számban élnek magyarok is a Vajdaság autonóm tartományban. A terület művelődési és szellemi központja Újvidék (Novi Sad)” (82. o.). Csehszlovákia „lakói csehek, szlovákok, de a határok mentén magyarok, lengyelek és németek is élnek” (119. o.). Romániában „... nemzetiségek is élnek. Legtöbben a magyarok vannak, főleg Erdély délkeleti részén, a Székelyföldön laknak. E terület központja Marosvásárhely. Sok magyar él az Alfölddel szomszédos területeken, és az Erdélyi-medencében Kolozsvár környékén is” (127. o.). „Szovjetunióban, a Keleti-Kárpátok területén, főleg Munkács (Mukacsevo) és Ungvár (Uzsgorod) környékén magyarok is élnek” (139. o.). A „Szép tájak, érdekességek Közép-Európában” című olvasmányban röviden olvashatnak a tanulók a Székelyföldről, és a hozzá kapcsolódó „Olvasd el!” szövegrészben a magyar nyelvű kisebbségek számáról, helyzetéről. Sajnos ez a rész csak kiegészítő anyag.

A 8. osztályos tananyag Magyarország földrajza és csillagászati földrajzi ismeretek. Magyarország ismertetésekor a tankönyv értelemszerűen csak hazánk lakosságával és az itt élő nemzetiségekkel foglalkozik.

Még az itt vázolt képnél is elszomorítóbb volt a helyzet a gimnáziumban. A II. osztályos gimnáziumi tananyag a világ társadalmi, népességi és gazdasági arculata. E témakörön belül az 1989-ig használt tankönyv (Dr. Probáld Ferenc: Földrajz II. osztály. Tankönyvkiadó, 1982) mindössze egy mondatot szentelt a magyar kisebbségeknek: „A magyar és albán nemzetiség politikai és kulturális fejlődését Szerbián belül külön tartományi önkormányzat is szolgálja (Vajdaság, ill. Kosovó)” (171. o.). 1989-ben megjelent ugyanennek a tankönyvnek a 3., átdolgozott kiadása, mely kötelező tananyagként tartalmazza Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia és Ausztria földrajzát. Ezek az anyagrészek a IV. osztályos fakultációs könyvből (Dr. Köves József – Dr. Probáld Ferenc: Földrajz IV. osztály, fakultáció. Tankönyvkiadó, 1982) kerültek át ide. Míg a fentebb idézett tankönyvekben nem, vagy csak elvétve találunk utalást a határainkon kívül élő magyarság lélekszámára, területi elhelyezkedésére, addig ezekben a leckékben vannak tájékoztató jellegű (nem pontos) adatok, valamint leírások (a megemlítés szintjén) a magyarok által lakott tájakról. De hiányzik a történelmi háttér, a történelmi áttekintés, a magyarok által lakott tájak, városok ismertetése, kapcsolatuk a magyar történelemhez, kultúrához, nincsenek pontos adatok létszámukról, és nélkülözik az áttekinthető térképeket is.

Ezek után felmerül a kérdés, hogy milyen ismereteket lenne célszerű és szükséges a két iskolatípusban a témával kapcsolatban tanítani? Ezt jórészt a rendelkezésre álló tanítási órák száma, valamint az egyes tanulói korosztályok képességei határozzák meg. Kapcsolhatjuk az órák anyagát a már meglévő történelmi, irodalmi, nyelvi, művészettörténelmi ismeretekhez, de azokat ki is kell egészítenünk, mert míg történelemórán a 7. osztályban csak év végén tanulnak az első világháborúról, földrajzból már március elején eljutnak Jugoszláviához, Csehszlovákiához, Romániához. 8. osztályban már könnyebb a dolguk, mert Magyarország népességének tárgyalásával egy időben foglalkoznak történelemből az első világháború számunkra oly fontos következményeivel. (Trianon, a Kárpát-medencei magyarság 1/3-ának kisebbségi sorba kerülése stb.)

Az általános iskola 7. osztályának kötelező tananyaga túlszűfolt, már a tantervben rögzítettek megtanításában is össze kell vonnunk, illetve osztanunk kell leckeiket (ezt a tanterv 1987-ben kiadott módosítása is lehetővé teszi), ezért nehéz az új téma számára órákat felszabadítanunk. Európa földrajzának megismerésében az utolsó egység Közép-Európa (NDK, Lengyelország, Svájc, Ausztria, Csehszlovákia, Románia): e témakörrel együtt ismertethetjük a Kárpát-medence magyar nemzetiségeinek problémáit. Az anyagrészhöz kapcsolódó kiegészítő olvasmány részletei (Szép tájak, érdekességek Közép-Európában, 132. o.) beilleszthetők az egyes országok természeti földrajzába, és az összefoglalást megelőző tantárgypróbára szánt órát is felhasználhatjuk e célra. Javaslatunk a két óra anyagára:

1. óra: – *A nemzeti kisebbség és a nemzetiség fogalma*

A nemzetiség fogalom elsősorban Kelet-Európában terjedt el, míg a nemzeti kisebbség az egész világon használatos. Egy adott államban élő, saját anyanemzetétől határral elválasztott nemzetrészt, népcsoportot (etnikumot) jelent. Tagjait többnyire a közös nyelv, származás, kultúra

és ezáltal az összetartozás tudata, nemzeti–nemzetiségi sajátágaik megőrzésének hajlandósága, akarata tömöríti.)

– Európa nemzeti kisebbségeinek rövid ismertetése.

– A kárpát-medencei magyar nemzeti kisebbség rövid története (1920 előtt, 1920-tól 1945-ig, 1945-től napjainkig.)

– A magyarok jelenlegi eloszlása a Kárpát-medence országaiban.

2. óra: – *A magyarok által lakott nagyobb tájak és legfontosabb városok* (A kötelező anyagként javasolt földrajzi neveket a Névjegyzékben vastag betűkkel emeltük ki.)

Az első órán a fogalmak kialakítása előtt megkérdésközölhetjük, hogy mit jelent a tanulók számára a „nemzetiség” kifejezés, mert így a téves képzeteket, ismereteket biztosabban kijavíthatjuk. Tanulmányozhatjuk az Atlasz „Föld nyelvei” című térképét is, melynél külön is beszélhetünk a finnugor nyelvcsaládba tartozó magyar nyelv használatának elterjedéséről Európában. Az európai nemzetiségi kisebbségek ismertetésénél a 2. táblázat megfelelő adatait átvethetjük oszlopdiagram formájában fóliára, s írásvetítővel kivetíthetjük. Az adatokat (természetesen nem kell megtanulni, azok csak tájékoztató jellegűek) és az ábrát közösen elemezhetjük, megbeszélhetjük azt is, hogy a nagyobb lélekszámú nemzetiségek mely országokban élnek. Az óra legfontosabb anyagrésze a magyar nemzeti kisebbség történetének vázlatos ismertetése. Ez esetben a tanári magyarázat a legcélravezetőbb módszer, melyet egészítsünk ki táblavázlattal, és részenként beszéljük meg a tanulókkal az elhangzottakat. Utolsó lépésként az 1980-as helyzetet ismertetjük. Ha előzőleg a tanulókkal házi feladatként készítettünk egy térkép-vázlatot a Kárpát-medence országairól, akkor most az 1. táblázat alapján szerkesztethetünk egy tematikus térképet, majd az elkészült ábrát közösen elemezhetjük. A 2. órán megemlített földrajzi neveket kerestessük meg az Atlaszban, majd jelöltessük be azon a vaktérképen, melyet az előző órán a tematikus térkép készítésére használtunk (ily módon azokat a neveket is rögzíthetjük, amelyek az általános iskolai földrajzi Atlaszban nem találhatóak meg). A tanulókkal együtt mi is berajzolhatjuk a tájakat a tanári munkatérképünkre. Ennek az órának aktív résztvevői lehetnek a tanulók is, készülhetnek kiselőadásokkal, élménybeszámolókkal egészíthetik ki a hallottakat, gyűjthetnek képeket, útleírásokat, összegyűjthetik eddigi irodalmi, történelmi ismereteiket az egyes magyarlakta tájakról, városokról. Szemléltetésül – amennyiben rendelkezésünkre áll – természetesen felhasználhatjuk az igen szegényes lehetőségeket kínáló 7. osztályos diasorozatot mellett saját készítésű felvételeinket is.

Nyolcadik osztályban átisméltethetjük és kibővíthetjük mindazt, amit hetedikben a magyar nemzeti kisebbségekről tanítottunk, és összekapcsolhatjuk Magyarország népességének tanulmányozásával az egész magyar nemzet népességföldrajzi oktatása címén. A kiegészítő anyagrészek összevonásával (A vasúti menetrend használata és Magyarország közlekedése), és a tantárgypróbák kitöltésére szánt órák elhagyásával összesen plusz 3 órát szentelhetünk a témának. Célszerű ezt az anyagrészt mindjárt az év eleji ismétlés után elhelyezni a tanmenetben, mintegy bevezetésként Magyarország földrajza elé. Az órák általunk javasolt anyaga a következő lehet:

1. óra: – *Az etnikum.* (Legáltalánosabb értelemben „nép”.) Az emberek történelmileg kialakult olyan együttese, akik közös kulturális vonásokkal rendelkeznek, tudatában vannak összetartozásuknak. Nem mindig a közös nyelv az összekötő kapocs (lásd pl. a ma már többségében angolul beszélő íreket és skótokat).
  - *A nemzetiség, a nemzeti kisebbség.*
  - *Magyarok a nagyvilágban* (a Kárpát-medencén kívül élő magyarok száma, a kivándorlás időszakai, okai).
  - *Magyarok a Kárpát-medencében.*
2. óra: – *A szomszédos országokban élő magyar nemzeti kisebbségek* (regionális áttekintés).
  - Lélekszámuk változása 1920-ig.
  - Az 1920 utáni változások, annak okai.
  - Lélekszámuk változása napjainkban, annak okai.
  - Az asszimiláció és az elvándorlás.
  - Nagyobb közösségeik, nyelvszigeteik.
  - Kapcsolataik az anyaországgal.
3. óra: *Magyarország lakossága.* (Lásd Módszertani füzet az általános iskola 8. osztályos földrajz tanításához, OOK, Veszprém, 1985)
- 4–5. óra: *A Kárpát-medence kialakulása, felszíne, tájai.*

Az 1. órán a tavaly tanult fogalmakat idézzük fel, újjal bővítjük ki, kapcsoljuk össze őket. Míg hetedikben a Kárpát-medencén belül maradtunk, most tágítjuk a képet, és Európa más országaiban, valamint a többi kontinensen élő magyarok számával, helyzetével ismerkedünk meg. Érdeklődésselkeltésként felhívhatjuk a tanulók figyelmét a Magyar Hírlap szerkesztőségének „Magyarnak lenni” (Szerk.: Bokor Pál és Tálasi András) című könyvére, részletet is olvashatunk fel belőle. Az 1. táblázat adatait felhasználva készítsünk egy tematikus térképet, rajzoljuk át fóliára és vetítsük ki írásvetítőn, majd órán ezt az ábrát elemezzük, miközben a tanulók jegyzetelhetnek a füzetükbe. Ezután közös munkával próbáljuk meg összeszedni mindazokat az okokat, amelyek kivándorlásra kényszerítették, készítették a magyarság egy részét. Mindazt, amit megbeszéltünk, rövid magyarázattal foglaljuk össze, melyhez – a jegyzetelést segítő – térképvázlatot is készítsünk. Óránk utolsó részében ismételjük át, hogy mit tanultunk tavaly a Kárpát-medencében élő magyar nemzeti kisebbségek számáról.

A 2. órán is a hetedikes tananyagot bővítjük, egészítjük ki új ismeretekkel, de most már nemcsak általánosságban foglalkozunk a magyar nemzetiségek történetével, hanem régióként, részletekben tekintjük át számuk történeti változását. A tavaly tanultak átisméltése után most is az előadás (magyarázat) lehet a legcélravezetőbb módszer, melyet szünetként közös megbeszélés, vázlatírás váltson fel.

A 3. órán – szűkíthetjük a kört, ugyanis a „Hazánk lakossága” c. rész meglehetősen nagy anyag, majd a 4. és 5. órán újra csak alkalmunk nyílik az egy évvel korábban megszerzett ismeretek bővítésére. A 8. osztályos földrajztankönyv csak Magyarország jelenlegi területének földtörténetével foglalkozik, holott ezt a Kárpát-medence egészéből kiszakítva nem lehet teljes alapossággal tárgyalni.

Egészítsük ki a témakört a magyar nemzeti kisebbségek által lakott tájegységek kialakulásának és felszínének ismertetésével.

A gimnázium II. osztályának kötelező tananyagához az 1988–89-es tanévtől kezdve hozzátartozik a hazánkkal szomszédos országok földrajza is. Figyelembe véve azt, hogy a gimnáziumi földrajzi tananyag messze nem annyira zsúfolt, a tanulók életkorához mérten nem annyira nehéz, mint az általános iskoláké, bátran bővíthetjük az ismereteket a magyar nemzetiségek, illetve lakóhelyeik jellemzésével. Célszerű lenne, ha minden egyes ország tárgyalásakor külön foglalkoznánk a témával, beillesztve azt a tankönyv eredeti anyagába. Az egyes országok magyar nemzeti kisebbségeinek, illetve az általuk lakott területeknek bemutatására a következő tematikát javasoljuk:

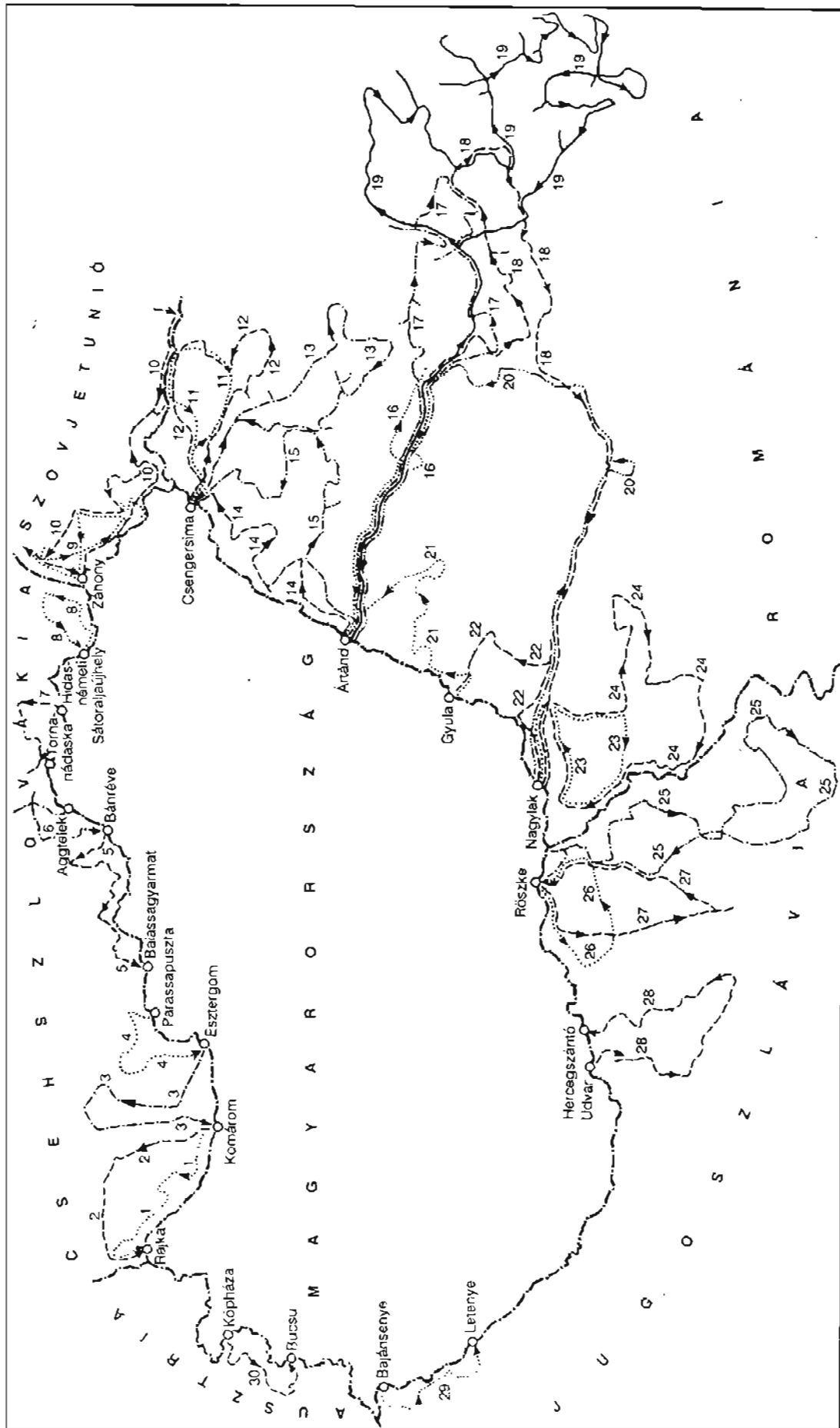
- a magyarok száma: az adott ország népességéhez és az egész magyar nemzet összlétszámához viszonyított aránya;
- a sorsukat befolyásoló fontosabb történelmi események;
- a magyarok lakóhelyének természeti földrajza;
- a magyarok jelenlegi térbeli eloszlása:
(a magyarlakta etnikai tömbök, nyelvszigetek),
(a legnagyobb magyar közösségek, fontosabb településeik);
- a magyar nemzeti kisebbségnek a magyar és az adott szomszédos nemzet közötti – rendkívül fontos – közvetítő „híd” szerepe.

Végül fakultációs órákon ezeket az ismereteket még inkább mélyíthetjük, most már a könyv teljes anyagát felhasználva, megbeszélve, kiegészítve azokat a tanulók által szerzett új információkkal.

Ily módon felépítve egymással összefüggő, egymásra épülő, ugyanakkor koncentrikusan bővülő ismeretanyagot sajátíthatnak el a tanulók az általános iskolától kezdve a középiskolán át egészen a főiskoláig, egyetemig.

Természetesen a nemzeti kisebbségeinkkel kapcsolatos ismeretek elsajátítása mellett kiemelkedő szerepet játszanak az egész témakört, történeti–földrajzi ismeretanyagot élővé tevő tanulmányi kirándulások, határainkon túli magyar iskolák látogatása, azokkal való testvérkapcsolatok kialakítása. Ezekre a szomszéd országokban most még nagyon eltérő lehetőségek kínálóznak, de az általános, közép- és főiskolákon, egyetemeken a tantervileg eddig csak a Magyar Köztársaság területére tervezett tanulmányi, szakköri kirándulások, terepgyakorlatok minden különösebb anyagi kiadás, külföldi elszállásolás nélkül kiegészíthetők (esetleg helyettesíthetők) egynapos szomszédsági látogatásokkal.

A határainkon túli, kárpát-medencei magyarság, illetve a lakóhelyeiken található – a magyar nemzeti kultúra szerves részét képező – történeti, építészeti, néprajzi, természeti nevezetességek, kulturális értékek mind jobb megismerése céljából az öt szomszédos állam területére 30 kirándulási útvonaltervet állítottunk össze (25. ábra). Ezek döntő többsége külföldi elszállásolást nem igénylő, egynapos kirándulás, de a nagyobb távolságok miatt néhány (pl. erdélyi) túra esetében minimálisan 2–3 napra van szükség. A túratervek összeállításánál elsődlegesen a magyar nyelvterület kiterjedését, az ott található látnivalókat, a magyar vonatkozású kulturális emlékeket vettük figyelembe, de az útba eső nem magyar

25. ábra: Kirándulási, terepnyelvi útvonaltervek a határainkon túli magyarlakta területeken

lakosságú települések kiemelkedő fontosságú nevezetességeit is megtekintésre javasoltuk.

Az általunk ajánlott útvonalak kezdő- és végpontjaiként a magyar határátke-lőhelyeket tüntettük fel, a megtekintésre javasolt településeket pedig magyar ne-vük aláhúzásával jelöltük meg. Ezt követően pedig a túraútvonalak során meglá-togatandó települések fontosabb nevezetességeit, látnivalóit soroltuk fel a kirán-dulásszervezéshez szükséges gyors áttekintés miatt.

Reméljük, hogy könyvünkben közzétett ismeretek elsajátítása és főleg a szomszédos magyarlakta területeken megtett tanulmányi kirándulások, terep-gyakorlatok hozzájárulnak ahhoz, hogy a jövőben önmagát, nemzete egészét és a szomszédos népeket jobban megismerő, tisztelő és ezáltal szerető nemzedékek sora fog felnőni jelenlegi határainkon innen és túl.

A HATÁRAINKON TÚLI, KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARLAKTA TERÜLETEKEN JAVASOLT TÚRAÚTVONALAK

CSEHSZLOVÁKIA

1. Csallóközi túra (160 km)

Komárom (0 km) – Komárom/Komárno (1) – Csallóköz aranyos/Zlálná n. O. (14) – Kolozsnéma/Kližská Nema (32) – Csicsó/Čičov (39) – Nagymegyer/Čalovo (52) – Dunaszerdahely/Dun. Streda (73) – Várkony/Vrakuň (79) – Bős/Gabčíkovo (85) – Somorja/Šamorín (115) – Gutor/Hamuliakovo (120) – Pozsony/Bratislava (142) – Oroszvár/Bratislava-Rusovce (155) – Rajka (160 km)

2. Mátyusföldi – Vág melléki túra (138 km)

Komárom (0 km) – Komárom/Komárno (1) – Gúta/Kolárovo (23) – Deáki/Deakovo (51) – Vágsellye/Šaľa (53) – Galánta (66) – Diószeg/Sládovičovo (74) – Szenc/Senec (94) – Magyarbél/Vel. Biel (96) – Pozsony/Bratislava (120) – Oroszvár/Bratislava-Rusovce (133) – Rajka (138 km)

3. Nyitra – Barsi túra (218 km)

Esztergom (0 km) – Párkány/Štúrovo (2) – Magyarszögyén/Svodín (28) – Perbete-Udvard/Dvory n. Ž. (64) – Verebély/Vráble (92) – Mohi/Mochovce (104) – Malonya/Tes. Mlyňany (116) – Gímes/Jelenec (133) – Kolon/Koliňany (136) – Alsócsitár-Nyitragerencsér-Nyitra/Nitra (147) – Nyitranagykér/Milanovce (165) – Érsekújvár/Nové Zámky (185) – Ógyalla/Hurbanovo (200) – Komárom/Komárno (216) – Komárom (218 km)

4. Honti túra (118 km)

Parassapuszta (0 km) – Ipolyság/Šahy (1) – Palást/Plášťovce (12) – Deménd-Városladány/Mýtne Ludaňy (44) – Léva/Levice (52) – Kálna-Nagysalló/Tekovské Lužany (72) – Zseliz/Želiezovce (86) – Bény/Bíná (100) – Kéménd/Kamenín (103) – Párkány/Štúrovo (116) – Esztergom (118 km)

5. *Gömör – Nógrádi túra (172 km)*

Bánréve (0 km)–Hanva/Chanava (10)–Csízfürdő/Čiz (16)–Rimaszécs/Rim.Seč (19)–Nemesradnót/Radnovce (24)–Nagybalog/Velký Blh (37)–Rimaszombat/Rim. Sobota (51)–Jánosi/Rim.Janovce (57)–Feled/Jenenskéé (63)–Serke/Širkovce (67)–Várgede/Hodejov (66)–Ajnácskő/Hajnačka (78)–Fülek/Filakovo (92)–Losonc/Lučenec (107)–Alsósztrégova/Dol.Strehova (132)–Nagykürtös/Velký Krtiš (146)–Kékkő/Modrý Kameň (150)–Szklabonya/Sklabiná (160)–Zsély/Želovce (164)–Balassagyarmat (172 km)

6. *Gömöri túra (132 km)*

Aggtelek (0 km)–Domica (1)–Pelsőc/Plešivec (11)–Gombaszög/Gombasek (18)–Rozsnyó/Rožňava (29)–Betlér/Betliar (36)–Krasznahorkaváralja/Krasnohorské Podhradie (48)–Rozsnyó-Csetnek/Štitník (66)–Jolsva/Jelšava (83)–Lice/Lincince (94)–Beje/Behynce (109)–Sajógömör/Gemer (113)–Tornalja/Šafárikovo (118)–Sajószentkirály/Král (130)–Bánréve (132 km)

7. *Abaúj – Torna túra (81 km)*

Tornyosnémeti/ (0 km)–Kassa/Košice (22)–Jászó/Jasov (50)–Szepesi/Moldava n. B. (60)–Somodi/Drienovec (64)–Torna/Turn.Podhradie (70)–Szádelő/Zadiel (75)–Torna-Tornanádaska (81 km)

8. *Zemplén – Ungi túra (100 km)*

Sátoraljaújhely (0 km)–Borsi/Borša (5)–Bodrogszerdahely/Streda n. B.(11)–Nagykövesd/Vel. Kamenec (17)–Királyhelmeç/Král.Chlmec. (30)–Lelesz/Leles (37)–Nagykapos/Vel. Kapušany (48)–Vaján/Vojany (55)–Deregyő/Draňov (59)–Imreg/Brehov–Zemplén (85)–Sátoraljaújhely (100 km)

SZOVJETUNIÓ

9. *Kárpátaljai kis túra /Ung – Bereg/ (283 km)*

Záhony (0 km)–Csap/Csop (4)–Szürte/Sztrumkovka (12)–Palágykomoróc/ Komárovcü (16)–Szürte-Rát/Rátovcü (23)–Szürte-Ungvár/Uzsgorod (38)–Gerény/Gorjánü (41)–Ungvár-Nevicke/Nevickeje (55)–Ungvár-Császlóc/Csaszlóvcü (75)–Nagydobrony/Vel.Dobrony (90)–Bátyú/Uzlovoje (97)–Mezőkaszon/Koszínü (113)–Beregdéda/Dedovo (126)–Beregszász/Beregovo (133)–Kígyós/Zmijevka (138)–Beregszász-Nagymuzsaly/Muzsijevo (151)– Bene/Dodroszelje

(158)–Vári/Varü (169)–Halábor/Grabarov (173)–Badaló/Bodolov (177)–Beregszász–Végardó/Beregovo–Ardovo (193)–Gát/Gaty (203)–Munkács/Mukacsevo (218)–Beregszentmiklós/Csinagyijevo (228)–Munkács–Csap–Záhony (283 km)

10. *Kárpátaljai nagy túra /Bereg–Ugocsa–Máramaros–Ung/ (586 km)*

Záhony (0 km)–Csap/Csop (4)–Nagydobrony/Vel. Dobrony (19)–Bátyú/Uzlovoje (26)–Beregszász/Beregovo (64)–Nagymuzsaly/Muzsijevo (69)–Vári/Varü (76)–Csetfalva/Csetovo (83)–Tiszaújlak/Vilok (89)–Tiszapéterfalva/Petrovo (98)–Nevetlenfalu/Gyakovo–Szöllősgyula/Julivcü (113)–Feketeardó/Csernotiszov (120)–Királyháza/Koroljevo (131)–Nagyszöllős/Vinogradov (142)–Huszt (167)–Visk/Viskovo (187)–Visk–Sajánfürdő (195)–Visk–Técső/Tyacsev (223)–Aknaszlatina/Szolutvino (250)–Rahó/Rahov (294)–Técső(365)–Huszt (394)–Nagyszöllős (419)–Mátyfalva/Matievo–Verbóc/Verbovec (435)–Salánk/Salánki (445)–Magyarkomját/Vel. Komjátü–Kisvajasd/Kamenszkoje–Nagybereg/Beregi (481)–Beregszász–Gát/Gaty–Munkács/Mukacsevo (519)–Beregrákos/Rakosin (529)–Szerednye/Szrednyeje (541)–Ungvár/Uzsgorod (560)–Csap–Záhony (586 km)

ROMÁNIA

11. *Szatmár – Máramarosi kis túra (264 km)*

Csengersima (0 km)–Szatmárnémeti/Satu Mare (11)–Sárköz/Livada (34)–Nagybánya/Baia Mare (83)–Máramarossziget/Sighetu M. (148)–Tiszahosszúmező/Cimpulung (160)–Avasújváros/Oraşu Nou (215)–Szatmárnémeti/Satu Mare (253)–Csengersima (264 km)

12. *Szatmár – Máramarosi nagy túra (381 km)*

Csengersima (0 km)–Szatmárnémeti/Satu Mare (11)–Batiz/Botiz (19)–Szatmárudvari/Odoreu (24)–Aranyosmeggyes/Medieşu Aurit (37)–Szinérváralja/Seini (48)–Misztótfalu/Tăuţi de Jos (66)–Nagybánya/Baia Mare (74)–Koltó/Coltău (82)–Magyarláros/Tîrgu Lăpuş (132)–Domokos/Dămăcuşeni (135)–Erzsébetbánya/Băiuţ (162)–Kapnikbánya/Cavnic (185)–Dióshalom/Surdeşti–Felsőbánya/Baia Sprie (205)–Aknasugatag/Ocna Şugatag (246)–Máramarossziget/Sighetu M. (264)–Tiszahosszúmező/Cîmpulung la Tisa (276)–Szaplonca/Săpînţa (282)–Kövesláz/Piatra (297)–Bikszádfürdő/Băile Bixad (318)–Kőszegremete/Remetea Oaşului (326)–Avasújváros/Oraşu Nou (332)–Sárköz/Livada (347)–Szatmárnémeti/Satu Mare (370)–Csengersima (381 km)

13. Szamos melléki túra (469 km)

Csengersima (0 km)–Szatmárnémeti/Satu Mare (11)–Szatmárpálfalva/Păulești-Nagykolcs/Culciu–Erdőszáda/Ardusat (57)–Pribékfalva/Pribilești–Nagysomkút/Șomcuta Mare (80)–Magyarberkesz/Berchez (83)–Kapjon/Coplean (144)–Dés/Dej (153)–Désakna/Ocna Dejului (156)–Dés–Retteg/Petru Rareș (173)–Felőr/Uriu (176)–Várkudu/Coldău (182)–Bethlen/Beclean (185)–Bálványosváralja/Unguraș (206)–Nyíres/Nireș (212)–Szamosújvár/Gherla (234)–Szék/Síc (248)–Bonchida/Bonțida (262)–Doboka/Dobîca (278)–Páncélcseh/Panticeu–Bábolna/Bobîlna (313)–Csákigorbó/Gîrbou (336)–Szurdok/Surduc (348)–Almásalgó/Gîlgău Almașului (355)–Zsibó/Jibou (365)–Szatmárnémeti/Satu Mare (458)–Csengersima (469 km)

14. Bihar – Szatmári túra (232 km)

Ártánd (0 km)–Nagyvárad/Oradea (14)–Bihar/Biharia (26)–Bihardiószeg/Diosig (45)–Csokaly/Ciocaia–Székelyhíd/Săcueni(56)–Margitta/Marghita (75)–Albis/Albiș (89)–Érmihályfalva/Valea lui Mihai(106)–Érsemjén/Șimian (111)–Piskolt-Érendréd /Andrid–Szödemeter/Săuca (147)–Tasnád (153)–Érminsztent/Ady Endre (167)–Nagykároly/Carei (187)–Kisajtény/Moftin (196)–Szatmárnémeti/Satu Mare (221)–Csengersima (232 km)

15. Bihar–Szilágy–Szatmári túra (287 km)

Ártánd (0 km)–Nagyvárad/Oradea (14)–Bihar/Biharia (26)–Szalárd (37)–Margitta/Marghita (53)–Berettyószéplak/Suplacu de Barcău (72)–Szilágyzovány/Zăuan–Szilágynagyfalva/Nușfalău (90)–Szilágybagos/Boghiș (95)–Szilágyosmlyó/Șimleu Silvaniei (108)–Kraszna/Crasna (125)–Magyarkecel/Meseșeni de Jos (132)–Zilah/Zalău (144)–Zsibó/Jibou (172)–Szilágycseh/Cehu Silvaniei (200)–Hadad/Hodod (212)–Bogdánd (219)–Alsószopor/Supuru de Jos–Ákos/Acîș (242)–Krasznabéltek/Beltiug (247)–Erdőd/Ardud (260)–Szatmárhegy/Viile Satu Mare (266)–Szatmárnémeti/Satu Mare (276)–Csengersima (287 km)

16. Bihar–/Kalotaszeg/ Kolozsi túra (435 km)

Ártánd (0 km)–Nagyvárad/Oradea (14)–Fugyivásárhely/Oșorhei (22)–Mezőtelegd/Tileagd (37)–Pusztaiújlak/Uileacu de Criș–Örvénd/Ūrvind–Élesd/Aleșd (53)–Rév/Vadu Crisului (67)–Királyhágó/Pasul Craiului (83)–Csucsa/Ciucea (100)–Bánffyhunyard/Huedin (120)–Kalotaszentkirály/Sîncraiu (126)–Magyarvalkó/Văleni (137)–Magyargyerőmonostor/Mănăstireni (144)–Körösfő/Izvoru Crisului (160)–Bánffyhunyard–Magyarbikal/Bicălatu (170)–Sztána/Stîna (180)–Egeres/Aghireșu (193)–Bogártelke/Băgara–Magyarvista/Viștea (208)–Kisbács/Baciu–Kolozsvár/Cluj–Napoca (225)–Györgyfalva/Georghieni (236)–Kolozsmo-

nostor/Mănaștur-Cluj-Napoca (251)- Szászfenes/Florești (256)-Magyarlóna/Luna de Sus (260)-Tordaszentlászló/Săvădisla (269)-Gyalu/Gilău (285)-Nagykapus/Căpușu Mare (294)-Bánffyhunjad-Élesd-Nagyvárad-Ártánd (435 km)

17. *Mezőségi-Marosszéki túra (812 km)*

Ártánd (0 km)-Kolozsvár/Cluj-Napoca (167)-Apahida (180)-Kolozs/Cojocna (193)-Magyarszovát/Suatu (211)-Mezőkeszű/Chesău (224)-Pusztakamarás/Că-mărașu (237)-Nagysármás/Șărmașu (250)-Mezőkirályfalva/Crăiești (276)-Magyarfülpös/Filpișu Mare (293)-Beresztelke/Breaza (298)-Vajdaszentivány/Voivodeni (304)-Sáromberke/Dumbrăvioara (313)-Gernyeszeg/Gornești (317)-Szászrégen/Reghin (331)-Marosvécs/Brîncovenesti (341)-Nyáradremete/Eremitu (380)-Szováta/Sovata (399)-Makfalva/Ghindari (413)-Erdőszentgyörgy/Sîngeorgiu de Pădure (424)-Nyárádszereda/Miercurea Nirajului(440)-Ákosfalva/Acățari (457)-Koronka/Corunca (465)-Marosvásárhely/Tîrgu Mureș (471)-Mezőcsávás/Ceașu de Cîmpie (483)-Nyárádtő/Ungheni (507)-Kerelőszentpál/Sînpaul (517)-Radnót/Iernut (528)-Marosludas/Luduș (541)-Magyarózd /Ozd (559)-Maroskoppánd/Copand/-Marosnagylak/Noșlac/-Marosújvár/Ocna Mureș (589)-Felvinc/Unirea (594)-Torda/Turda (614)-Kolozsvár/Cluj-Napoca (645)-Nagyvárad-Ártánd (812 km)

18. *Küküllő melléki túra (945 km)*

Ártánd (0 km)-Kolozsvár/Cluj-Napoca (167)-Torda/Turda (198)-Aranyosgyéres/Cîmpia Turzii (207)-Aranyoslóna/Luna (212)-Aranyosgerend/Luncăni(217)-Felvinc/Unirea (235)-Marosújvár/Ocna Mureș (240)-Magyarlapád/Lopadea Nouă (264)-Bece/Betș (268)-Magyarpéterfalva/Petrisat (282)-Balászfalva/Blaj (284)-Bethlenszentmiklós/Sînmiclăuș (298)-Boldogfalva/Sîntamari(306)-Küküllővár/Cetatea de Baltă (309) -Ádámos/Adamuș (317)-Dicsőszentmárton/Tîrnaveni (324)-Magyarsáros/Deleni (334)- Vámosgálfalva/Gănești (345)-Bonyha/Bahnea (359)-Gogánváralja/Gogan (366)-Bonyha-Balavásár/Bălăușeri (385)-Gyulakuta/Fîntinele (390)-Erdőszentgyörgy/Sîngeorgiu de Pădure(396)-Makfalva/Ghindari (407)- Szováta/Sovata (421)-Parajd/Praid (428)-Korond/Corund (440)-Farkaslaka/Lupeni (453)-Szejkefürdő/Seiche-Odorheiu S. (463)-Székelyudvarhely/Odorheiu S. (465)-Bögöz/Mugeni (474)-Nagygalambfalva/Porumbeni Mari (482)-Székelykeresztúr/Cristuru S. (490)-Fehéregyháza/Albești (510)-Segesvár/Sighișoara (514)-Dános/Daneș (522)-Keresd/Criș (531)-Erzsébetváros/Dumbrăveni (551)- Berethalom/Biertan (563)-Medgyes/Mediaș (588)-Kiskapus/Copșa Mică (599)-Balászfalva-Tövis/Teiuș (656)-Gyulafehérvár/Alba Iulia (672)-Déva (742)-Arad-Nagylak (945 km)

19. Székelyföldi nagy túra (1815 km)

Ártánd (0 km)–Kolozsvár/Cluj–Napoca (167)–Marosvásárhely/Tîrgu Mureş (274)–Sáromberke/Dumbrăvioara(290)–Gernyeszeg/Gorneşti (294)–Szászrégen/Reghin (306)–Marosvécs/Brîncovenesti (316)– Maroshévíz/Toplița (377)–Borszék/Borsec (400)–Gyergyótölgyes/Tulghes (421)–Ditró/Ditrău (458)– Szárhegy/Lazarea (466)–Gyergyószentmiklós/Gheorgheni (472)–Gyilkos-tó /Lacu Roşu (498)–Békás-szoros/Cheile Bicazului (503)–Gyergyószentmiklós–Gyergyófalu/Suseni (542)–Gyergyóalfalu/Joseni (548)–Bucsin-tető/Bucin (568)–Parajd/Praid (591)– Szováta/Sovata (598)–Korond/Corund (617)–Farkaslaka/Lupeni (630)–Kecsetkiszfalud/Satu Mic (635)–Siménfalva/Şimonesti (642)–Székelykeresztúr/Cristuru S. (650)– Nagygalambfalva/Porumbeni Mari(658)–Bögöz/Mugeni (666)–Székelyudvarhely/Odorheiu S. (675)–Szejkétfürdő/Seiche-Odorheiu S. (677)–Máréfalva/Satu Mare (685)–Homoródfürdő/Băile Homorod (694)–Szentegyházsfalu–Szentkeresztbánya/Vlăhița (699)–Tolvajos-hágó–Hargitafürdő/Harghita–Băi (720)–Mádéfalva/Siculeni (743)–Csikrákos/Racu (745)–Csikmadaras/Mădăraş (752)–Csikdánfalva/Dăneşti (755)–Karcfalva/Cîrța (758)–Csikszentdomokos/Sîndominic (764)–Csikszereda/Miercurea Ciuc (790)–Csikszépvíz/Frumoasa (802)–Gyimesközéplek/Lunca de Jos (825)–Gyimesbükk/Ghimes–Făget (830)–Csikszereda (870)–Zsögödfürdő/Jigodin–Băi (873)–Csikszentkirály/Sîncraieni (877)–Kászontíz/Plăieşii de Jos (910)–Tusnádfürdő/Băile Tuşnad (940)–Sepsibükszád/Bixad (945)–Torjai-barlang–Mohos-láp – Szent Anna-tó/Lacu Sf. Ana (962)–Bálványosfürdő/Băile Bálványos (975)–Torja/Turia (986)–Kézdivásárhely/Tîrgu Sec. (995)–Esztelnek/Estelnic (1010)–Lemhény/Lemnia (1018)–Bereck/Breţcu (1022)–Nyújtód/Lunga (1030)–Kézdivásárhely(1038)–Alsócernáton/Cernat (1048)–Dálnok/Dalnic (1055)–Maksfalva/Moacşa–Eresztevény/Erestighin–Moacşa (1063)–Réty/Reci (1068)–Kovászna/Covasna (1088)–Zabola/Zăbăla (1095)–Csomakörös/Chiuruş (1105)–Zágon (1116)–Lécfalva/Leţ (1135)–Sepsiszentgyörgy/Sf. Gheorghe (1154)–Sugásfürdő/ Băile Şugaş (1162)–Illyefalu/Ilieni (1180)–Szászhermány/Hărman (1195)–Brassó/Braşov (1208)–Szecseleváros/Săcele (1218)–Tatrang/Tărlungeni (1225)–Prázsmár/Prejmer (1243)–Kökös/Chichiş (1250) Sepsiszentgyörgy (1260)–Málnásfürdő/Malnaş–Băi (1282)–Nagybacon/Băţani (1297)–Kisbacon/Băţani Mici (1305)–Bibarcfalva/Biborţeni (1309)–Barót/Baraolt(1314)–Vargyas/Virghiş (1323)–Nagyajta/Aita Mare (1349)–Bölön/Belin (1352)–Hídvég/Hăghig (1366)–Földvár/Feldioara (1368)–Olthévíz/Hoghiz (1405)–Alsórákos/Racoş (1418)–Kőhalom/Rupea (1434)–Segesvár/Sighişoara (1486)–Marosvásárhely/Tîrgu Mureş (1541)–Kolozsvár (1648)–Ártánd (1815 km)

20. Maros–Körös melléki túra (647 km)

Nagylak (0 km)–Arad(50)–Lippa/Lipova (83)–Déva(203)–Csernakeresztúr/Cristur (212)–Vajdahunyad/Hunedoara (223)–Kalán/Călan (234)–Sztrigyszentgyörgy/Streisingeorgiu (236)–Piski/Simeria (253)–Tordos/Turdaş (267)–Szászváros/Orăştie (274)–Algyógy/Geoagiu (285)–Alkenyér/Şibot (305)–Szászsebes/Sebeş (321)–Gyulafehérvár/Alba Iulia (338)–Magyarigen/Ighiu (350)–Tövis/Teiuş

(366)–Nagyenyed/Aiud (377)–Torockószentgyörgy/Coltești (401)–Torockó/Rimetea (405)–Várfalva/Moldovenesti (421)–Sínfalva/Cornești (424)–Mécskő/Cheia (427)–Tordai-hasadék/Cheile Turzii (429)–Szentmihályfalva/Mihai Viteazul (436)–Torda/Turda (441)–Túr-Koppándi-hasadék/Cheile Tureni-Copăceni (449)–Kolozsvár/Cluj-Napoca (473)–Kolozsmonostor/Mănăștur-Cluj-N. (477)–Szászfenes/Florești (482)–Gyalu/Gilău (490)–Nagykapus/Căpușu Mare (499)–Körösfő/Izvoru Crișului (515)–Bánffyhunyard/Huedin (523)–Sebesvár/Bologa (537)–Csucs/Ciucea (547)–Királyhágó/Piatra Craiului (564)–Rév/Vadu Crișului (580)–Élesd/Aleșd (594)–Mezőtelegd/Tileagd (610)–Fugyivásárhely/Oșorhei (625)–Nagyvárad/Oradea (633) –Ártánd (647 km)

21. Dél-Bihari túra (249 km)

Gyula (0 km)–Kisjenő/Chișineu Criș (26)–Nagyzerénd/Zerind (39)–Illye/Ciumeghiu (55)–Erdőgyarak/Ghiorac–Árpád/Arpașel (69)–Nagyszalonta/Salonta (77)–Tenke/Tinca (101)–Bélfenyér/Belfir (106)–Gyanta/Ginta (120)–Belényesújlak/Uileacu de B. (144)–Várasfenes/Finiș (155)–Köröstárkány/Târcaia (163)–Belényes/Beiuș (168)–Félix-fürdő/Băile Felix (224)–Püspökfürdő/Băile 1 Mai (226)–Nagyvárad (235)–Ártánd (249 km)

22. Arad vidéki túra (273 km)

Nagylak (0 km)–Magyarpécska/Rovine-Pecica (30)–Tornya/Turnu-Kisvarjas/Variașu Mic–Arad (60)–Lippa/Lipova (93)–Solymosvár/Șoimoș (96)–Máriaradna/Radna–Gyorok/Ghioroc (110)–Világos/Șiria (124)–Pankota/Pîncota (133)–Borosjenő/Ineu (152)–Kisjenő/Chișineu Criș (181)–Zimándújfalú/Ziman du Nou (210)–Zimándköz/Zimândcuz–Arad (223)–Nagylak (273 km)

23. Kis túra a romániai Bánátban (314 km)

Nagylak (0 km)–Arad (50)–Vinga (70)–Temesvár/Timișoara (100)–Újszentes/Dumbrăvița (105)–Zsombolya/Jimbolia (153)–Nagyszentmiklós/Sînnicolau Mare (194)–Arad (264)–Nagylak (314 km)

24. Nagy túra a romániai Bánátban (502 km)

Nagylak (0 km)–Arad (50)–Vinga (70)–Temesvár/Timișoara (100)–Újszentes/Dumbrăvița (105)–Temesvár-Vadászerdő/Timișoara-Pădurea Verde (115)–Újbázos/Bazoșu Nou (131)–Temesrékas/Recaș-Kastély/Coșteiu (178)–Szapáryfalva/Țipari (182)–Nagybodófalva/Bodo (191)–Igazfalva/Dumbrava (118)–Lugos/Lugoj (145)–Buziásfürdő/Buziaș (171)–Ötvösd/Otvești (194)–Végyvár/Tormac (208)–Gátalja/Gătaia (231)–Detta/Deta (251)–Bánlak/Banloc–Torontálkeresz-

tes/Cruceni (283)–Ótelek/Otelec–Magyarszentmárton/Sînmartinu Maghiar (308)–Zsombolya/Jimbolia (341)–Nagyszentmiklós/Sînnicolau Mare (382)–Arad (452)–Nagylak (502 km)

JUGOSZLÁVIA

25. Nagy túra a jugoszláviai Bánátban (654 km)

Röszke (0 km)–Törökkanizsa/Novi Kneževac (21)–Oroszlámos/Banatsko Aran-delovo (35)–Majdány/Majdan (39)–Feketetó/Crna Bara (59)–Csóka/Čoka (71)–Padé/Padej (84)–Szaján/Sajan (95)–Nagykikinda/Kikinda (112)–Torontáloroszi/Rusko Selo (130)–Magyarcsernye/Nova Crnja (143)–Törzsudvarnok/Banatski Dvor (162)–Nagybecskerek/Zrenjanin (185)–Felsőmuzslya/Zremjanin-Mužla (192)–Écska/Ečka (198)–Antalfalva/Kovačica (234)–Torontálvásárhely/Debeljača (242)–Petre/Ban. Novo Selo–Leánykút/Vladimirovac-Devojački Bunar (279)–Alibunár (290)–Ürményháza/Jermenovci (307)–Versec/Vršac (338)–Féjértelep/Šušara (366)–Kevevára/Kovin (397)–Székelykeve (404)–Hertelendyfalva/Pančevo-Vojlovica (432)–Pancsova/Pančevo (436)–Krnjača–Nagybecskerek/Zrenjanin (517)–Magyarszentmihály/Mihajlovo (529)–Elemér/Elemir (540)–Melence/Melenci (553)–Törökbecse/Novi Bečej (576)–Óbecse/Bečej (590)–Zenta/Senta (614)–Magyarkanizsa/Kanjiža (638)–Horgos–Röszke (654 km)

26. Bácskai kis túra (171 km)

Röszke (0 km)–Palics/Palić (17)–Szabadka/Subotica (25)–Bajmok (50)–Pacsér/Pačir–Ómoravica/Stara Moravica (63)–Bácstopolya/Bačka Topola (78)–Zenta-gunaras/Novo Orahovo–Tornyos/Tornjoš (96)–Csantavér/Čentavír (103)–Zenta/Senta (132)–Csóka/Čoka (137)–Törökkanizsa/Novi Kneževac (150)–Magyarkanizsa/Kanjiža (155)–Horgoš (168)–Röszke (171 km)

27. Bácskai nagy túra (256 km)

Röszke (0 km)–Palics/Palić (17)–Szabadka/Subotica (25)–Zobnatica (51)–Bácstopolya/Bačka Topola (57)–Kishegyes/Mali Idjoš (70)–Szenttamás/Srbobran (92)–Újvidék/Novi Sad (125)–Pétervárad/Petrovaradin (128)–Temerin (148)–Bácsföldvár/Bačko Gradište–Óbecse/Bečej (177)–Péterréve/Bačko Petrovo Selo–Mohol/Mol–Ada (201)–Zenta/Senta (217)–Csóka/Čoka (222)–Magyarkanizsa/Kanjiža (240)–Horgos (253)–Röszke (256 km)

28. *Duna melléki /Baranya–Szlavónia–Nyugat-Bácskai/ túra (284 km)*

Udvar (0 km)–Kiskőszeg/Batina (19)–Vörösmart/Zmajevac (26)–Csúza/Suza –Hercegszöllős/Kňeževi Vinogradi(33)–Sepse/Kotlina (37)–Laskó/Lug–Várda-
róc/Vardarac–Bellye/Bilje (61)–Kopács/Kopačevo (65)–Eszék/Osijek (77)– Szent-
lászló/Laslovo–Kórógy/Korog (100)–Vukovár (128)–Apáti/Opatovac–Ujlak/Ilok
(162)–Bácspalánka/Bačka Palanka (167)–Bács/Bač (191)–Gombos/Bogojevo (211)–
Apatin (240)–Zombor/Sombor (256)–Bezdán (274)–Hercegszántó (284 km)

29. *Mura-vidéki túra (110 km)*

Bajánsenye–Kotormány (0 km)–Órihodos/Hodoš (2)–Muraszombat/Murska So-
bota (32)–Dobronak/Dobrovnik(48)–Alsólendva/Lendava (62)–Csente/Čentiba
–Petesháza/Petišovci (69)–Csáktornya/Čakovec (85)–Letenye (110 km)

AUSZTRIA

30. *Nyugat-Pannon túra (115 km)*

Kópháza (0 km)Doborján/Raiding (13)–Lakompak/Lackenbach (19)–Csáva/Stoob (32)–Felsőpulya/Oberpullendorf (36)–Borostyánkő/Bernstein (63)–Mária-
falva/Mariasdorf (72)–Tarcsafürdő/Bad Tatzmannsdorf (78)–Felsőőr/Oberwart
(85)–Alsóőr/Unterwart (88)–Órisziget/Siget i. d. W.(94)–Nagyszenthály/Grosspetersdorf–Bucsu (115 km)

NEVEZETESSÉGEK, LÁTNIVALÓK A JAVASOLT TÚRAÚTVONALAK SORÁN

CSEHSZLOVÁKIA

1. Csallóközi túra

KOMÁROM: vár – Szt. András templom (barokk) – Dunamenti Múzeum – Lehár Ferenc (1870–1948) szülőháza – Jókai Mór (1825–1904) szülőháza helyén emléktábla – Jókai bronzszobra – városháza (neoreneszánsz) – v. Zichy-palota klasszic. – v. vármegyeház/ma Járási Nemzeti Bizottság (klasszicista) – v. tiszti kaszinó/ma Népkönyvtár (romantikus) – Klapka György szobra/ Lenin-liget – evangélikus templom (empire) – ferences templom – református templom (copf) – v. református kollégium – Szt. Rozália templom (klasszicista) – Kálvária-kert – görögkeleti /szerb/ templom (barokk) – v. bencés/ma magyar/ gimnázium – Szakszervezetek Háza (művelődési központ) – Magyar Területi Színház – Pozsonyi kapu – Steiner Gábor Hajógyár – Apályi-sziget (természetvédelmi terület) – Jókai napok (május)

CSALLÓKÖZARANYOS: – régi aranymosási hagyományok – 9650 hektárnyi tüzök–(Otis tarda) rezervátum/természetvédelmi ter. – Léli-sziget (Velkolélsky ostrov)/természetvédelmi terület, szürke gém/ –ref. templom (klasszicista)

KOLOZSNÉMA: – ref. templom (XII.sz., román) – halászmúzeum – népi építészet – vízisport központ – folklórfesztivál (augusztus vége)

CSICSÓ: – v. Zichy–Kálnoky kastély/ma iskola (klasszicista) – Lion-tó/Csicsói morotva/és a Csicsói-erdő természetvédelmi terület (sulyom, tavirózsák, rence, nyárfa, gyöngyvirág, gém, kócsag, vöcsök)

NAGYMEGYER: – agrárkisváros – r. kat. templom (klasszicista) – tájház – termálfürdő

DUNASZERDAHELY: – járási székhely – Vámbéry Ármin (1832–1913) utazó, nyelvtudós szülőhelye – r. kat. templom – v. Sárga-kastély/ma Csallóközi Tájmuzeum/(barokk–klasszicista) – Cukorgyár – termálfürdő – „Duna Menti Tavasz” kulturális magyar gyermekverseny (május) – Lőrincz Gyula galériája

VÁRKONY: – r. kat. templom (barokk) – kastély (klasszicista)

BŐS: – r. kat. templom (gótikus–reneszánsz–barokk) – v. Amadé-kastély (re-
szánsz–barokk) – vízerőmű

BAKA: – népi építészet – Halászsas-sziget/természetvédelmi ter.

SOMORJA: – ref. templom (gótikus) – ferences templom (barokk) kolostor – v.
Vigadó – városháza (barokk) – nemzetközi hírű lótenyésztés, ménes – honis-
mereti ház

GÚTOR: – népi építészet – r. kat. templom (román)

POZSONY–POZSONYPÜSPÖKI: – r. kat. templom (román–gótikus–barokk)
– v. püspöki kastély/ma kórház

POZSONY: *nevesebb szülöttei:* Segner János (1704–1777) fizikus, Kempelen
Farkas (1734–1804) feltaláló, Johann N. Hummel (1778–1837) zeneszerző,
Rómer Flóris (1815–1889) régész, a magyar műemlékvédelem megalapítója,
Fadrusz János (1858–1903) szobrász, Zsigmondy Vilmos (1821–1888) geológus,
Lóczy Lajos (1849–1920) geográfus

főbb gótikus műemlékei: – vár/Szlovák Nemzeti Múzeum – Szt. Márton székes-
egyház – Klarisszák temploma és kolostora – Ferences templom és kolostor
– Szt. Katalin kápolna – Academia Istropolitana (Hunyadi Mátyás által ala-
pított egyetem)/ma Zeneművészeti Főiskola – Óvárosháza – Mihálykapu

főbb reneszánsz műemlékei: – Segner-kúria – Szt. Szálvátor (jezsuita) templom
– Orsolya apácák temploma – v. Jezsuita kollégium – Collegium Emmerica-
num – Prépost palota – Szt. Miklós templom

főbb barokk műemlékei: – Orsolya apácák kolostora – Irgalmasok temploma és
kolostora – Kapucinusok temploma és kolostora – Szentháromság templom
– Szt. Erzsébet templom – v. Notre Dame kolostor – Krisztus teste testvéri-
ség háza – v. magyar országgyűlési palota/ma egyetemi könyvtár – Helytartó-
sági palota – Jeszenák-palota – Keglevich-palota – Esterházy-palota – Pálffy-
palota – v. Vízikaszárnya/ma Szlovák Nemzeti Galéria – Hóhér-ház

főbb rokokó műemlékei – v. Érseki nyári palota/ma Szlovák Kormány székháza
– v. Grassalkovich-palota/ma Úttörőpalota – Balassa-palota – Apponyi-pa-
lota – Kutscherfeld-palota – Mirbach-palota/ma Városi Galéria gobelin- és
festménygyűjtemény – Erdődy-palota – „Jó pásztorhoz ház”/ma Óra-
múzeum

főbb klasszicista műemlékei: – v. Primáspalota – Aspremont-palota – Csáky-
palota – Zichy-palota – De Pauli-palota – Csom-palota – Evangélikus líceum

– Evangélikus nagy templom – Evangélikus kis templom (benne Bél Mátyás sírja)
– v. városi (Erzsébet) kórház – v. vármegyeház

főbb neoromán műemlékei: – Virágvölgyi (Blumental) templom – református templom

főbb neoreneszánsz műemléke: – v. Városi Színház/ma Szlovák Nemzeti Színház

főbb neobarokk műemlékei: – Pálffy-palota – Városi Vigadó (Redut)/ma Szlovák Filharmónia háza, Szín- és Zeneművészeti Főiskola – Nyomdászház

főbb szecessziós műemléke: – Szt. Erzsébet (Kék) templom

főbb neoklasszicista műemlékei: – v. Tátra Bank/ma Szlovák TV – Szlovák Nemzeti Múzeum

a modern építészet főbb emlékei: – Komenský Egyetem – Manderla-ház – Igazságügyi palota – Duna Áruház – Avion palota – Hotel Devín – Prior Áruház – Hotel Kyjev – Központi Vásárcsarnok – Hotel Bratislava – Szlovák Nemzeti Felkelés hídja

egyéb kulturális, természeti látnivalók: – Slavín- emlékmű – Ganymedes-kút – Roland-kút – Petőfi-, Liszt-, Rómer F. szobrok – „Aranyhomok” nyári kirándulóhely – Zergehegy (Kamzik) – Vaskutacska (Železná studienka) – Malom-völgy – Botanikus Kert – Állatkert – Kultúra és Pihenés Parkja – Janko Král Park – Medikus kert – CSEMADOK székház

POZSONY–DÉVÉNY: – vár – templom (gótikus) – „Dévényi kanca-hegy”: természetvédelmi terület

POZSONY–OROSZVÁR: – kastély (neogótikus)/ma Szlovák Népi Együttes székháza – Gerulata római település romjai

2. Mátyusföldi – Vág melléki túra

KOMÁROM: lásd 1. túra!

GÚTA: – korábban Csehszlovákia legnagyobb faluja – nagy tanyavilág – 1965. évi árvíz emlékműve – r. kat. templom (barokk) – „Csörgő” üdülőtelep

DEÁKI: – v. bencés templom (1228, román) /a „Halotti beszéd. . .” származási helye

VÁGSELLYE: – kastély (klasszic.) – Vágsellyei Nitrogén Művek (DUSLO) népi építészeti tájház

- GALÁNTA: – kastély (neogótikus)/ma Járási Nemzeti Tanács székháza – kastély (reneszánsz–barokk) – r. kat. templom (barokk) – Kodály-napok (énekkari verseny)
- DIÓSZEG: – kastély (neogótikus) – r. kat. templom (barokk) – cukorgyár
- SZENC: – Szenci Molnár Albert (1564–1639) nyelvész, zsoltárfordító szülőhelye – Törökház (reneszánsz) – Napos-tó – r. kat. templom (barokk) – v. kolostor – reneszánsz, barokk házak – pellengér
- MAGYARBÉL: – kastély (barokk) – r. kat. templom (barokk)
- CSEKLÉSZ: – v. Esterházy-kastély (barokk–rokokó) és parkja
- POZSONY: lásd 1. túra!
3. Nyitra – Barsi túra
- PÁRKÁNY: – 2 templom (barokk) – papír-, cellulózgyár – fürdő – vízi sportok
- BÉLA: – v. Baldácsy- (Baldacci-) kastély (barokk – rokokó)
- MAGYARSZŐGYÉN: – v. Vargha-kastély – temetőjében nyugszik Petőfi „Pató Pál ura” – templomrom (román)
- UDVARD: – Kálvária (barokk) – r. kat. templom (barokk)
- VEREBÉLY: – v. Boronkay-kúria /ma plébánia – r. kat. templom (neoromán)
- TAJNA: – v. Tajnay–Révay-kastély (klasszicista)
- MOHI: – az 1980-as évek elején lebontott falu helyén atomerőmű
- MALONYA: – v. Ambrózy–Migazzi-kastély (neoklasszicista) ma kutatóintézet – Arborétum (65 ha, híresek tujafái, rododendronjai)
- GIMES: – várrom – szelídgesztenyefa-liget (10 ha, 300–400 éves) – v. Forgách-kastély – „Remitázs” rekreációs központ
- KOLON: – palóc néprajzi gyűjtemény – templom (román–barokk)
- NYITRA: – püspöki vár – Szt. Emmeramus templom (román) – püspöki székes-egyház (gótikus–barokk) – v. püspöki palota (barokk) /ma a Szlovák Tud. Akadémia Régészeti Intézete – Vazul-torony – fogadalmi pestisoszlop – v. Nagypréposti palota (barokk) – v. vármegyeház (barokk–szecessziós) /ma Művészeti Iskola és Nyitrai Galéria – v. Ferences templom és kolostor

(barokk) /az utóbbi ma Szlovák Mezőgazdasági Múzeum – v. Nagyszeminárium (barokk) /ma Honismereti Múzeum – Kísszeminárium (neoreneszánsz) – v. Piarista templom, kolostor és gimnázium (barokk) – Nyitrai Színház – Szt. István templom (román)– „Török őrtorony” /Akasztó-hegy/ – Mezőgazdasági Főiskola – Pedagógiai Főiskola – Művelődés és Üdülés Parkja – Prior Áruház – Zobor-hegy – Kálvária

NYITRANAGYKÉR: – római katonai állomás alapjai – r. kat. templom (barokk) – Nyitra folyó teraszai

KOMJÁT: – kastély (eklektikus)

ÉRSEKÚJVÁR: plébániatemplom (copf) – ferences templom (barokk) – Járási Múzeum – régi malom – Kassák Lajos (1887–1971) költő és Gózon Gyula (1885–1972) színész szülőhelye – Czuczor Gergely emlékmű – Csengő Énekeszó gyermek énekkari verseny – Berek-erdő városszéli kirándulóhely

ÓGYALLA: – *szülöttei*: Konkoly–Thege Miklós (1842–1916) csillagász, Feszty Árpád (1856–1914) festő – Csillagvizsgáló (1870) – Szt. László r. kat. templom („Kós-féle erdélyi gótika) – v. Konkoly–Thege- és Feszty-kúriák – Sörgyár („Arany fácska”)

4. *Honti túra*

IPOLYSÁG: – plébániatemplom (barokk) – v. kolostor (reneszánsz–barokk) /ma szövőüzem – v. vármegyeház (copf–klasszicista) /ma Városi Nemzeti Bizottság – v. Honti Kaszinó – Úttörőház – v. városháza (neoklasszicista)

PALÁST: – v. Palásthy-kastély (barokk) /palóc néprajzi gyűjtemény

DEMÉND: – r. kat. templom (gótikus) – kastély (barokk)

VÁMOSLADÁNY: – Siklós /Vápnik/-hegy (kilátó, cseppkőbarlangok, a méhészmádár fészkelőhelye)

LÉVA: – vár – „Mecset” ágyúbástya (reneszánsz) – Barsi Múzeum (empire) – v. Esterházy–Schöller-kastély (reneszánsz) – v. ferences (majd piarista) templom és kolostor – plébániatemplom (barokk) – református templom (copf) – v. apácázárda és gimnázium – Koháry István emlékműve – városháza (eklektikus)– Oroszlán (Lev) Szálló

LÉVA-HONTVARSÁNY/Kalinčiakovo: – templom (román) – Margit–Ilona üdülőhely, hévforrások, strandfürdő

NAGYSALLÓ: – népi építészet – 1849. ápr. 19-i győztes honvéd ütközet helye – r. kat. templom (barokk) – kastély (reneszánsz)

ZSELIZ: – templom (román) – v. Esterházy-kastély (klasszicista)/ ma óvoda
– kastélypark, szabadtéri színpad, Schubert-szobor – CSEMADOK-fesztivál

BÉNY: – római kori erődítmény nyomai – bazilika-templom és körkáporna
(román) – v. Pálffy-kastély

KÉMÉND: „Kéméndi szikes” természetvédelmi terület (22 ha)

PÁRKÁNY: lásd 3. túra!

5. Gömör – Nógrádi túra

HANVA: – Tompa Mihály (1817–1868) költő sírja, mellszobra – református
templom (klasszicista) – v. Hanvay-kúria (klasszicista)

CSIZ: – fürdőhely (svájci típusú fürdőépületek) – kúriák(barokk–klasszicista)

RIMASZÉCS: – népművészet – ref. erődtemplom (gótikus– reneszánsz)

NEMESRADNÓT: – Pósa Lajos (1850–1914) költő szülőhelye /mellszobor/ –
kisnemesi („kutyabőrös”) hagyományok – ref. templom (historizáló)

NAGYBALOG: – magyar néprajzi szoba – v. Koháry–Coburg-kastély (barokk–
klasszicista) /ma szociális otthon – kastélypark – vadaskert, Balogvár romjai

RIMASZOMBAT: – *nevesebb szülötte:* Ferenczy István (1792–1856) szobrász,
Tompa Mihály (1817–1868) költő, Hatvani István (1718–1786) polihisztor,
Blaha Lujza (1850–1926) színésznő
– plébániatemplom (barokk) – református püspöki templom (empire) /kript-
tájában Ferenczy István szobrászművész koporsója/ – v. vármegyeház (em-
pire) – v. Három Rózsa /ma Tatra/ Szálló – Blaha Lujza szobra – városháza –
Gömöri Múzeum – Magyar Gimnázium – evangélikus templom (copf) – Vá-
roskert, Tompa Mihály szobra – Szabatkai erődítmény – Kurinc üdülőköz-
pont, madárrezervátum

JÁNOSI: – monostortemplom (román) – 2 kúria (klasszicista)– népművészet

FELED: – v. Vécsey-kúria – temetőben De La Motte – II. Rákóczi Ferenc francia
származású tüzérezredesének sírja

SERKE: – v. Gömör–Maróthy-kastély /parkjában szabadtéri színpad/ – Lórántffy-
vár romjai – ref. templom

VÁRGEDE: – várrom nyomok – fürdő – v. Kubinyi-kúria /Petőfi-emléktábla/ –
néprajzi gyűjtemény

AJNÁCSKŐ: – várrom – fa harangtorony – Pogányvár (578 m) bazaltkrátere

FÜLEK: – várrom – v. ferences templom és kolostor (barokk) /ma Helytörténeti Múzeum – v. Coburg-kastély – Stephani-kastély (barokk) – v. Cebrián-kúria – strandfürdő

LOSONC: – *nevesebb szülötte* Kármán József (1769–1795) író
– ref. templom (neogótikus) – r. kat. templom (barokk) – plébániaház (barokk) – v. zsinagóga (szecessziós)/ma Művelődési ház – Nógrádi Galéria
– Járási Nemzeti Bizottság – Partizánmúzeum – v. Vigadó (neoromantikus)
– Városkert – Losoncfürdő

ALSÓSZTREGOVA: – v. Madách-kastély/ honismereti múzeum, Madách, Mikszáth emlékekkel /Madách Imre (1823–1864) író szülőhelye, kastélyparkban Madách-emlékmű – evangélikus templom (reneszánsz) – strandfürdő

NAGYKÜRTÖS: – járási székhely – A. H. Škultéty szlovák író szülőhelye – kastély (későreneszánsz–klasszicista)

KÉKKŐ: – Balassa-vár romjai – kastély (barokk) /ma levéltár – Kálváriadomb

SZKLABONYA: –Mikszáth Kálmán (1849–1910) író szülőhelye /emléktábla/

ZSÉLY: – v. Zichy-kastély (barokk–klassz.) – „Sósár” gyógyfürdő

6. Gömői túra

DOMICA–KECSŐ: – cseppkőbarlang /az Aggteleki-cseppkőbarlang folytatása/

PELSŐC: – Rudnay Gyula (1878–1957) festőművész szülőhelye – v. megyeháza (barokk) – ref. templom (gótikus)

GOMBASZÖG–SZALÓC: – cseppkőbarlang – Sarló-mozgalom megszületésének helye – CSEMADOK kulturális seregszemle (június vége)

ROZSNYÓ–BERZÉTE: – v. pálos kolostor romjai – kúriák – kastély (barokk)

ROZSNYÓ: – Diák templom (barokk) a Tűztoronnyal – városháza (empire) – v. Fekete Sas Szálló – Kamaraház (v. Rákóczi pénzverde) – Gömör Szálló – Püspöki palota (copf) – Püspöki székesegyház – v. ferences templom és kolostor – gróf Andrássy Dénesné és Czabán Samu szobrai – v. Evangélikus gimnázium („lechneri magyar szecessziós”) – v. evangélikus templom (empire) – Lőportorony (temetőben) – Bányamúzeum – Rozsnyófürdő

BETLÉR: – v. Andrássy vadászkastély (eklektikus) /ma múzeum

KRASZNAHORKAVÁRALJA: – Andrásy-vár – Andrásy-mauzóleum – templom (barokk) – uradalmi épületek (barokk–empire)

CSETNEK: – Madarász Viktor (1830–1917) festő és Szontágh Gusztáv (1793–1858) filozófus szülőhelye – vízivár romjai – v. Sárkány-kastély – evangélikus templom (gótikus)

JOLSVA: – v. Koháry-kastély (copf–klasszicista) – r. kat. templom (klasszicista) – evangélikus templom (copf–klassz.) – városháza (copf–klasszicista) – Jólsvafürdő – híres kolompgyártás – magnezitbányászat

LICE: – népi fazekasság – kastély (klasszicista)

BEJE: – v. Szent–Ivány-kastély (eklektikus)

SAJÓGÖMÖR: – evangélikus templom, előtte Mátyás király bronzszobra – v. Szent–Ivány-kastély /ma Művelődési Ház

TORNALJA: – v. Tornallyay-kúria /ma gyermeknevelő intézet – strandfürdő

SAJÓSZENTKIRÁLY: – kastély (barokk)

7. Abauj – Torna túra

KASSA: – Szt. Erzsébet-dóm (gótikus)/II. Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona koporsói/ – Szt. Mihály temetőkápolna (gótikus) – Orbán-torony (reneszánsz) – Állami Színház (neobarokk–eklektikus) – Szeplőtlen Szűz (Immaculata) szobormű (barokk) – régi városháza (barokk–klasszicista) /ma kerületi könyvtár – Lőcsei-ház (gótikus) – v. „Egyetemi” templom és kolostor /ma Kelet-szlovákiai Népművelési Intézet – v. Andrásy-palota (neobarokk–eklektikus) – Ferences templom (gótikus–barokk) – Ferences kolostor /ma zenei konzervatórium – Konviktus (barokk) /ma kollégium – Prior Áruház – v. Rákóczi-ház (reneszánsz–barokk) /ma Szlovák Műszaki Múzeum – v. Csáky–Desseffy-palota (klasszicista) /ma Kelet-szlovák Képtár – „első” vármegyeház (barokk–copf) – Szepességi Kamara egykori székháza (reneszánsz–barokk) /ma Városi Nemzeti Bizottság – Orsolya kolostor (barokk) – v. Hadik–Barkóczy-palota (barokk) – v. Vitéz-ház /ma Művészettörténeti Múzeum – Püspöki palota (barokk) – v. Forgách-palota (empire) /ma Állami Tudományos Könyvtár – Domonkos templom (barokk) – Orsolyák temploma (barokk) – v. Aranyossy-palota (reneszánsz e.) /ma Grafikai képtár – evangélikus templom (klasszicista) – v. Jakab-palota (neogótikus) /ma Központi házasságkötő terem – Természetráji és Földtani Múzeum – Hóhérbánya /ma geológiai és zoológiai kiállítás – Rodostó-ház – Miklós-börtön /ma történeti múzeum – Ref. templom – CSEMADOK-ház – Tinódi-ház /Tinódi Lantos Sebestyén emléktábla/ – Maraton-emlékmű – Kelet-Szlovákiai Múzeum (szecessziós–reneszánsz) – Várhegy (Hradová) /vármaradványok/ –

Úttörővasút (Csermely-völgy) – Petrov park (v. Széchenyi liget) – Thália (magyar) Színház – Dargov Áruház – Schönherz-ház/ ma Geodézia székháza – Ispotály templom – v. vármegyeház (barokk–klassz.) „Kassai korm. progr. háza” – Művészek háza – Ortodox templom – Postapalota – Magyar általános iskola és gimnázium – v. Táblabíróság (szecessziós) /ma Šafárik Egyetem – Rektorátus – Flórián kápolna (szecessziós–eklektikus) – Amfiteátrum – Kálvária-templom – Rozália-temető

KASSA-BÁRCA: – v. Bárczay-kastély (reneszánsz, barokk, klasszicista) – templom – várrom

KASSA-SACA: – kastély (rokokó) /ma kézműipari és építészeti kiállítás – templom (gótikus–barokk) – Kelet-Szlovákiai Vasmű

JÁSZÓ: – premontrei templom és kolostor (barokk) /utóbbi ma szociális otthon – várrom – cseppkőbarlang – tölgyes természetvédelmi terület

SZEPSI: – Szepsi Csombor Márton (1595–1623) ref. prédikátor és író, az első magyar nyelvű útikönyv írójának szülőhelye – templom (gótikus) – fürdő

SOMODI: – templom (barokk–klasszicista) – v. püspöki kastély (klasszicista) – Somodifürdő – 78 ha természetvédelmi terület /karsztbokorerdő/ – cseppkőbarlang

TORNA: – várrom – 1882-ig Torna vármegye székhelye – plébániatemplom (gótikus) – cementgyár

SZÁDELŐ: – „Szádelői szurdokvölgy” természetvédelmi terület

8. Zemplén – Ungi túra

BORSI: – II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) fejedelem szülőhelye /reneszánsz kastély/ emléktáblája, szobra – ref. templom (román)

BODROGSZERDAHELY: – kastély (barokk) – r. kat. templom (román a.) – gör. keleti templom (barokk–klasszicista) – „Tajba”-tó természetvédelmi terület /mocsári teknős/

NAGYKÖVESD: – várrom – kastély – r. kat. és ref. templomok

KIRÁLYHELMEC: – várrom – v. Lórántffy-kastély – r. kat. templom (gótikus–barokk) – „Bólyi tőzegmocsár” természetvédelmi terület (éger, nyír, mocsári teknős) – „Kökörcsines rét” természetvédelmi terület (magyar kökörccsin /Pulsatilla hungarica/ – Helmeczy Mihály (1788–1852) nyelvújító és Kemechey Jenő (1862–1905) író szülőhelye

LELESZ: – v. premontrei templom és kolostor (barokk) /az utóbbi ma mezőgazdasági középiskola – 5–20 m magas homok-(parabola) buckák

NAGYKAPOS: – ref. templom (barokk–klasszicista) – r. kat. templom – Erdélyi János (1814–1868) író, népköltészet gyűjtőjének szülőhelye, emlékszobra

VAJÁN: – Szlovákia legnagyobb hőerőműve – ref. templom (klasszic.)

DEREGNYŐ: – v. Lónyay-kastély – kosárfonó – székely telepesfalu / 18. sz.

IMREG: – v. minorita templom és kolostor (barokk) – kastély (klasszicista) – „Zempléni égerfás” természetvédelmi terület

ZEMPLÉN: – 1685-ig Zemplén vármegye székhelye – vára helyén áll a ref. templom (gótikus) és a görög kat. templom – Szélmalom-domb /honfoglalás-kori ősmagyar vezér sírhelye/

LADMÓC: – „Kasvár” természetvédelmi terület (mészkedvelő növényzet)

SZOVJETUNIO

9. Kárpátaljai kis túra /Ung – Bereg/

CSAP: – vasúti csomópont – „sztálini” eklektikus épületek – 1919-es Magyar Tanácsköztársaság emlékköve

SZÜRTE: – ref. templom (klasszicista) – r. kat. templom (gótikus)

PALÁGYKOMORÓC: – ref. templom (gótikus)

RÁT: – ref. templom (gótikus)

UNGVÁR–BOZOS: – kastély /ld. Mikszáth K.: Különös házasság/

UNGVÁR: – v. Drugeth–Bercsényi-vár – Területi Történeti és Szépművészeti Múzeum – Dayka Gábor (1769–1796) költő szobra – v. Bercsényi-kastély (barokk) – skanzen – v. gör. kat. székesegyház (barokk) – v. gör. kat. püspöki palota (barokk) /ma: Egyetemi Könyvtár– v. Drugeth Gimnázium (barokk) /ma: az egyetem vegyi kara – r. kat. plébániatemplom (barokk) – v. vármegyház (klasszicista) /ma: könyvkiadók, művészeti szövetségek székháza, Területi Képzőművészeti Képtár – v. zsinagóga /ma: Területi Filharmónia – „Bagolyvár” – v. vármegyei törvényszék kapubejárója (barokk) – ref. templom – v. Postaépület, „Lábasház” (klasszicista) – Petőfi S.-emléktábla – Petőfi emlékszoba – Állami Egyetem – Területi Végrehajtó Bizottság székháza (konstruktivista) és a környező hivatali negyed – Hotel Zakarpatye –

Ung-parti sétány v. Bródy villa /ma Szovjet Hungarológiai Központ – temető (Kálvária)

UNGVÁR–RADVÁNC: – kúria (barokk): Gyöngyössy István (1629–1704) költő szülőháza, rajta emléktáblája

UNGVÁR–GERÉNY: – Árpád-kori körtemplom (román) gótikus falfestményekkel

NEVICKE: – várrom (román–gótikus)

CSÁSZLÓC: – r. kat. templom (gótikus) – kastély /ma internátus

NAGYDOBRONY: – palóc tájnyelvi sziget – ref. nagytemplom (klasszic.) – népművészet – fűszerpaprika-termesztés – Latorca melléki ártéri erdő (természetvédelmi terület)

BÁTYÚ: – kisvárossá váló, vasúti csomópontnak számító óriásfal

MEZÓKASZONY: – v. járási székhely – gyógyfürdő–szanatórium – vulkáni kúpok – szőlőtermesztés – r. kat. templom

BEREGDÉDA: – honfoglaláskori földvár alapjai („Tóvár”)

BEREGSZÁSZ: – v. vármegye, ma járási székhely – r. kat. /v. domokos/ nagytemplom (gótikus) – v. Oroszlán Fogadó (barokk) – Petőfi S.-emléktábla – v. vármegyeház (klasszicista) /ma hivatalok székhelye – v. Zsinagóga /ma: Kultúrház, Népszínház – v. Városi Kaszinó (szecessziós) /ma: Arany Páva vendéglő – v. Bethlen-udvarház (barokk–empire) /ma: szakközépiskola – udvarán: XVI. sz.-i magtár – v. Schönborn-kastély (szecessziós) /ma a Borászati ÁG székháza – „Bocskor”: Rákóczi híres szőlője, prэшázai – Kuklyabánya – Derekaszeg-csúcs: „Krétalyuk” (egykori aranybányák tárói) – kaolinbánya – porcelángyár – Illyés Gyula és Petőfi Sándor szobrai

KIGYÓS: – Árpád-kori, ref. templom (gótikus), fa harangtorony

NAGYMUZSALY: – ref. templom (gótikus) – v. domokos romtemplom (gótikus) – vulkanikus szőlőhegyek

BENE: – ref. templom (román–gótikus) – kovászói lovagvár (román) romjai

VÁRI: – „Borzsova” ispánsági földvár alapjai /temető/ – ref. templom (gótikus) – Esze Tamás emléktábla /kuruc zászlóbontás (1703. 05. 21.) egyik színhelye

HALÁBOR: – Halábori Dobos Bertalan (14. –15. .) pap, bibliafordító szülő- és lakóhelye – kopjafás temető sírversekkel

BADALÓ: – Petőfi S.-emléktábla a ref. templom falán

BEREGSZÁSZ–VÉGARDÓ: – v. ref. templom (gótikus) – v. Perényi-kastély (klasszicista) – Perényi Zsigmond (1783–1849), báró, az 1848–49-es Honvédelmi Bizottmány tagjának, mártírjának és Beregszászi Nagy Pál (1750–1828) ortológus nyelvésznek a sírja a temetőben

GÁT: – gyepűkori mesterséges mocsári gát helye – a lecsapolt Szernye-mocsár – Kovács Vilmos (1927–1977) költő szülőhelye

MUNKÁCS: – vár – múzeum – Szt. József kápolna (gótikus) – v. Rákóczi – Schönborn-kastély /„Fejérház” (barokk–empire–klasszic.) – Rákóczi-emléktábla – Munkácsy Mihály-emléktábla – gör. kat. székesegyház (klasszicista) – v. városháza (neogótikus)

MUNKÁCS–KLASTROMALJA: – v. Szt. Bazil gör. kat. kolostor (barokk)

MUNKÁCS–PODHERING /Őrhegyalja/: –1849. 04. 22-i győztes csata emlékoszlopa a Szarka-hegy tövében

BEREGSZENTMIKLÓS: – v. Teleki-kastély (későgótikus) – katolikus templom (gótikus)

10. *Kárpátaljai nagy túra /Bereg–Ugocsa–Máramaros–Ungl*

CSAP: Lásd 9. túra!

NAGYDOBRONY: Lásd 9. túra!

BÁTYU: Lásd 9. túra!

BEREGSZÁSZ: Lásd 9. túra!

NAGYMUZSALY: Lásd 9. túra!

VÁRI: Lásd 9. túra!

CSETFALVA: – ref. templom (népies), fa harangtorony, fakazettás mennyezet

TISZAÚJLAK: – v. kamaraváros – közlekedési csomópont, kisváros – v. sóhivatalon Esze Tamás emléktábla – II. Rákóczi Ferenc turulos emlékműve

TISZAPÉTERFALVA–TISZABÖKÉNY: – ref. templom (népi gótika) – skanzen – v. Fogarassy-kastély (klasszicista) /ma: helytörténeti múzeum/

TISZAPÉTERFALVA: – agrárgazdasági központ – v. György-kastély (klasszicista) /ma: képtár – vidámpark

SZÖLLŐSGYULA: – ref. templom (gótikus) – „Gyulai-hegy” természetvédelmi terület, barlangok (tatárjárás kori legendák)

FEKETEARDÓ: – ref. templom (gótikus)

KIRÁLYHÁZA: – Nyaláb-vár romjai – vasúti csomópont –

NAGYSZÖLLŐS: – v. (Ugocsa) vármegyei, ma járási székhely – r. kat. templom (román-gótikus) – v. ferences kolostor (gótikus) – Kankó-vár romjai – v. Perényi-kastély (barokk) falán Perényi Zsigmond honvéd mártír emléktáblája – v. vármegyei ház (klasszicista) /ma: műszergyár – Bartók Béla-emléktábla – Fekete-hegy vulkáni kúpja

HUSZT: – várrom – ref. erődtemplom (gótikus) – járási székhely – Kárpátalja egyetlen működő zsinagógája

VISK: – „szász-székely építészeti falukép – ref. erődtemplom (gótikus), fa hangtorony – Lassu István (1797–1850) stat. és földr. író emléktáblája – Saján – (gyógy) fürdő – higanybánya

TÉCSŐ: – járási székhely – ref. templom (gótikus) – Kossuth Lajos szobra – Hollósy Simon festő háza és emléktáblája

AKNASZLATINA: – híres sóbányák – asztmatikus gyógyhely a sóbányában – kisvárosi jelleg

RAHÓ: – járási székhely, a „Hucul föld” központja – híres hucul (ruszin–ukrán) népművészet – Fehér- és Fekete-Tisza találkozási pontja – „alpi jellegű” turisztikai központ

VERBŐC: – Werbőczy István (?–1542) a magyar feudális jogrend összefoglalójának /„Hármaskönyv”/ szülőhelye – temető

SALÁNK: – ref. templom (gótikus) /az utolsó kuruc országgyűlés (1711) színhelye/ – a Borzsava ártéri erdeje (nyár, éger)

NAGYBEREG: – ref. templom (gótikus) – művelődési központ beregi hímzés kiállítása

GÁT: Lásd 9. túra!

MUNKÁCS: Lásd 9. túra!

BEREGRÁKOS: – magyar nyelvsziget – Salamon Béla (1885–1965) komikus és Doktor Sándor (1863–1945) orvos, a munkásmozgalom egyik alakjának szülőhelye

SZEREDNYE: – Árpád-kori lakótorony, földvár romjai, alapja – Rákóczi szőlőhegye – Dobó család kriptája (temető)

UNGVÁR: Lásd 9. túra!

ROMÁNIA

11. Szatmár – Máramarosi kis túra

SZATMÁRNÉMETHI: – megyeszékhely – r. kat. püspöki székesegyház (barokk–neoklasszic.) – ref. (láncos) templom (klasszicista–barokk) – v. Pannónia/ma Dacia Szálló (szecessziós) – Városháza – Tűzoltótorony – Csizmadiaszín – v. Vécsey-ház (gótikus)/ ma Megyei Múzeum – ortodox templom (neobizánci) – Állami Magyar Színház – „Szamos” Szabadidőközpont /strandfürdő/

SÁRKÖZ: – v. Vécsey-kast. – r. kat. templom (gótikus)

SZINÉRVÁRALJA: – várrom – Erdősi Sylvester János (1504–1551) bibliafordító, az első magyar nyelvtan írójának szülőhelye – szőlőtermesztés – r. kat. és ortod. templom

MISZTÓTMOGYORÓS–MISZTÓTFALU: – Misztótfalusi Kis Miklós (1650–1702) híres nyomdász és betűmetsző szülőhelye – ref. templom (gótikus) – „Baia Mare” repülőtér

NAGYBÁNYA: – bányászati–nehézipari központ – megyeszékhely – Lendvay Márton (1807–1858) a magyar színjátszás egyik úttörőjének szülőhelye (emléktábla a szülőházon) – Sz. István-torony (gótikus) – Mészárosok tornya (vármaradvány) – Megyei Múzeum – „Schola Rivulina 1547–1745 között működött iskola épülete – v. minorita templom (barokk) – Városi Tanács székháza (öreg fogadó) – ref. templom (klasszicista) – evangélikus templom (szecessziós) – v. pénzverőház (barokk) /ma Mineralógiai (ásványtani) Múzeum – Megyei Tanács székháza – Állami Színház – Bábszínház – Kultúrpalota – Művésztelep (alapította) Hollósy Simon, 1896) – Virág-hegy környéke: Botanikus kert – Állatkert – román fatemplom – „Nagybányai szelídgesztenye erdő” term. véd. terület (450 ha) – Fernezely-tó (üdülőközpont)

FELSŐBÁNYA: – bányászváros (arany, ezüst, nemfémes ásv.) – r. kat. templom (gótikus–neoromán) – kat. parókia – v. jezsuita rendház – v. „Császi”-ház – Bodi-tó üdülőközpont

MÁRAMAROSSZIGET: – Máramaros vármegye volt székhelye – ref. templom
– Leövey Klára (1821–1897) a magyar nőnevelés egyik úttörőjének sírja
(emlékműve) – Asztalos Sándor (1823–1857) és Móricz Samu 1848/49-es hő-
sök emlékoszlopai – Máramarosi Múzeum – Kultúrpalota – v. piarista
templom és kolostor

TISZAHOSSZÚMEZŐ: – v. koronaváros – magyar nyelvsziget – ref. templom

AVASFELSŐFALU: – a román Avas-vidék központja – Népművészeti Múzeum

AVASÚJVÁROS: – az Avas-vidék régi vásárvárosa – magyar nyelvsziget – ref.
templom

12. *Szatmár – Máramarosi nagy túra*

SZATMÁRNÉMETHI: Lásd 11. túra!

BATIZ: – ref. és ortodox templomok

SZATMÁRUDVARI: – ref. templom

ARANYOSMEGGYES: – várkastély romjai – ref. templom (gótikus) /benne a
a Wesselényi-család sírboltja

SZINÉRVÁRALJA: Lásd 11. túra!

MISZTÓTMOGYORÓS–MISZTÓTFALU: Lásd 11. túra!

NAGYBÁNYA: Lásd 11. túra!

KOLTÓ: – magyar nyelvsziget – v. Teleki-kastély/benne Petőfi Sándor emlék-
szobája

MAGYARLÁPOS: – a Lápos-vidék központja

DOMOKOS: – magyar nyelvsziget

ERZSÉBETBÁNYA – nemesfémánya

KAPNIKBÁNYA: – nemesfémányászó kisváros – „Kakastaréj” geológiai
term. véd. terület (andezit-dyke) Gutin-csúcs (1443 m)

DIÓSHALOM: – Európa legnagyobb tornyú fatemploma

FELSŐBÁNYA: Lásd 11. túra!

KISBÁNYA: – „Kisbánya fosszilis term. véd. terület” (fontos paleobotanikai lelőhely, fossziliák diatomitban és vulkáni hamuban)

AKNASUGATAG: – balneoklimatikus, sósvízű fürdőhely – régi sóbányász magyar nyelvsziget

MÁRAMAROSSZIGET: Lásd 11. túra!

TISZAHOSSZÚMEZŐ: Lásd 11. túra

SZAPLONCA: – „Vidám temető” /S. I. Pătraș színes fejfái/

KÖVESLÁZ (Ferencvölgye): – üvegyártás – magyar nyelvsziget

FORGÓ–HUTA–HÁGÓ: – „Șimbru oilor” fogadó – avasi román folklórfesztivál

BIKSZÁDFÜRDŐ: – híres üdülőhely – ásványvízforrás – gör. kat. kolostor

KŐSZEGREMETE: – ref. templom – Kányaházi (Călinești)-tó üdülőövezet

AVASÚJVÁROS: Lásd 11. túra!

SÁRKÖZ: Lásd 11. túra!

TÚRTEREBES: – v. Perényi-kastély

HALMI: – ref. templom (gótikus) – Borodi György monumentális fakapuja

SZATMÁRNÉMETI: Lásd 11. túra!

13. Szamos melléki túra

SZATMÁRNÉMETI: Lásd 11. túra!

SZATMÁRPÁLFALVA: – falumúzeum – üdülőközpont – ref. templom

ERDŐSZÁDA: – v. Drégenfeld-kastély – ortod. templom

PRIBÉKFALVA: – gróf Teleki Pál geográfus-miniszterelnök v. kastélya

NAGYSOMKÚT: – a Kővár-vidék központja – v. Teleki-kastély – r. kat. és ort. temp.

MAGYARBERKESZ: – magyar nyelvsziget – ref. templom

KAPJON: – v. Heller-kastély (barokk)

DÉS: – Szolnok–Doboka vármegye v. székhelye – *híres szülőtte:* Pápai Páriz Ferenc (1649–1716) híres (latin-magyar) szótáríró, orvos – ref. templom (gótikus) – v. ferences kolostor – Városi Múzeum – fejedelmek (Báthory, Rákóczi) szállásháza

DÉSAKNA: – sós gyógyfürdő – sóbánya

KOZÁRVÁR: – honfoglaláskori vár alapfalai – v. Teleki-kastély/ma Néptanács

RETTEG: – ref. templom (gótikus) – I. P. Retegeanu (1853–1905) román publicista, néprajzos szülőhelye és emlékmúzeuma

FELŐR: – ref. templom (gótikus) – fontos vaskori lelőhely – gyepűvédő földvár sáncai

VÁRKUDU: – népvándorláskori földvár sáncai – kőkori–bronzkori leletek

BETHLEN: – v. járási székhely, a Bethlen-család ősi központja – ma ipari kisváros – ref. templom (gótikus) – 2 Bethlen-kastély (barokk)

BÁLVÁNYOSVÁRALJA: – Bálványos-vár romjai – ref. templom (rom., gót., barokk)

NYÍRES: – ref. templom (gótikus)

SZENTBENEDEK: – Korniss-várkastély romjai – g. kat. templom (román)

SZAMOSÚJVÁR: – örmény katolikus székesegyház (barokk) – v. Martinuzzi-kastély/ma Börtön – Rózsa Sándor betyár sírköve a rabtemetőben – Salamon (örmény kat.) – templom (barokk) – múzeum – XVI. sz.-i gyógyszerár

FÜZESMIKOLA: – híres román búcsújáróhely – v. gör. kat. templom

SZÉK: – a magyar néprajz egyik gyöngyszeme – kisvárosi jellegű településkép – cisztercita alapítású ref. templom (gótikus) – v. ferences templom és kolostor (barokk)

BONCHIDA: – „az erdélyi Versailles”, a v. Bánffy-várkastély romjai (barokk, klasszic., romantikus) és parkja – ref. templom (gótikus)

KENDILÓNA: – erődített kúria/ma szoc. otthon – ref. templom

DOBOKA: – hajdani ispánsági központ, Doboka vármegye székhelye – a híres vár romjai

BÁBOLNA: – múzeum – Bábolna-hegy: az 1437. évi Budai Nagy Antal-féle parasztfelkelés emlékműve /megközelítése Igrice faluból/

CSÁKIGORBÓ: – v. Jósika-udvarház

SZURDOK: – a „magyar Walter Scott”, báró Jósika Miklós (1794–1865) író kedvelt udvarháza

ALMÁSGALGÓ: – „Grădina zmeilor/Sárkányok kertje” term. véd. terület (gazdag súvadásos formakincs, erdős-sztepp vegetáció)

ZSIBÓ: – v. Wesselényi-kastély (barokk–klasszicista) – Wesselényi család kriptája – gyógyfürdő – múzeum

SZATMÁRNÉMETI: Lásd 11. túra!

14. Bihar – Szatmári túra

NAGYVÁRAD: – Bihar megye székhelye – r. kat. püspöki székesegyház (barokk) – benne Szent László-ereklje – Szt. László király szobra – v. Püspöki Palota/ma “Körösvidéki Múzeum” (barokk) – Kanonok-sor (barokk épületkomplexum) – Városi Múzeum – váradolaszi plébániatemplom (barokk) – v. Pénzügyi Palota/ma Poliklinika – Főposta – v. Müller-cukrászda/ma Ady-múzeum – Ady Endre szobra – Állami Színház (neoklasszicista) – Szigligeti Ede (1814–1878) híres népszínműíró szobra – Szigligeti Ede szülőháza és emléktáblája – v. jezsuita kolostor, gör. kat. papnevelde/ma ortodox templom – váradolaszi ref. templom (barokk) Iosif Vulcan (1841–1907) román költő emlékmúzeuma és szobra – Nagy-Sándor József (1804–1849) mártír honvéd tábornok szülőháza és emléktáblája – Transilvania Szálló–Dácia Szálló – Orsolya-rendi apácák temploma (barokk) – premontrei templom (barokk) – Szent László templom (barokk) – v. Városháza (eklektikus) /ma Városi Tanács – v. Görögkatolikus Püspöki Palota (bizánci)/ma Kultúrpalota–Megyei Könyvtár – v. görögkatolikus püspöki székesegyház (barokk–klasszicista)/ma ortodox templom – Ortodox székesegyház/„Holdas templom” (barokk–neoklasszicista) – Sas-palota (szecessziós) – Fekete Sas Szálloda – evangélikus templom – újjvárosi református templom – v. „Nagy-Zsinagóga” (mór) – kapucinusok temploma és kolostora – Várad vár/ma laktanya – Szakszervezetek Kultúrháza – v. vásártér/ma Aug. 23-a park – v. Rhédey-kert/ma Nicolae Bălcescu park (gyermekváros, állatkert, Rhédey-kápolna) – Ifjúság parkja/Városi strandfürdő – Rulikovszky-temető – v. zsidótemető – „Csiperke” terasz–étterem – Pedagógiai Intézet

BIHAR: – honfoglaláskori, ispánsági földvár sáncai – Bihar vármegye első székhelye

BIHARDIÓSZEG: – ref. templom – Mikecs László (1917–1944) történész szülőhelye

CSOKALY: – Fényes Elek (1807–1876) statisztikus szülőhelye – ref. templ.

SZÉKELYHÍD: – v. járási székhely – ref. és r. kat. templom – v. Stubenberg-kastély – múzeum

MARGITTA: – v. járási székhely – ref. és r. kat. templom – v. Csáky-kastély

ALBIS: – ref. templom (gótikus) – a Zólyomy-család fészke – Irinyi János (1819–1895) kémikus, a gyufa feltalálójának és Irinyi József (1822–1859) a „márciusi ifjak” egyikének szülőhelye

ÉRMIHÁLYFALVA: – v. járási székhely – forgalmi csomópont – ref. templom

ÉRSEMJÉN: – Kazinczy Ferenc (1759–1831) író, nyelvújító szülőhelye – Kazinczy-emlékkert – ref. templom

PISKOLT: – ref. templom

SZŐDEMETER: – Kölcsey Ferenc (1790–1838), a „Himnusz” költőjének szülőháza és emléktáblája

TASNÁD: – ref. templom (gótikus–barokk) – kastély/ma városi múzeum

ÉRMINDSZENT: – Ady Endre szülőháza – Ady-múzeum

NAGYKÁROLY: – v. Szatmár vármegye székhelye – *nevesebb szülöttei:* Károli Gáspár (1529–1591) bibliafordító, Acsády Ignác (1845–1906) történész, Gaál József (1811–1866) író, Kaffka Margit (1880–1918) író – r. kat. templom (barokk) – v. piarista rendház (barokk) – v. vármegyeház (szecsesz-sziós)/ma középiskola – v. Károlyi-várkastély/ma Kultúrház – múzeum – v. piarista főgimnázium – ref. templom – v. gör. kat. (ruszin) templom – v. gör. kat. (román)/ma ortodox román/templom – evangélikus templom

KAPLONY: – a Károlyi család ősi fészke – Károlyi család sírboltja a v. ferences templomban

KISMAJTÉNY: – a „nagymajtényi-sík”: az 1711. 05. 01-i kuruc fegyverletétel színtere

SZATMÁRNÉMETI: Lásd 11. túra!

15. *Bihar – Szilágy – Szatmári túra*

NAGYVÁRAD: Lásd 14. túra!

BIHAR: Lásd 14. túra!

SZALÁRD: – Adorján várának romjai

MARGITTA: Lásd 14. túra!

BERETTYÓSZÉPLAK: – magyar nyelvsziget – „CRIȘANA” Kőolajfinomító

SZILÁGYNAGYFALU: – ref. templom (gótikus)

SZILÁGYBAGOS: – gyógyfürdő, üdülőközpont

SZILÁGYSOMLYÓ: – 1876-ig Kraszna vármegye székhelye – Báthory-vár (reneszánsz) romjai – Somlyó-vár /Keselyűs-h./ maradványai

KRASZNA: – ref. templom (gótikus) – v. Kraszna vármegye névadó települése – Cserey Farkas (1773–1842) botanikus lakóhelye – v. Cserey-udvarház

ZILAH: – Szilágy megye székhelye – megyeháza – ref. templom (román) – Megyei Múzeum – Wesselényi Miklós (1796–1850) szobra – v. Wesselényi-kollégium – Porolissum Szálló – római őrtorony

MOJGRÁD: – Dacia egyik legnagyobb városának, Porolissumnak nyomai (amfiteátrum)

ZSIBÓ: Lásd 13. túra!

SZILÁGYCSEH: – v. járási székhely – ref. templom (gótikus) – várrom

HADAD: – v. Wesselényi-kastély – vármaradvány – ref. templom

BOGDÁND: – ref. templom

ÁKOS: – ref. templom (román)

KRASZNABÉLTEK: – gyógyfürdő – r. kat. templom

ERDŐD: – v. Károlyi-kastély (neogótikus) romjai – Bakócz Tamás (1442–1521) esztergomi érsek szülőhelye – r. kat. templom (gótikus) – Petőfi Sándor emlékköve

SZATMÁRHEGY: – szőlőtermesztés, présházak

SZATMÁRNÉMETHI: Lásd 11. túra!

16. Bihar – /Kalotaszeg/ Kolozsi túra

NAGYVÁRAD: Lásd 14. túra!

FUGYIVÁSÁRHELY: – ref. templom (román–gótikus)

MEZŐTELEGD: – ref. templom (gótikus) – Telegdy család sírboltja – v. Telegdy-kastély

PUSZTAÚJLAK: – ref. templom

ÉLESD: – v. járási székhely – r. kat. és ref. templomok – 1904. évi paraszt-zendülés emlékműve

RÉV: – kirándulóközpont – híres magyar fazekasok – Sebes-Körös sziklaszorosa, Zichy-cseppkőbarlang, „Tündérvár”

KIRÁLYHÁGÓ: – Bihar és Kolozs megyék, a tört. Erdély határa – kirándulóhely

CSUCSA: – v. Boncza-kastély/ma Goga Emlékmúzeum Ady-emlékekkel

SEBESVÁR: – Kalotaszeg végvárának, „Sebesvár”-nak romjai

BÁNFFYHUNYAD: – Kalotaszeg központja, v. járási székhely – Árpád-kori eredetű ref. templom – múzeum

KALOTASZENTKIRÁLY: – ref. templom – v. Bánffy-udvarház

MAGYARVALKÓ: – ref. erőd templom (román–gótikus)

MAGYARGYERŐMONOSTOR: – ref. templom (román–gótikus)

KÖRÖSFŐ: – népművészeti központ – ref. templom – kopjafás temető

MAGYARBIKAL: – ref. templom

SZTÁNA: – „Varjúvár”: Kós Károly (1883–1977) író, építész kedvelt lakóhelye – ref. templom

EGERES: – v. Bocskai-várkastély romjai – ref. templom (gótikus), benne Bocskai István (1557–1606) erdélyi fejedelem síremléke

MAGYARVISTA: – népművészeti központ – ref. templom (román–gótikus)

KOLOZSVÁR: – az erdélyi magyarság hagyományos kulturális központja – megyeszékhely – Szent Mihály plébániatemplom (gótikus) – Mátyás király bronz lovasszobra – v. Bánffy-palota (barokk)/ma Szépművészeti Múzeum – v. Hintz-ház/ma Gyógyszerészeti Múzeum – v. Wolphard (Kakas-, Báthory-) -ház (reneszánsz)/ma Somesul/Szamos Vendéglő – Fadrusz János v. lakóháza/ma Ursus/Medve Söröző–Étterem – v. Városháza (klasszicista)/ma Városi Néptanács – v. New York Szálló (szecessziós)/ma Continental Szálló – v. Rhédey-ház – v. Jósika-ház („Lábasház”) (klasszicista)/ma az Egyetem orvosi és gyógyszerészeti könyvtára – v. Szarvas-ház (Bocskai István fejedelem szülőháza, Heltai Gáspár nyomdája)/ma Pedagógiai Továbbképző Intézet – Mátyás király szülőháza (gótikus)/ma Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola – Ferences templom és kolostor (barokk)/az utóbbi ma zeneiskola – Karolina (Státua) oszlop – Kőváry-ház – Erdélyi Történeti Múzeum – Emil Isac (1886–1954) román költő emlékmúzeuma – v. Nyári Színház/ma Állami Magyar Színház és Opera – Sétatér/Központi park) – Központi Stadion – Városi Strandfürdő – Központi Posta – Napoca Szálló – Fellegvár – Belvedere Szálló – Hidelvei református templom (erdélyi stílus) – v. Marianum – Oláh Miklós (1493–1568) hercegprímás, humanista író szobra – v. Izraelita imaház - Főpályaudvar – v. Vigadó-Redoute (empire)/ma Erdélyi Néprajzi Múzeum – v. Vármegyeház (eklektikus)/ma Megyei Néptanács – Egyetemi Központi Kórház – Diákművelődési ház – v. Mikó Múzeum és kert/ma „Emil Racovita” Barlangtani Intézet – Erdély Széchenyjiné, gróf Mikó Imre (1805–1876) szobra – Botanikus kert – v. Báthory–Apor Szeminárium (Piarista rendház és gimnázium) (barokk)/ma diákotthon, udvarán Báthory István fejedelem szobra – Egyetemi (piarista) templom (barokk) – v. Biazini-fogadó /falán Petőfi emléktábla/ – Házsongárdi temető (erdélyi magyar nemzeti panteon pl. Apáczai Csere János, Bölöni Farkas Sándor, Brassai Sámuel, Jósika Miklós, Kós Károly, Mikó Imre, Szenczi Molnár Albert, Misztótfalusi Kis Miklós sírjaival – /ld. „Korunk Évkönyv 1980.” /– ortodox templom – Babeş-Bolyai Egyetem (neoreneszánsz) – Egyetemiek Háza – régi Vármegyeház – v. Teleki-ház (barokk) – v. Református Kollégium – Farkas utcai református templom (gótikus) benne az Apafiak fejedelmi sírja – Szent György lovasszobrának másolata – Szabó (Bethlen)-bástya – v. Tholdalagi–Korda-palota (klasszicista) – v. ezüstmíves ház – v. Nemzeti Színház (barokk–rokokó/ma Román Nemzeti Színház és Opera – ortodox székesegyház (neobizánci) – v. Erdőigazgatóság/ma ortodox püspöki palota – Külmagyar utcai református templom (klasszicista) – v. unitárius kollégium (barokk), benne Brassai Sámuel (1800–1897) polihisztor szobra – unitárius templom (barokk) – evangélikus templom (klasszicista) – Bolyai (Benkő)-ház: Bolyai János (1802–1860) matematikus szülőháza – v. minorita /majd gör. kat. templom/ ma ortodox templom – Erdélyi Szabadtéri

Néprajzi Múzeum (Hója-erdő) – Bükk (Făget)-erdő kirándulóhely – „Te-
kintő/Fînațele Clujului” botanikai term. véd. terület

KOLOZSVÁR–SZAMOSFALVA: – r. kat templom /benne Gyerőfy-Mikola
reneszánsz sírkövek – Kolozsvár repülőtere

GYÖRGYFALVA: – magyar falu híres népművészettel és kertészeti hagyomá-
nyokkal – r. kat. templom

KOLOZSVÁR–KOLOZSMONOSTOR: – Kálvária: v. bencés kolostor, temp-
lom és vár maradványa – emléktábla

SZÁSZFENES: – „Leányvár” maradványai – r. kat. templom – 1660. V. 22-i
csatatér, emlékoszlop

MAGYARLÓNA: – ref. templom (gótikus)

TORDASZENTLÁSZLÓ: – ref. templom – művelődési ház/falumúzeum

GYALU: – v. középkori püspöki várkastély /ma kiegészítő iskola – kastély parkkal
– római castrum maradványai – v. járási székhely

NAGYKAPUS: – híres népművészeti központ – ref. templom

17. *Mezőségi – Marosszéki túra*

KOLOZSVÁR: Lásd 16. túra!

KOLOZS: – hajdani sóbányász város – sós vizű gyógyfürdő (Dörgő-tó)

MAGYARSZOVÁT: unitárius templom (gótikus) – botanikai természetvédel-
mi terület (sztyepp jellegű flóra)

MEZŐKESZÜ: – ref. templom

PUSZTAKAMARÁS: – Kemény Zsigmond (1817–1875) író sírja – Sütő András
(1927–) író szülőhelye

NAGYSÁRMÁS – régi földgázbányászati központ – v. járási székhely

MEZŐKIRÁLYFALVA: – templom

MAGYARFÜLPÖS: – ref. templom (gótikus)

BERESZTELKE: – v. Bánffy-kastély

VAJDASZENTIVÁNY: – ref. templom – kastély

SÁROMBERKE: – ref. templom – v. Teleki-kastély (barokk) – gróf Teleki Sámuel (1845–1916) utazó, felfedező sírja

GYERNYESZEG: – v. Teleki-kastély (barokk)/ma tüdőgondozó – ref. templom (gótikus), benne Teleki Mihály (1634–1690) erdélyi kancellár szarkofágja

SZÁSZRÉGEN: – v. járási székhely – híres hangszer- és sportkészítő ipari központ – evangélikus templom (gótikus) – református templom – v. gör. kat. fatemplom – Néprajzi Múzeum – Természettudományi Múzeum – „Kerekerdő” kiránduló közp.

MAROSVÉCS: – ref. templom – v. Kemény-kastély /ma fogyatékos gyermekek otthona, parkjában: Kuncz Aladár-emlékasztal és Kemény János (1903–1971) író, az „Erdélyi Helikon” irodalmi társaság megalapítójának sírja – „Cseresznyepiac” folklór fesztivál (július első vasárnapja)

GÖRGÉNYSZENTIMRE: – Görgény-vár romjai – vadászkastély (barokk) /ma erdészeti iskola és vadászati múzeum – „Dendrológiai Park” és „Nárciszmező” term. véd. területek – Teleki Sámuel v. kúriája

NYÁRÁDREMETE: – r. kat. templom – székelykapuk

SZOVÁTA: – Erdély leghíresebb fürdővárosa – tömény sós tavak: Medve-, Mogyorósi-, Fekete-, Veres-, Zöld-tó – „Sovata”, „Aluniș”, „Căprioara” Szállók – múzeum

MAKFALVA: – ref. templom – múzeum – fazekasközpont – kenderszövés

ERDŐSZENTGYÖRGY: v. Rhédey-kastély (barokk) – ref. templom (gótikus) – v. járási székhely

NYÁRÁDSZEREDA: – v. járási székhely – ref. templom

ÁKOSFALVA: – ref. templom, benne a Szilágyi család kriptája

KORONKA: – v. Tholdalagi-kastély (klasszicista) és parkja

MAROSVÁSÁRHELY: – a székelység fővárosa, Maros megye székhelye – v. Városháza (szecessziós–eklektikus) és Megyei Néptanács – Kultúrpalota (Lechner-féle magyar–szecessziós) – v. Tholdalagi-palota (rokokó) /ma múzeum – Állami Színház (modern) – v. Apolló palota – ortodox székesegyház (neobizánci) – r. kat. templom és kolostor (barokk) – v. Görög-ház /Petőfi-emléktábla/ – Teleki-ház – templomvár – ref. templom (gótikus) – v. ferences kolostor („Schola particula”) romjai – ortodox fatemplom – székely mártí-

rok /Török János és tsai/ emlékoszlópa – v. katolikus gimnázium/ ma Pedagógiai Főiskola – Kőrösi Csoma Sándor szobra – ref. és katolikus temetők /Bolyai Farkas, Bolyai János, Aranka György, Borsos Tamás stb. sírjai/ – v. Pálffy-palota – v. vármegyeház (Maros–Torda vm.) – v. református kollégium/ ma Bolyai Líceum – v. főispáni palota – Bolyaiak emlékműve – Teleki Téka (Könyvtár) /Bolyai Emlékmúzeum, Bolyai Tudományos Könyvtár/ – v. Királyi Ítéltábla – minorita templom és rendház – Színművészeti Főiskola – Orvostudományi és Gyógyszerészeti Egyetem – Hotel Grand, Transilvania Szálló – Hargita Szálló – „Maros” Sport és Üdülőközpont – Somos-tető: Állatkert, úttörővasút

MEZŐCSÁVÁS: – 400 éves hatalmas fa harangláb – népművészet, famegmunkálás

NYÁRÁDTÓ: – ref. erődtemplom – Marosvásárhely repülőtere

KERELŐSZENTPÁL: – v. Heller-várkastély (barokk) – Heller család sírkápolnája („Imola”) – r. kat. templom (gótikus)

RADNÓT: – ref. templom (gótikus) – kastély (barokk) /ma középiskola – kastélypark – falumúzeum – Erdély egyik legnagyobb hőerőműve

MAROSLUDAS: – v. járási székhely – élelmiszer- (cukor) ipar uralta kisváros

MAGYARÓZD: – várkastély

MAROSÚJVÁR: – híres sóbányász és vegyipari központ (szódagyár) – v. Mikó-kastély (romantikus) – ref. templom (román) romja – gyógyfürdő

FELVINC: – a hajdani Aranyosszék központja – ref. erődtemplom – Kamara-domb (v. királyi sóvámhivatal helye) – „Zsidóvár” földszáncai

TORDA: – Torda–Aranyos vármegye v. székhelye – építő- (anyag) ipar uralta középváros – ótordai ref. templom – ótordai ref. paplak /Petőfi-emléktábla/ – Fejedelmek háza /ma Történeti Múzeum – Wesselényi-ház /báró Jósika Miklós (1794–1865) író szülőháza – új-tordai ref. erődtemplom (gótikus) – katolikus templom (gótikus) – v. vármegyeház

TORDA–TORDAFÜRDŐ: – gyógyfürdő, üdülőközpont, sós tavak

18. *Küküllő melléki túra*

KOLOZSVÁR: Lásd 16. túra!

TORDA: Lásd 16. túra!

ARANYOSGYÉRES: – Erdély egyik legnagyobb fémfeldolgozó iparvárosa
– ref. erődtemplom – Vitéz Mihály román vajda halálának emlékműve

ARANYOSLÓNA: – Jósika Miklós (1794–1865) író egykori udvarháza

ARANYOSGEREND: – ref. templom (román–gótikus) – v. Kemény-kastély
(barokk)

FELVINC: Lásd 17. túra!

MAROSÚJVÁR: Lásd 17. túra!

MAGYARLAPÁD: – ref. templom – magyar nyelvsziget

MAGYARPÉTERFALVA: – ref. templom – magyar nyelvsziget

BALÁZSFALVA: – híres erdélyi román kultúrközpont – faipari kombinát – v.
Apafi–kastély (később gör. katolikus püspöki palota /ma múzeum – v. gör.
katolikus püspöki székesegyház (barokk) /ma ortodox templom – Szenthá-
romság-kolostor – Angyali üdvözet-kolostor – botanikus kert – „Küküllő-
szeg: magyar városnegyed, ref. és r. kat. templomok – Kis- és Nagy-Küküllő
torkolata

BETHLENSZENTMIKLÓS: – v. Bethlen-kastély (későreneszánsz–barokk) /ma
gazdasági központ – unitárius templom

BOLDOGFALVA: – ref. templom – magyar nyelvsziget

KÜKÜLLŐVÁR: – Küküllő vármegye hajdani székhelye – várkastély (késő
reneszánsz) /ma pezsgőraktár – ref. templom (gótikus)

ÁDÁMOS: – unitárius templom (gótikus)

DICSŐSZENTMÁRTON: – nevesebb szülötte: Sípos Domokos (1892–1927)
író – Erdély egyik legnagyobb vegyipari központja – unitárius templom –
Kis-Küküllő vármegye v. székhelye – v. vármegyeház

MAGYARSÁROS: – magyar nyelvsziget – szép népies unitárius harangláb
– fontos földgázlelőhely

VÁMOSGÁLFALVA: – híres bortermelés – 1849. 01. 17-i győztes honvéd csata
színhelye

HÉDERFÁJA: – ref. templom – Bethlen-kastély – vízimalom

BONYHA: – kastély (neogótikus) – ref. templom

GOGÁNVÁRALJA: – ref. templom – magyar nyelvsziget

BALAVÁSÁR: – közlekedési csomópont – híres szőlőtermesztés – Szőlőhegy Szálló

GYULAKUTA: – Erdély egyik legnagyobb hőerőműve – ref. templom (gótikus)

ERDŐSZENTGYÖRGY: – v. járási székhely – v. Rhédey-kastély (barokk) – ref. templom (gótikus) /Rhédey Claudia grófné emléktáblája/

MAKFALVA: Lásd 17. túra!

SZOVÁTA: Lásd 17. túra!

PARAJD: – Erdély egyik legnagyobb (régii hagyományú) sóbányája – sós gyógyfürdő – múzeum – „Parajdi sósziklák” – „Parajd” Szálló

KOROND: – híres fazekasság – fazekasmúzeum – „Árcsó”-fürdő – r. kat. és unitárius templom – faragott székelykapuk – legendás „Firtos-várának” romjai (Firtos-hegy)

FARKASLAKA: – Tamási Áron (1897–1966) író szülőháza / emlékmúzeuma – Tamási Áron emlékműve, sírja

SZÉKELYUDVARHELY–SZEJKEFÜRDŐ: – gyógyfürdő – „a legnagyobb székely”, Orbán Balázs (1830–1890) író kopjafás sírja – székelykapuk

SZÉKELYUDVARHELY: – a Székelyföld hajdani, majd Udvarhely vármegye székhelye – szülötte Márton Lajos (1891–1953) grafikus, festő, Rajk László (1909–1949) kommunista mártír – v. vármegyei eklektikus – Szt. Mihály-hegy – r. kat. plébániatemplom (barokk) – ref. templom (barokk) – v. „Gymnasium Bethlenianum” – /ref. kollégium – ferences templom és kolostor (barokk) – v. Állami Főreáliskola /ma mezőgazdasági szakközépiskola – Csonka-vár csekély maradványa – Városi Múzeum – v. gör. katolikus templom – Árpád-kori Jézus kápolna (román) – Tompa László (1883–1964) költő lakóháza, sírja – „Küküllő” Szálló – strandfürdő – „Szapulj Kati” mofettás iszapvulkán

BÖGÖZ: – ref. templom (gótikus)

NAGYGALAMBFALVA: – ref. templom (román-gótikus)

SZÉKELYKERESZTÚR: – v. járási székhely – r. kat. templom (gótikus) – ref. templom – Városi Múzeum – Petőfi Sándor szobra – v. Gyárfás-udvarház /ma kórház

FEHÉREGYHÁZA: – v. Haller-kastély – 1849. 07. 31-i „segesvári” csatater – Petőfi-emlékmúzeum /turulos emlékmű – Ispán-kút: új Petőfi-emlékmű

SEGESVÁR: „– a Küküllő gyöngyszeme” – főként textil- és konfekcióipar éltette múzeumváros – korábbi Nagy-Küküllő vármegye székhelye – az erdélyi szászok egyik legfontosabb kultúrközpontja – Várnegyed: – Óratorony /ma Várostopörténeti Múzeum – kolostortemplom (gótikus) – Kovács-torony – v. nagy-küküllői vármegye-ház (neoreneszánsz) – Szarvas-ház – r. kat. templom – Csizmadia-torony – Szabó-torony – Szűcs-torony – Törlekapu – Mészáros-torony – Diáklépcső – evangélikus vártemplom (gótikus) – Kötélverő torony–temetőkápolna – evangélikus temető: Baumgarten János (1756–1843) botanikus sírja – Ónműves-torony – Tímár-torony – Történeti Múzeum – Schuller-ház – Leprások temploma – Képes-oszlop – híres „Szász iskola” – „Steaua” Szálló

DÁNOS: – szász erődtemplom

KERESD: – v. Bethlen-kastély (reneszánsz) és arborétum értékű parkja

ERZSÉBETVÁROS: – v. járási székhely – az erdélyi örmények másik fő központja – v. Apafi-kastély (reneszánsz) /ma kollégium – örmény katolikus templom – velencei mechtaristák kolostora

BERETHALOM: – festői evangélikus (szász) erődtemplom

MEDGYES: – v. járási székhely – az erdélyi szászok egyik legfőbb kulturális központja – nagy ipari központ, középváros – evangélikus erődtemplom (gótikus): Szt. Margit-templom – harangtorony, régi iskola, Kötélgyártó-torony, Stefan Ludwig Roth (1796–1849) szász történész, lelkész, mártír szülőháza, Mária-torony, paplak, káplánok háza, fedett lépcső, régi városháza, Szabó-torony /ma egyházi múzeum/ – Schuller-ház (reneszánsz) – Rosenauer-ház (barokk) – Schuster-ház (barokk) – v. piarista iskola (barokk-klasszic.) – Hann-ház – S. L. Roth-emlékmúzeum – ferences templom (gótikus) és kolostor – Késesek-bástyája – Bognár-torony – v. gör. kat. /ma ortodox templom (barokk) – Kovács-torony – Szűcs-bástya – Forkesch-kaputorny – v. huszárlaktanya (klasszicista) /ma iskola – v. fegyverkovács műhely /ma Fegyvermúzeum – nagy földgázkitermelés

KISKAPUS: – vegyipari, színesfémkohászati kisváros – nagy földgázkitermelés – templom

TÖVIS: – híres vasúti csomópont – Hunyadi János alapította r. kat. templom – ref. templom (román) – ortodox templom

GYULAFEHÉRVÁR: – ősi megyeszékhely (Alsó-Fehér/Fehér megye) – Erdély katolikus püspöki székhelye – híres kultúrközpont – Vauban rendszerű,

csillagerődítmény: – római katolikus püspöki székesegyház (román) /Hunyadi János, Hunyadi László, Izabella királyné, János Zsigmond, Martinuzzi (Fráter) György, Bethlen Gábor, I. Rákóczi György, Báthory András, Corvin János stb. szarkofágjai, sírjai/ – r. kat. püspöki palota – r. kat. püspökség v. könyvtára, a „Batthyaneum”/ ma múzeum – fejedelmek lakóháza – vármegyei bíróság székházának maradványai – Alsó- és Felső-Károly-kapu – Horea, Closca és Crisan emlékműve – Vitéz Mihály román vajda lovaszobra – ortodox székesegyház (bizánci) – Babilon-épület (eklektikus) /ma Városi Múzeum – tiszti kaszinó /ma „Egyesülés terme” múzeum, falán Erdély Romániához való csatolásának emléktáblája – v. Bethlen – (ref.) kollégium (eklektikus) – v. Jezuita kolostor /ma internátus – Apor-ház (reneszánsz) – Bethlen Miklós kancellár v. lakóháza (reneszánsz) – „Transylvania”, „Apullum”, „Cetate/Vár” Szálló – Nyári Színház – Városi Művelődési Ház

DÉVA: – Hunyad megye székhelye – a magyar reformáció ősi, keleti központja – „a magyar Luther”, Dévai Bíró Mátyás (1500–1545) ref. prédikátor szülőhelye – Déva-vár romjai: Dávid Ferenc, Erdély első unitárius püspöke rabságának emléktáblája, Kőműves Kelemen ballada – Várhegy (term. véd. terület) – Magna Curia /Bethlen Gábor fejedelmi kastélya (reneszánsz-barokk) /ma Megyei Múzeum történeti részlege – Várkert – Művelődési Ház – ref. templom (román-gótikus) – v. ferences templom és kolostor – v. vármegyei ház – Petru Groza (1884–1958) román politikus szobra – Decebal dák király lovasszobra – Sportcsarnok – Sósfürdő – „Bezsán-tölgyerdő” (term. véd. terület) – Aranyi-vár romjai – Erdély legnagyobb hőerőműve („Marosnémeti-Déva / Minția-Deva”)

19. Székelyföldi nagy túra

KOLOZSVÁR: Lásd 16. túra!

MAROSVÁSÁRHELY: Lásd 17. túra!

SÁROMBERKE: Lásd 17. túra!

GERNYESZEG: Lásd 17. túra!

SZÁSZRÉGEN: Lásd 17. túra!

MAROSVÉCS: Lásd 17. túra!

MAROSHÉVÍZ: – faipari – turisztikai központ – „Bradul/Fenyő” -fürdő

BORSZÉK: – országos hírű fürdőhely – kb. 30 gyógyvíz- (borvíz) forrás – borvízpalackozás – „Kerek-domb” (travertinó mészkő) – Jégbarlang – Medvék barlangja

GYERGYÓTÖLGYES: – Tölgyesi-szoros

DITRÓ: – templom (eklektikus) – fakitermelés

SZÁRHEGY: – v. Lázár-kastély – múzeum – ferences kolostor (barokk) – ferences erődtemplom – „Tatárhalom” (1716-os győztes csata helyszíne)

GYERGYÓSZENTMIKLÓS: – a Gyergyói-medence központja – r. kat. templom (barokk) – örmény katolikus erődtemplom (barokk) – ortodox templom (bizánci) – Városi Múzeum (barokk) – Both várának romjai – arborétum – Szt. Anna-kápolna – Maros Szálló – Művelődési Ház

GYILKOS-TÓ: – Gyilkos-tó természetvédelmi terület – üdülőközpont – Nagy-Cohárd – Gyilkos-csúcs, Oltárkő – Békás-szoros term. véd. terület

GYERGYÓFELFALU: – 1707-es labancellenes harcok: az elpusztult Katorzsa falu emlékoszlopa

GYERGYÓALFALU: – r. kat. templom (barokk) – múzeum

BUCSIN-TETŐ: – Görgényi-havasok panorámája – Mezőhavas/Saca vulkáni kalderája

PARAJD: Lásd 18. túra!

SZOVÁTA: Lásd 17. túra!

KOROND: Lásd 18. túra!

FARKASLAKA: Lásd 18. túra!

KECSETKISFALUD: – ref. templom

SIMÉNFALVA: – kosárfonás

SZÉKELYKERESZTÚR: Lásd 18. túra!

NAGYGALAMBFALVA: Lásd 18. túra!

BÖGÖZ: Lásd 18. túra!

SZÉKELYUDVARHELY: Lásd 18. túra!

MÁRÉFALVA: – a legszebb festett székelykapuk

HOMORÓDFÜRDŐ: – 12 borvízforrás – üdülőhely – nagy úttörőtábor

SZENTEGYHÁZASFALU–SZENTKERESZTBÁNYA: – a Székelyföld vas-
kohászati központja – régi vashámor – „Székely-Szeltersz” üdülőtelep

HARGITAFÜRDŐ: – magaslati üdülőhely – Hargita-csúcs – gyógyfürdő – ásványvízforrások – 2 mofetta

MÁDÉFALVA: – a mádэфalvi veszedelem (Siculicidium) emlékműve (1764)

CSÍKRÁKOS: – Cserei Mihály (1668–1756) történetíró szülőhelye – v. Cserei-
kúria – r. kat. erődtemplom – Pogány-vár romja

CSÍKMADARAS: – strandfürdő – borvíz

CSÍKDÁNFALVA: – feketekerámia-készítés – gyógyfürdő – erődtemplom – fel-
csíki csergekészítés központja

KARCFALVA: – egyik legszebb erdélyi erődtemplom (gótikus) – „Madicsa-für-
dő” kedvelt gyógyhely

CSÍKSZENTDOMOKOS: – fazekasság – népművészet – múzeum – Művelődési
Ház

CSÍKSZEREDA: – Csík vármegye, ma Hargita megye székhelye – jelentős ipari
központ (traktor, bútor, textília, konfekció stb.) – Mikó-várkastély/ma Me-
gyei Múzeum – Petőfi szobra – Líceum – ortodox templom – r. kat. templom
– Jégstadion – Fenyő/Bradul Szálló – Hargita Szálló – gyógyfürdő

CSÍKSZEREDA–CSÍKSOMLYÓ: – ferences templom és kolostor (barokk) –
pütkösi búcsú, zarándokhely – Salvator, Passió és Szent Antal kápolnák –
Csíkszék hajdani székháza

CSÍKSZEREDA–CSÍKZSÖGÖD: – Nagy Imre (1893–1976) festőművész szülő-
helye, emlékmúzeuma

CSÍKSZÉPVÍZ: – v. járási székhely

GYIMESFELSŐLOK: – templom – gyimesi csángók

GYIMESBÜKK: – csángó fatemplom – Tatros-völgy

ZSÖGÖDFÜRDŐ: – gyógyfürdő – kirándulóközpont – földvár maradványai

CSÍKSZENTKIRÁLY: – ásványvízforrások – templom – Borsáros tőzegláp/ter-
mészetvédelmi terület – gyógyfürdő (borvízstrand)

KÁSZONALTÍZ: – a hajdani Kászonszék székhelye – erődtemplom (gótikus) – temető: verses fejfák

TUSNÁDFÜRDŐ: – világhírű gyógyfürdő – Csukás-tó – „Csukás”-, „Tusnád”- és „Olt” Szállók – Nagy-Csomád krátere – Szent Anna-tó üdülőterület – Mohos-tőzegláp /term. véd. terület/

SEPSIBŰKSZÁD: – Vápa várának romjai – Sólyomkő várának romjai

TORJA-BÁLVÁNYOSFÜRDŐ: – Bálványosvár romja (Jókai-regény) – üdülőközpont – „Torjai bűdösbarlang” term. véd. terület – folklórfesztivál (július)

TORJA: – v. Apor-udvarház (klassz.) – ref. erődtemplom – Apor Péter (1676–1752) történész–krónikás szülőhelye

KÉZDIVÁSÁRHELY: – hajdani Kézdiszék központja – v. járási székhely – „udvarteres” belvárosi településszerkezet (védett, emeleti tornácos építészeti műemlékegyüttes) – Városi Múzeum – v. Székely Katonai Nevelde (empire) – ref. templom – Gábor Áron szobra – v. Thuróczi Mózes-ház/Gábor Áron v. ágyúöntődéje/emléktábla – városháza

ESZTELNEK: – templom – Szacsvai-ház

LEMHÉNY: – Szt. Mihály-hegy: erődtemplom (gótikus) – Almás és Csomortány várának romjai

BERECK: – Gábor Áron híres székely ágyúöntő szülőhelye (emléktábla) – Szt. Miklós templom – Beneturné várának romjai – „Augustia” római őrtelép nyomai – Ojtozi-szoros

NYUJTÓD: – r. kat. erődtemplom (gótikus)

ALSÓCSERNÁTON: – Ika várának romjai – Bod Péter (1712–1769) szülőhelye – templom – „ikavári folklórfesztivál (június) – Bernáld-, Rápolthy-kúriák (barokk) – v. Damokos-kúria (barokk)/ma múzeum

DÁLNOK: – Dózsa György szülőhelye, emléktáblája – Dózsa György parasztvezér szobra – ref. templom (gótikus) – székelykapuk – Darkó-ház

ERESZTVÉNY: – ref. templom – Gábor Áron síremléke

RÉTY: – ref. templom – temető – Gazda-kúria – „Rétyi-nyír” (a Háromszék Szaharája) természetvédelmi terület – tóparti üdülőközpont – „Tavirózsa” folklórfesztivál (aug.)

KOVÁSZNA: – országos hírvű gyógyfürdő – „Pokolsár” iszapvulkán maradványa – Művelődési Ház – Kőrösi Csoma Sándor szobra – „Kovászna” és „Szarvas” Szállók – „Tündérvölgy” kirándulóhely

ZABOLA: – ref. erőd templom (gótikus) – Mikó Imre (1805–1876) az erdélyi Széchenyi szülőhelye – v. Mikó-kastély/ma gyermeknevelő intézet/ és parkja

CSOMAKÖRÖS: – Kőrösi Csoma Sándor (1784–1842) utazó, nyelvész szülőhelye – Kőrösi Csoma emlékszobája /Műv. Ház/ – Kőrösi Csoma mellszobra – ref. templom

ZÁGON: – Mikes Kelemen (1690–1761) és Csutak Vilmos (1874–1927) a Mikó-koll. rektorának, a Székely Nemzeti Múzeum v. igazgatójának szülőhelye – Mikes Kelemen emléktáblája – Mikes-tölgyek – v. Szentkereszty-kúria (barokk)/ma egészségház – templom

LÉGFALVA: – „Székelybánja” várának romjai /I. Benedek Elek/

SEPSISZENTGYÖRGY: – v. Háromszék vármegye, ma Kovászna megye székhelye – Mikó- (v. ref.) kollégium/ma líceum – v. vármegyeház (klasszicista), falán az 1848/49-es Háromszéki Honvédelmi Bizottmány emléktáblája – ref. erődtemplom (gótikus) – Kós Károly tervezte v. Székely Nemzeti Múzeum/ma Megyei Múzeum – Dózsa György mellszobra – Országos Levéltár helyi fiókjának árkaos épülete – v. Bóra-kúria (klasszicista) – „Bodok” Szálló – Gyárfás Jenő (1857–1925) festő szülőháza, emlékmúzeuma

SEPSISZENTGYÖRGY–SUGÁSFÜRDŐ: – gyógyfürdő – városi kirándulóhely

ILLYEFALVA: – erődtemplom – v. Bornemissza-kúria (reneszánsz) – v. Bakóház (rokokó) – v. Séra-kúria (empire)

SZÁSZHERMÁNY: – evangélikus (szász) erődtemplom – láp (természetvédelmi terület)

BRASSÓ: – Erdély legnagyobb városa – hatalmas gépipari (traktor, teherautó, stb.) központ – Brassó megye székhelye – az erdélyi szászok egyik legfontosabb hajdani kulturális központja – *híres szülötte:* Bakfark Bálint (1507–1576) híres lantművész – régi Városháza /ma a Megyei Múzeum történelmi részlege – v. Kereskedők háza/ma Kárpáti Szarvas Étterem – Schobellház – Művelődési Ház – Szent Adormire (ortodox) templom (bizánci) – Fekete-(evangélikus) templom (gótikus, Erdély legnagyobb temploma) – Johannes Honterus (1498–1549) szász humanista tudós, vallásreformátor szobra – v. Honterus-iskola – evangélikus parókia épülete – Szentháromság (ortodox) templom – Kovács-bástya/ma Állami Levéltár – Fekete-torony – Fehér-torony – Graft-bástya – Gheorghe Dima (1847–1925) román zene-

szerző, karmester emlékmúzeuma – Erdészeti Egyetem – Katalin-kapu – Bolgárszegi-kapu – v. román ortodox főgimnázium/ma Andrei Saguna líceum – Bolgárszeg/Schei (Brassó régi román városnegyede) – városi (Eforie) strandfürdő – Szt. Miklós (ortodox) templom – az első román nyelvű középiskola (múzeum) – Salamon-kövek szurdoka, Salamon- király remetebárgy (kirándulólhely) – Takács-bástya/ma Vártörténeti Múzeum – Cenkegy (term. véd. ter.) – Posztós-bástya – Kötélverő-bástya – v. zsinagóga – Jekelius-ház – v. vármegyeház/ma Megyei Néptanács – „Keresztény-havas/Pustavarul” Szálló – „Capitol” Szálló – Megyei Múzeum képzőművészeti és néprajzi részlege – Városháza/Városi Néptanács – Főposta – Drámai Színház (eklektikus) – „Park” Szálló – Központi park – Fellegvár – Szent Márton templom/ma múzeum – Egyetemi-domb – Szent Bertalan-templom (gótikus) – Bertalan-strand – Brassói Egyetem Központi Épülete – „Kárpátok” Szálló – r. kat. templom – v. domokos apácák (Szt. János) temploma – Főpályaudvar – Sportcsarnok

BRASSÓ–BRASSÓPOJÁNA: – üdülőközpont, síparadicsom – Keresztény-havas

SZECSELEVÁROS: – a barcasági csángók négy falujának (Bácsfalu, Türkös, Csernátfalu, Hosszúfalu) együttese – elektrotechnikai központ – v. dézsma-szedő hivatal /Urak háza /ma a csángók „Hétfalu Múzeuma” – Nagykő-havas

TATRANG: – csángó falu – múzeum

BODOLA: – r. kat. templom – Bélydy-vár romja

PRÁZSMÁR: – Erdély legnagyobb erődtemploma/evangélikus

KÖKÖS: – unitárius templom (gótikus) – Gábor Áron halálának emlékoszlopa – Szt. Péter–Pál (ortodox) fatemplom

SEPSIBODOK: – híres ásványvízforrás és palackozás – erődtemplom – székelykapuk

OLTSZEM: – római erőd maradványai – v. Mikó-kastély (klasszicista) /ma úttörőtábor

MÁLNÁSFÜRDŐ: – neves fürdőtelep, ásványvízforrás

UZONKAFÜRDŐ: – üdülőlhely, ásványvízforrás – eutrofizált láp: természetvédelmi terület

NAGYBACON: – templom – kultúrház – falumúzeum

- KISBACON:** – Benedek Elek (1859–1929) író, a magyar gyermekirodalom egyik úttörőjének szülőhelye – Benedek Elek-emlékmúzeum
- BIBARCFALVA:** – fürdőhely – híres ásványvízforrás és palackozás – ref. templom – Tiborc-vár romjai
- BARÓT:** – az Erdővidék központja, v. járási székhely – a környező lignitbányászati terület iparvárosa – r. kat. templom (barokk) – Baróti Szabó Dávid (1739–1818) költő és Gaál Mózes (1863–1935) író szülőhelye – múzeum
- VARGYAS:** – lignitbányászat – v. Daniel-kastély (reneszánsz–barokk) és parkja néprajzi múzeum – fafaragás, székely faházak – templom – vargyasi mészkő-szurdok és cseppkőbarlang (a Székelyföld leghíresebb barlangja)
- KÖPEC:** – Erdély egyik legnagyobb, régi lignitbányája – református templom (gótikus) – az 1848/49-es osztrák népiirtás emlékműve (andezitoszlopa)
- MIKLÓSVÁR:** – v. Kálnoky-kastély (késő reneszánsz–klasszicista) és parkja
- NAGYAJTA:** – unitárius erődtemplom (gótikus) – *szülöttei* Kriza János (1811–1875) a székely népköltészet gyűjtője, Bara István (1805–1865) természettudós, N. Kovács István (1799–1872) történész
- KÖZÉPAJTA:** – Benkő József (1784–1814) történetíró és botanikus szülőhelye és sírja
- BÖLÖN:** – Bölöni Farkas Sándor (1795–1842) író szülőhelye, emléktáblája – ref. templom – kopjafás temető – ásványvízforrás
- HIDVÉG:** – v. Mikó-kastély (barokk) és parkja – erődtemplom
- FÖLDVÁR:** – vár – evangélikus erődtemplom
- APÁCA:** – Apáczai Csere János (1625–1659), a magyar pedagógia úttörőjének szülőhelye
- OLTHÉVÍZ:** – mészkőbánya, nagy cementmű – templom – unitárius templom – kastély – „Bogáti-erdő” term. véd. terület
- ALSÓRÁKOS:** – andezitbánya – v. Bethen-kastély (reneszánsz) – erődtemplom
- KÓHALOM:** – v. járási, korábban szász szék-központ – fürdőhely – vár – evangélikus (szász) erődtemplom – múzeum
- SEGESVÁR:** Lásd 18. túra!

20. Maros – Körös melléki túra

ARAD: – Arad megye ősi székhelye – nagy iparváros (pl. vasgyár, textil-, gép- és élelmiszer-ipari üzemek) – *nevesebb szülöttei*: Tóth Árpád (1886–1928) költő, Kuncz Aladár (1886–1931) író, Pataky Sándor (1880–1964) festő – v. Városháza (neoreneszánsz)/ma Városi Néptanács, Pártközpont – Csanádpalota – evangélikus („Vörös”) templom (neogótikus) – Nemzeti Bank palotája – „Astoria” Szálló – minorita templom (klasszicista) – v. Fehér Kereszt/ma „Erdély/Ardealul” Szálló – Állami Színház (klasszicista) – v. Vadászkiút Szálloda /ma „Cornul vinatorilor” büfé – református templom (klasszicista) – Nepomuki Szent János szobra (barokk) – ortodox püspöki székesegyház (neobarokk) – régi víztorony – ortodox (szerb) templom (barokk), benne Thököly Száva/Sava Tekelija kriptája – „vastuskós (lakatos)-ház” – régi színház (első aradi mozi) épülete – v. Kir. Főgimnázium, Kuncz Aladár író szülőháza/ma Ion Slavici Liceum – „Park” Szálló – Kultúrpalota (Állami Filharmonia, Megyei Múzeum, Városi Könyvtár) – Vár (Vauban-rendszerű, csillagerődítmény)/ma laktanya – aradi vértanúk emlékoszlopa – v. Orczy-park/ma Parcul Pădurice – Vasútigazgatóság (CFR) palotája – Főpályaudvar – Oszlopos Szent Simeon kolostor/egyházi múzeum – termálfürdő – repülőtér – „Csála-erdő” kirándulóhely

MÁRIARADNA: – v. ferences templom (barokk) – híres búcsújárási hely – v. ferences kolostor (barokk)/ma szociális otthon

LIPPA: – v. járási székhely – ortodox templom – városi múzeum – v. török bazár épülete

LIPPA–LIPPAFÜRED: – gyógyfürdő, üdülőhely

SÓLYMOS: – Solymos várának romjai

DÉVA: Lásd 18. túra!

CSENAKERESZTÚR: – csángó telepések utódai

VAJDAHUNYAD: – Hunyad megye legnagyobb városa – az erdélyi vas-kohászat fellegrája – nemzetközi hírű „Vajdahunyd vára” (gótikus)/lovagterem, Várkápolna, Mátyás-loggia/benne múzeum – református templom (későgótikus) – v. gör. kat./ma ortodox templom

KALÁN: – kohászváros – gyógyfürdő – „Aquae” római fürdő nyomai

ZEYKFALVA: – híres (ma ortodox) templom (román)

SZTRIGYSZENTGYÖRGY: – v. ref./ma ortodox templom (román–gótikus)

PISKI: – forgalmi csomópont – *nevesebb szülötte*: Barcsay Ádám (1742–1806) testőríró – Bem 1849. II. 9-i győztes csatájának színhelye

PISKI-DÉDÁCS: – v. Gyulay-kastély és parkja, mely híres arborétum (80 ha)

TORDOS: – prehistorikus lelőhely (5000 éves település maradványai) „tordosi kultúra” régészeti lelet

SZÁSZVÁROS: – v. járási székhely – az erdélyi románok egyik kultúrközpontja /„Szászvárosi Őszövetség” román ősnymtatvány 1582/ – v. ref./Kun/ kollégium – Városi Múzeum – Petru Groza szobra

ALGYÓGY: – v. ref. templom (román) – v. Kun-kastély

ALGYÓGYFÜRDŐ: – híres fürdőtelep – „Diana” Szálló – római út maradványai

ALKENYÉR: – Kinizsi Pál 1479-es győztes csatájának emlékműve

ALVINC: – v. Martinuzzi-várkastély (reneszánsz) romjai – ref. templom

SZÁSZSEBES: – v. járási székhely – forgalmi csomópont – híres szőlőművelés – vár maradványai/Szabó (Deák-) bástya, Csizmadiák bástyája stb./ – evangélikus templom (román-gótikus) – Szt. Jakab kápolna (gótikus) – v. céhcsarnok – v. evangélikus algimnázium – Zápolya-ház (barokk)/ma múzeum – katolikus templom

GYULAFEHÉRVÁR: Lásd 18. túra!

MAGYARIGEN: – Bod Péter (1712–1769) az erdélyi művelődés kimagasló alakjának sírja, emlékoszlopa – református templom (barokk) benne Bod Péter-kiállítás – 1848-ban meggyilkolt (magyar) lakosság sírja

TÖVIS: Lásd 18. túra!

NAGYENYED: – v. járási székhely – a korábbi erdélyi magyar szellemiség egyik fellekvára – nagyenyedi vár – 1849-ben lemészárolt 700 nagyenyedi (magyar) lakos emléktáblája – ref. vártemplom (gótikus–barokk) – evangélikus templom – Történelmi Múzeum – v. Bethlen-(ref.) kollégium/ híres könyv- és kéziratgyűjtemény, Természettudományi Múzeum/ – r. kat. templom (barokk) – ortodox templom (neobizánci) – hírhedt fegyintézet – Órhegy – szőlőtermesztés – 1704-ben elesett diákok emlékműve

CSOMBORD: – ref. templom – híres szőlőtermesztési, kertészkedési hagyományok

TOROCKÓSZENTGYÖRGY: – Brassai Sámuel (1797–1897) polihisztor szülőhelye, emléktáblája – Kolc-vár romjai – híres népviselet – Bedellői-cseppkőbarlang

TOROCKÓ: – Székelykő – Székelyvár – híres népviselet – Néprajzi Múzeum – unitárius templom

VÁRFALVA: – „Fütyer várának” romjai – unitárius templom

SINFALVA: – unitárius templom

MÉSZKŐ: – unitárius templom – temetőben Balázs Ferenc (1901–1937) unitárius pap, író, népművelő sírja – „Tordai-hasadék”: 3 km hosszú mészkőszurdok (természetvédelmi terület) – Patkós-kő – Hesdát-patak – Balika-vár (barlangok) – kastélyszerű turistaház

SZENTMIHÁLYFALVA: – templom – római út maradványai

TORDA: Lásd 17. túra!

KOPPÁND: – „Túr – Koppándi hasadék”: mészkőszurdok – Rákos-patak – Szt. László kútja – v. gör. kat./ma ortodox templom

KOLOZSVÁR: Lásd 16. túra!

SZÁSZFENES: Lásd 16. túra!

GYALU: Lásd 16. túra!

NAGYKAPUS: Lásd 16. túra!

KÖRÖSFŐ: Lásd 16. túra!

BÁNFFYHUNYAD: Lásd 16. túra!

SEBESVÁR: Lásd 16. túra!

CSUCSA: Lásd 16. túra!

KIRÁLYHÁGÓ: Lásd 16. túra!

RÉV: Lásd 16. túra!

ÉLESD: Lásd 16. túra!

MEZŐTELEGD: Lásd 16. túra!

FUGYIVÁSÁRHELY: Lásd 16. túra!

NAGYVÁRAD: Lásd 14. túra!

21. Dél-Bihari túra

KISJENŐ: – v. járási székhely kisváros – agrárközpont

TAMÁSHIDA: – templomtorony (román) és a templom romjai – v. Liphay-kastély

ILLYE: – kastély

ERDŐGYARAK: – v. Tisza-kastély (Csegődön)/fogytékos gyermekek otthona – ref. templom

ÁRPÁD: – ref. templom – v. Markovits-kúria – „Árpád vezér sírja”

NAGYSZALONTA: – v. hajdúváros, járási székhely – agrár-élelmiszeripari központ – szülőttei: Arany János (1817–1882) költőóriás, Lovassy László (1815–1892) jurátus – v. Csonkatorony/ma Arany János Emlékmúzeum – Arany János emléktáblája (szülőháza helyén) – református templom (klasszicista)

TENKE: – fürdőhely – múzeum – ref. templom – magyar nyelvsziget

BÉLFENYÉR: – r. kat. templom – magyar nyelvsziget

GYANTA: – ref. templom – magyar nyelvsziget

BELÉNYESÚJLAK: – ref. templom – magyar nyelvsziget

VÁRASFENES: – „Bélavár” romjai – ref. templom – magyar nyelvsziget

KÖRÖSTÁRKÁNY: – neves magyar néprajzi örökség – ref. templom

BELÉNYES: – v. járási székhely – Dél-Bihar egyik hagyományos központja, vásárvárosa – Városi Múzeum – r. kat., református, ortodox templom – templom és kolostorrom (román)/kat. temető/ – v. gör. kat. („Samuil Vulcan”) főgimnázium – v. gör. kat. püspöki kastély

FÉLIXFÜRDŐ: – régi, nemzetközi hírű gyógyfürdő – iszapfürdő, kádfürdő – üveg-(virág)ház – reumatológiai szanatórium – „Belvedere”, „Tündérrózsa” Szálló

PÜSPÖKFÜRDŐ – HÉVJÓ: – régi, nemzetközi hírnév gyógyfürdő – hullámfürdő – hévízű „Pece-tó” és patak: természetvédelmi terület (leghíresebb relik-tumnövénye: *Nymphaea Lotus Thermalis*) – templom

NAGYVÁRAD: Lásd 14. túra!

22. Arad vidéki túra

MAGYARPÉCSKA: – magyar nyelvsziget/a román Ópécskával összevonva/ – templom – „Nagy Sándor” régészeti lelőhely

KISVÁRJAS: – templom

ARAD: Lásd 20. túra!

LIPPA: Lásd 20. túra!

SOLYMOSVÁR: Lásd 20. túra!

MÁRIARADNA: Lásd 20. túra!

MÉNYES: – a híres Arad–Hegyalja borvidék központja – Szőlészeti Kísérleti Állomás – v. szőlészeti iskola (1878)

GYOROK: – r. kat., ref., ortodox templom – bukovinai csángók

VILÁGOS: – *nevesebb szülőtte*: Ion Slavici (1848–1925) román író, Ion Rușu-Șirianu (1864–1909) román politikus – „Világos vár” romjai – Bohusné Szőgyéni Antónia (1803–1890) a magyar nőnevelés egyik úttörőjének bronzszobra – az 1849. 08. 13-i fegyverletétel síkja – v. Bohus-kastély (Görgey kapituláció emléktáblája)/ma Ion Slavici Emlékmúzeum

PANKOTA: – v. járási székhely – bútorgyár, borkombinát – Csiky Gergely (1842–1891) drámaíró szülőhelye – v. Sulkowsky (Scholkovsky)-kastély

BOROSJENŐ: – „Borosjenő vára”/ma iskola – r. kat. templom (Leiningen Károly aradi vértanú honvéd tábornok korábbi nyughelye) – ref. templom – török minaret-maradvány

KISJENŐ: Lásd 21. túra!

ZIMÁNDÚJFALU: – kastély

ARAD: Lásd 20. túra!

23. Kis túra a romániai Bánátban

ARAD: Lásd 20. túra!

VINGA: – a bánáti bolgárok központja – híres kertészkedés, bonbonkészítés – katolikus templom (neogótikus)

TEMESVÁR: – a Bánát központja, Temes megye székhelye, Erdély 2. legnagyobb városa, ősi katonai központ–garnizonváros – *nevesebb szülöttei:* Klapka György (1820–1892) honvéd tábornok, Kós Károly (1883–1977) író, építész – v. Piactér/ma Egyesülés tere: védett barokk építészeti műemlékegyüttes – v. csanádi püspökségi r. kat. székesegyház (Dómtemplom) (barokk) – pestisoszlop (Szentháromság szobor) – forráskút – szerb ortodox püspöki székesegyház és palota (barokk) – Bánáti Múzeum képzőművészeti részlege (barokk) – „Savoyai-ház” – v. r. kat. püspöki palota (barokk) – evangélikus templom – várbástya, várfalmaradványok – vastuskós ház – Bánáti Múzeum néprajzi részlege – vastengelyes ház – v. ferences, majd piarista rendház/ma képzőművészeti iskola – v. irgalmasrendi kórház és templom/ma Szemészeti Klinika – Román Operaház és Nemzeti Színház (neobizánci) v. Vigadó/ma Német és Magyar Színház – v. Hunyadi-várkastély/ma Bánáti Múzeum történeti és természettudományi részlege – v. „Loyd-sor” (korzó eklektikus palotákkal)/ma December 30 sugárút – capitoliumi farkas bronzkópiája – bánáti ortodox Metropolita székesegyháza (Románia legnagyobb ortodox temploma, neobizánci) – Mihai Eminescu (1850–1889) román zeneszerző szobra – v. piarista rendház, gimnázium és templom (szecessziós)/ma Műszaki Egyetem Villamosmérnöki Kara – Központi Park – Bánát Szálló – Mária kápolna- és szobor (Dózsa György és társai kivégzésének állítólagos helyén) – józsefvárosi román ortodox templom – Bábszínház – Egyetem (modern) – termálfürdő – Olimpia Sportcsarnok – „Centrál”-, „Continental”-, „Temesvár”-, „Park”-, „Béga”-, „Észak”-Szálló – Állami Filharmónia – „Vadászerdő”/Padurea Verde: kedvelt kirándulóhely, parkerdő – falumúzeum

ÚJSZENTES: – magyar nyelvsziget – ref. templom

ZSOMBOLYA: – v. járási székhely – jelentős forgalmi csomópont és ipari központ (építőanyag, cipő, élelmiszer stb.) – a bánáti svábok egyik központja – r. kat. templom – múzeum – v. Csekonics-kastély/angol stílus/ – v. „Jesulcum”

NAGYSZENTMIKLÓS: – v. járási székhely – len- és kenderfeldolgozás – *neves szülöttei:* Bartók Béla (1881–1945) zeneszerző, Révay Miklós (1749–1807) költő, nyelvtudós – Bartók Béla szülőháza, emlékmúzeuma: v. Nákó-kastély – r. kat., ortodox templom – „nagyszentmiklósi kincs” honfoglaláskori lelet származási helye – Városháza – v. Nákó-közkórház

BODROG: (Calugareni) – híres „Hódos–Bodrog”-kolostor (ortodox)

24. Nagy túra a romániai Bánátban

ARAD: Lásd 20. túra!

VINGA: Lásd 23. túra.

TEMESVÁR: Lásd 23. túra!

ÚJSZENTES: Lásd 23. túra!

ÚJBÁZOS: – „Bázosi arborétum” (természetvédelmi terület)

TEMESRÉKAS: – v. járási székhely

KASTÉLY: – kastély

SZAPÁRYFALVA: – magyar nyelvsziget

NAGYBODÓFALVA: – magyar nyelvsziget

IGAZFALVA: – magyar nyelvsziget

LUGOS: – v. járási székhely – Temes megye második legnagyobb városa, fontos ipari központ (pamut, selyem, bútor, téglá) – az erdélyi román kultúra egyik régi fellelővára – Szt. Miklós torony – régi ortodox templom (barokk) – Történeti és Néprajzi Múzeum – Lugosi Színház – v. görög katolikus (ma ortodox) székesegyház – Eftimie Murgu (1805–1870) híres román filozófus és politikus szobra – strandfürdő

BUZIÁSFÜRDŐ: – országos híres gyógyfürdő számos ásványvízforrással – ásványvíz-palackozás – „Park”, „Temes”, „Buziás” Szálló – Deák Ferenc díszpihenőpadja – gyógyszanatórium – strandfürdő – r. kat. és ortodox templom

ÖTVÖSD: – magyar nyelvsziget – r. kat. templom

VÉGVÁR: – magyar nyelvsziget – ref. templom

GÁTALJA: – v. járási székhely – magyar nyelvsziget – fafeldolgozás – r. kat. templom – v. Gorove-kúria

DETTA: – v. járási székhely, ipari központ (kender, fafeldolgozás) – Régészeti Múzeum – r. kat. templom

TORONTÁLKERESZTES: – magyar nyelvsziget

ÓTELEK: – magyar nyelvsziget

MAGYARSZENTMÁRTON: – magyar nyelvsziget – r. kat. templom

ZSOMBOLYA: Lásd 23. túra!

NAGYSZENTMIKLÓS: Lásd 23. túra!

CSANÁD: – ősi, Szt. István-korabeli püspöki székhely – r. kat. templom
– Szt. Gellért kőkoporsója

JUGOSZLÁVIA

25. Nagy túra a jugoszláviai Bánátban

TÖRÖKKANIZSA: – v. járási, ma kommuna (községi) székhely – karton- és dobozgyártás – r. kat. és ortodox templom – v. Maldeghem-kastély – v. Taliánkúria – v. Szerviczky-kastély

OROSZLÁMOS: – r. kat., ortodox templom

MAJDÁNY: – magyar nyelvsziget – r. kat. templom

FEKETETÓ: – magyar–szerb falu – ortodox templom

CSÓKA: – kommunaközpont – r. kat. templom – nagy mezőgazdasági Állami Birtok és élelmiszer-ipari központ – v. Marczibányi-kastély

PADÉ: – r. kat. templom

SZAJÁN: – magyar nyelvsziget – r. kat. templom

NAGYKIKINDA: – v. járási, ma kommunaközpont – a bánáti szerbek egyik híres tradicionális központja – építőanyag-ipar – húsfeldolgozás, vasöntöde – református templom (szecessziós) – „Narvik” Szálló – v. városháza – Városi Múzeum – r. kat. temp. – v. Draxler-ház – v. törvényszéki palota

TORONTÁLOROSZI: – magyar nyelvsziget – r. kat. templom – v. Csernovichkúria

MAGYARCSERNYE: – kommunaközpont – magyar nyelvsziget – r. kat. templom

TÖRZSUDVARNOK: – magyar nyelvsziget – r. kat. templom

NAGYBECSKEREK: – Torontál vármegye hajdani székhelye, ma kommunaközpont, a jugoszláv Bánát legnagyobb városa – nagy ipari központ („Szervó Mihály” Agrár-ipari Kombinát, BEK, Bánát Építőipari Vállalat stb.) – v. vármegyei ház és parkja/ma a Zrenjanin Községi Küldött-testület székháza – városháza (neobarokk–szecessziós) – r. kat. püspöki székesegyház (klasszicista) Székely Bertalan oltárképével – református templom – Városi Múzeum – Történelmi Levéltár – Igazságügyi Palota (klasszicista) – Mária mennybemenetele (ortodox) templom (neoklasszicista) – Szűz Mária bemutatása (Varadenja Bogoradice) (ortodox) templom (klasszicista) – „Tosa Jovanovic” Népszínház – „Madách Amatőrszínház” – Műszaki- és Tanárképző Főiskolák

FELSŐMUZSLYA: – Nagybecskerekhez csatolt (1971) magyar, ingázó „alvóvárossá” vált korábbi kertészfalu – r. kat. templom

ÉCSKA: – román–szerb ingázó település – kedvelt kirándulóhely: v. Harnoncourt-kastély (angol stílus) és parkja/művésztelep, halastó – ortodox templ.

ANTALFALVA: – v. járási, ma kommunaközpont – szlovák nyelvsziget – evangélikus templom – híres naiv népi festészet (M. Jonász)

TORONTÁLVÁSÁRHELY: – magyar nyelvsziget – református templom

LEÁNYKÚT: – neves kiránduló-üdülőhely a Delibláti-homokpuszta közepén – úszómedence

ALIBUNÁR: – v. járási székhely, ma román–szerb kommunaközpont – ortodox templom – v. „Ali-kútja”

ÜRMÉNYHÁZA: – magyar nyelvsziget – híres kőolajlelőhely – termálvíz – radioaktív iszapfürdő – r. kat. templom

VERSEC: – v. járási, ma kommunaközpont – Dél-Bánát egyik centruma – *nevesebb szülötte:* Herczeg Ferenc (1863–1954) író – híres szőlőtermesztés, borkészítés és élelmiszeripar – „Zsigmond-torony” – Városháza (klasszicista–neogótikus) – szerb ortodox püspöki palota (barokk) – Szt. Miklós szerb ortodox püspöki székesegyház (barokk) – római katolikus székesegyház (neogótikus) – Mária mennybemenetele (ortodox) templom – Szt. Rókus kápolna – Concordia-ház (klasszicista) – „Két pisztoly”-ház (barokk) – Városi Múzeum – Városi Könyvtár – „Sterija” Népszínház – szüreti mulatságok – „Verseci-hegy” (sportrepülés) – „Szerbia/Srbija” Szálló

FEJÉRTELEP: – magyar telepesfalu a Delibláti-homokpusztában – a többnyire megkötött homok fenyveserdői, a bánáti bazsarózsa (*Paeonia offic. ssp. banatica*) természetvédelmi objektumok – féligkötött futóhomokformák

- KEVEVÁRA:** – a középkori Keve vármegye székhelye, ma kommunaközpont – r. kat. templom – szerb és román ortodox templomok
- SZÉKELYKEVE:** – székely telepesfalu – r. kat. templom
- HERTELENDYFALVA:** – Pancsovához csatolt ingázó szerb–magyar–szlovák falu – székely népművészeti hagyományok – r. kat. templom – „Vojlovica” (ortodox) kolostor – rekord légszennyezettség
- PANCSOVA:** – v. járási székhely, ma kommunaközpont – Bánát második legnagyobb városa jugoszláv területen – nagy ipari központ (kőolaj-finomítás, műtrágya-, süküveggyártás stb.) – Belgrádi agglomeráció része – v. Városháza (klasszicista)/ma Helytörténeti Múzeum – Mária mennybemenetele (ortodox szerb) templom (barokk) – Preobrazsenszki (ortodox) templom (eklektikus) – ref. templom – r. kat. templom – evangélikus templom – Weifert-serfözde – Gimnázium – Népkeret – Művelődési Központ – „Temes/Tamis” Szálló – Temes-part – Halászcserda
- MAGYARSZENTMIHÁLY:** – magyar nyelvsziget – r. kat. templom – Duna–Tisza–Duna-csatorna
- ELEMÉR:** – szerb falu – jelentős olajkitermelés – a v. németeleméri r. kat. templomban: Kiss Ernő (1800–1849) mártír honvéd tábornok sírja – v. Kiss-kastély
- MELENCE:** – szerb falu – ortodox templom – híres „Ruszandafürdő” – Ruszanda-tó
- TÖRÖKBECSE:** – v. járási székhely, ma kommunaközpont – nagy múltú (gabona) piacközpont – r. kat., ortodox templomok – Aracson: Árpád-kori híres romtemplom (román) – tiszai duzzasztógát, zsilip – Duna–Tisza–Duna-csatorna – „Tiszavirág/Tiski cvet” Szálló
- ÓBECSE:** – v. járási székhely, ma kommunaközpont – fontos agráripari központ (konzerv-, sör-, cukor-, malomipar stb.) – alsóvárosi (Szt. Antal) r. kat. templom – ortodox templom – Városháza – gyógyfürdő – *nevesebb szülöttei:* Than Mór (1828–1899) festő, László Fülöp (1869–1937) festő
- ZENTA:** – v. járási székhely, ma kommunaközpont – fontos agráripari központ (cukor, pamut, szerszámgép, bútor, stb.) – Városháza (szecessziós) – tűzoltólaktanya (szecessziós) – v. Royal/ma Pannónia Szálló (szecessziós) – r. kat. templom – ortodox templom – Tisza-part – „Eugén-sziget”, Savoyai Jenő 1697. 09. 11-i győztes csatájának emlékműve – Népkeret – Helytörténeti Múzeum – művésztelep – v. zsinagóga

MAGYARKANIZSA: – v. járási székhely, ma kommunaközpont – a „legmagyarabb” jugoszláviai város – híres gyógyfürdő – „Fürdő/Banja” Szálló – Tisza-part – Városháza – r. kat. templom – Áruház

26. *Bácskai kis túra*

PALICS: – országos–nemzetközi hírű, régi fürdőhely, üdülőközpont. – a régi női fürdő (szecessziós) – víztorony – állatkert – „Tó/Jezero”, „Park”, „Sport” Szállók – Palicsi-tó (vízisport)

SZABADKA: – „a vajdasági Kecskemét” – Vajdaság második legnagyobb városa kiterjedt tanyavilággal – magyar–bunjevác kommunaközpont, nagy ipari központ (hús, konzerv, elektromotor, kerékpár, cipő, csokoládé stb.) – *neves szülötte*: Kosztolányi Dezső (1885–1936) író, költő, publicista – legnagyobb jugoszláviai városháza (szecessziós, Zsolnay tetőkerámia), benne Városi Múzeum (is) – Leovits-palota (szecessziós) – v. Zsinagóga (szecessziós) – Raichle-palota (szecessziós) – v. Nemzeti Kaszinó (eklektikus) / ma Városi Könyvtár – Népszínház (klasszicista) – Bábszínház – Fehér Hajó étterem (szecessziós) – v. Bárány / ma Beograd Szálló – v. Nemzeti Szálló – „Patria” Szálló – Szent Teréz templom (barokk–klasszicista) – ferences templom és kolostor – Szt. Rókus kápolna – ortodox templom – Sportcsarnok – „Szabadkai ócskapiac” – „Szabadka–Horgosi”-homokvidék – homoki szőlőtermesztés, borgazdaság – szüreti multságok (szeptember) – aratófesztivál (július)

BAJMOK: – magyar–bunjevác–szerb település – r. kat. templom – üdülőközpont „strandfürdő”

BABAPUSZTA (Aleksa Šantić): – v. Fernbach-kastély „szecessziós” és parkja – „Május 9-e Mezőgazdasági Birtok” üdülőközpontja /sportközpont, úszómedence stb./

PACSÉR: – ref. és r. kat. templom – magyar nyelvsziget – löszdolinák

OMORAVICA: – ref. és r. kat. templom – magyar nyelvsziget – 10 km hosszú löszdolina /„Bányavölgy”/ – Telecskai-löszfennsík

BÁCSTOPOLYA: – Közép-Bácska magyar központja, v. járási, ma kommunaközpont – fontos agráripari–élelmiszer-ipari központ – római katolikus templom „szecessziós” – v. Kray-kastély (rokokó) és angolparkja – „Vénusz” rekreációs központ /„uszoda, strandfürdő”/ – „Pannónia” Szálló – „Beograd” Áruház – Városháza

ZENTAGUNARAS: – magyar tanyavilág

TORNYOS: – r. kat. templom – magyar tanyavilág

CSANTAVÉR: – a bácskai magyar tanyavilág egyik központja – r. kat. templom

ZENTA: Lásd 25. túra!

CSÓKA: Lásd 25. túra!

TÖRÖKKANIZSA: Lásd 25. túra!

MAGYARKANIZSA: Lásd 25. túra!

HORGOS: – a jugoszláviai paprikatermesztés központja – magyar határfalu
– r. kat. templom

27. *Bácskai nagy túra*

PALICS: Lásd 26. túra!

SZABADKA: Lásd 26. túra!

ZOBNATICA: – nemzetközi hírű ménes – Zobnaticai Mezőgazdasági Birtok
sport és üdülőközpontja: Zobnaticai-tó – kastély

BÁCSTOPOLYA: Lásd 26. túra!

BAJSA: – r. kat., evangélikus, ortodox templom – Fernbach-kúria – v. Vojnic-
kúria

KISHEGYES: – magyar kommunaközpont – r. kat. /Szt. Anna/ templom

SZENTTAMÁS: – szerb–magyar kommunaközpont – r. kat. és ortodox templom
– 1849-es nagy bácskai szerb–magyar erőpróba, véres csaták színhelye –
„Elan” Szálló – Duna–Tisza–Duna-csat. – strandfürdő

ÚJVIDÉK: – a Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány székhelye – a szerb
kultúra több mint két évszázados fellegetője /„Szerb Athén”/ – sokoldalú
ipari, agráripari, kereskedelmi és kulturális központ – v. Városháza /neore-
neszansz/ – római katolikus nagytemplom /neogótikus/ – katolikus plébánia-
hivatal /Katolikus Porta/ – „Vajdaság / Vojvodina” Szálló – Posta toronyház
/modern/ – Mária mennybemenetele /szerb ortodox/ templom (barokk) – v.
Einstein-ház /A. Einstein világhírű tudós emléktáblája/ – „Szerb Matica /
Anyácska” Képtára – Zsinagóga – Tartományi Végrehajtó Tanács székháza
/modern/ – „Putnik Szálló – Szerb Nemzeti Színház /modern/ – Magyar Szín-
ház – ortodox püspöki székesegyház – ortodox püspöki palota /neobizánci/ –
„az újvidéki Váci utca”: Duna utca épületegyüttese – Fehér Oroszlán ház –
v. Bírósági épület / ma Vajdasági Múzeum – Szerb Matica székháza – „Vas-

ember-ház” – Szent Miklós /ortodox/ templom – Zmaj J. J. Gimnázium – Almási /ortodox/ templom (barokk–rokokó) – Jódfürdő központi épülete (szecessziós) – „Park” Szálló – Vásárváros/ Novosadski Sajam – „Vásár/Sajam” Szálló – „Vojvodina” Sport- és Üzletközpont /modern/ – „Telep”: a magyarok által leginkább lakott városnegyed Újvidék nyugati részén – Újvidéki Egyetem – Nemzetközi szabadkikötő – „Halász-sziget” /turisztikai központ/ – Duna-strand

ÚJVIDÉK–PÉTERVÁRAD: – Pétervárad-erőd: /Vauban rendszerű erődítmény, a „Duna Gibraltárja”/ – Arany–Sas gyógyszertár – Díszkapu – Szent György templom /benne Koháry gróf síremléke/ – Helytörténeti Múzeum – Természettudományi Múzeum – „Várad/Varadin” Szálló – v. parancsnoksági /árkados/ épület / ma vendéglő – Óratorony – várkút – Hamvas Szűz Mária temploma

TEMERIN: – Újvidék magyar „bolygóvárosa”, kommunaközpont – jelentős agráripari központ – r. kat. templom – Helytörténeti Múzeum – Művelődési Ház /„Pap Pál Népegyetem, Szirmai Károly Közműv. Egyesület/ – v. Széchen-kastély /ma iskola

BÁCSFÖLDVÁR: – r. kat., ortodox templom – Crna Bara: földvár maradványok

ÓBECSE: Lásd 25. túra!

MOHOL: – r. kat. /Szent György/ templom, ortodox templom

ADA: – kommunaközpont – Szarvas Gábor (1832–1895) nyelvész szülőhelye – r. kat. templom

ZENTA: Lásd 25. túra!

CSÓKA: Lásd 25. túra!

TÖRÖKKANIZSA: Lásd 25. túra!

MAGYARKANIZSA: Lásd 25. túra!

HORGOS: Lásd 26. túra!

28. *Duna melléki /Baranya–Szlavónia–Nyugat-Bácskai/ túra*

KISKÓSZEG: – v. járási székhely – fontos dunai hídváros – 1944-es csaták, dunai átkelés emlékműve – r. kat. templom – vízisport – „Zöld sziget” turisztikai központ, halásziparadicsom

VÖRÖSMART: – magyar falu a Báni-hegy lábánál – r. kat. és ref. templom

HERCEGSZÖLLŐS: – jelentős szőlőtermesztés, borgazdaság – r. kat., ref. templom

SEPSE: – kis magyar falu a Báni-hegyek között

LASKO: – magyar falu – ref. és r. kat. templom – Kis-Duna – vadászat, horgászat

VÁRDARÓC: – r. kat. templom

BELLYE: – r. kat., ref. templom – v. Savoyai-kastély – vadászmúzeum – „Csingilingi”-csárda

MECE-DÁRDA: – Jugoszlávia legnagyobb agráripari kombinátja /„Bellye AIK”, az 1697-ben alapított Bellyei uradalom utódja/

KOPÁCS: – hajdani magyar halászfalu – ref. templom – „Kopácsi-rét” (a „jugoszláviai Gemenc”) nemzetközi hírvű természetvédelmi terület – halász-vadász sportparadicsom

ESZÉK: – ősi drávai hídváros – v. vármegye, ma kommunaszékhely – Horvátország keleti részének központja – nagy iparváros (vegyipar, fémfeldolgozás, gyufa, faipar, keksz, csokoládé) és agráripari központ – Eszéki várnegyed / Tvdava – Szt. Péter–Pál /r. kat./ székesegyház (neogótikus) – Városháza – v. vármegyeház – v. Normann-palota – v. Pajevics-kastély – „Rétfalu” magyarok által leginkább lakott városrész Eszék nyugati szélén – v. zsinagóga – v. igazságügyi palota – Szt. Jakab templom – evangélikus templom – református templom – v. tanítóképző – ortodox templom – v. főgimnázium – Opera és Színház – Városi Múzeum – Dráva-parti rekreációs központ – állatkert – strandfürdő – vízisport

SZENTLÁSZLÓ: – Árpád-kori, szlavóniai magyar nyelvsziget – néprajzi archaikumok – ref. templom – Vuka folyó

KÓRÓGY: – ref. templom – Kórógy-vár nyomai

VUKOVÁR: – Szerém vármegye hajdani székhelye, ma kommunaközpont – v. ferences /Szt. Fülöp–Jakab/ templom – v. ferences kolostor és gimnázium – v. Eltz-kastély – Szt. Rókus kápolna – ortodox templom – Duna-part

VUKOVÁR–VUCSEDOL: – régészeti lelőhely – „Vučedoli kultúra”

APÁTI: – Duna-parti magyar nyelvsziget – r. kat. templom

ÚJLAK: – a középkori Magyarország egyik legfontosabb városa, a híres Újlaki család fészke – az Újlaki-vár romja – ferences templom és kolostor (barokk) /Kapisztrán János képe/ – v. Odescalchi-kastély (barokk) / ma szálló, vendéglő, múzeum – Újlaki Mátyás és Lőrinc márvány síremléke – bástyatorony – templom (neogótikus) – híres szőlőtermesztés, borgazdaság – új Duna-híd

BÁCSPALÁNKA: – Duna-parti v. járási székhely, ma kommunaközpont – jelentős ipari központ (gép-, bőr, cipő-, textil-, élelmiszeripar) – r. kat. templomok, ortodox templom, evangélikus templom – Opalánka (hajdani szerb) és Újpalánka (hajdani német) sajátos építészeti, városszerkezeti arculata – Duna-korzó – a várostól északra „török halmok”

BÁCS: – v. járási székhely, középkori vármegyeszékhely, ma kommunaközpont – Bács híres középkori lovagvárának romjai – r. kat. templom és kolostor – ortodox templom – Mosztonga-patak

GOMBOS: – magyar nyelvsziget – fontos dunai átkelőhely, forgalmi csomópont – Szent László /r. kat./ templom – Szt. Háromság-szobor – magyar folklór- népművészeti hagyományok – földvár maradványai

SZOND: – sokác–szerb–magyar falu – r. kat. templom – templom és zárda romjai (gótikus) – v. Fernbach-kastély – ártéri erdő

SZILÁGYI/Svilojevo: – magyar telepesfalv, nyelvsziget

APATIN: – v. járási székhely, ma kommunaközpont – az 1944-ben eltávolított dunai svábok egyik hajdani fő központja – ma jelentős szerb iparváros (híd-építés, hajó, sör, stb.) – *nevesebb szülötte*: Raichle Ferenc (1869–1960) híres szecessziós építész – v. községháza (szecessziós) – római katolikus templom – római sáncok nyomai – „Junaković” rekreációs központ és gyógyszálló /Prigrevica közelében/ – Duna ártéri erdei

ZOMBOR: – v. Bács–Bodrog vármegye székhelye, ma kommunaközpont – ÉNY–Bácska gazdasági, forgalmi centruma (fémfeldolgozás, akkumulátor, autó, textília, esernyő, konfekció, cipő stb.) – v. Vármegyeház (barokk) /benne Eisenhut Ferenc: Zentai-csata c. monumentális festménye / ma Községi Küldött-testület székháza – Városháza (klasszicista) – Városi Könyvtár – v. Weidinger-palota (szecessziós) – Zeneiskola (szecessziós) – „Török-torony” / ma Történelmi Levéltár – Plébánia (r. kat.) templom (barokk) – ortodox nagytemplom (barokk) karmelita templom és rendház – Népszínház – Galéria – „Mosztonga” Sportszarnok – „Sikáros-erdő” kirándulóhely, fürdő

BEZDÁN: – magyar nyelvsziget – neves gyógyfürdő – r. kat. templom – új Duna-híd – 1944-es kiskőszegi / batinai csata emlékmúzeuma – Duna ártéri erdei – Duna–Tisza–Duna-csatorna – népművészet – kosárfonás – vadász-, halász- és gyógyturizmus

29. Mura-vidéki túra

ŐRIHODOS: – őrségi magyar falu Szlovéniában – evangélikus templom

MURASZOMBAT: – v. járási székhely, ma kommunaközpont – a történeti Vendvidék hagyományos piacközpontja – v. Szapáry-kastély (barokk) és parkja – plébániatemplom (gótikus) – Helytörténeti Múzeum – városháza

DOBRÓNAK: – a Mura-vidék második legnagyobb magyar közössége – r. kat. templom

ALSÓLENDVA: – v. járási székhely, ma kommunaközpont – a Mura-vidéki (szlovéniai) magyarság kulturális központja – jelentős ipari kisváros /kőolaj-, elektrotechnikai ipar stb./ – Lendvai-hegy: nevezetes szőlőtermesztés, bortermelés – fürdőhely – v. Esterházy-várkastély – Lendva-patak – r. kat. templom

CSENTE: – magyar falu a Lendvai-hegy déli lejtőin – szőlőtermesztés – r. kat. templom

PETESHÁZA: – r. kat. templom – magyar falu a Mura közelében – fürdőhely

CSÁKTORNYA: – a Muraköz hagyományos központja, v. járási-, ma kommunaszékhely – v. Zrínyi-várpalota – múzeum

AUSZTRIA

30. Nyugat-Pannon túra

DOBORJÁN: – Liszt Ferenc (1811–1876) világhírű zeneszerző szülőháza és emlékmúzeuma – v. Esterházy-kastély és parkja – Liszt-szobor – r. kat. plébániatemplom – Nepomuki Sz. János-oszlop

LAKOMPAK: – Esterházy-kastély (reneszánsz) – Tarródy Mátyás síremléke (Bethlen Gábor itteni csatában /1620/ elesett alvezére) – Szt. Rókus plébániatemplom

CSAVA: – híres fazekastelepülés – kerámia szakiskola – Kerámia Múzeum – evangélikus templom és lelkészlak

FELSŐPULYA: – járási székhely – Árpád-kori magyar határőrfalu – v. Rohonczy-kastély / ma szakiskola – r. kat. plébániatemplom – Assisi Szt. Ferenc-kápolna (barokk) – Városháza – középpulyai plébániatemplom – v. Rohonczykúria – néhány hagyományos magyar tornácos parasztház – Maurer Rezső magyar fafaragó

BOROSTYÁNKŐ: – híres szerpentinkő lelőhely – szülötte: Almássy László (1895–1951) Afrika-kutató – Almássy-vár – Szt. Mihály plébániatemplom (barokk) – evangélikus templom – Sziklamúzeum (szerpentinkő)

MÁRIAFALVA: – Mária mennybemenetele plébániatemplom (későgótikus) /Burgenland egyik legszebb temploma/

TARCSAFÜRDŐ: – Burgenland legfontosabb, régi gyógyfürdője – Gyógyfürdő /Miksa, Ferenc, Károly-forrás/ – Szabadtéri Tájmuzeum – Szentháromság plébániatemplom – evangélikus templom – Boszorkány-ház – Tóth Ferenc (1733–1793) magyar származású francia tábornok sírja

FELSŐŐR: – járási székhely – a Felső-Őrség és a burgenlandi magyarság központja – „Fölszeg”: ma is magyar városrész – ref. templom (barokk) – ref. lelkészlak – ref. iskola – evangélikus templom (klasszicista) – „Alszeg” kerített településforma – v. plébániatemplom / ma ravatalozó – katolikus egyházi központ (modern) – magyar őrségi népi építészet

ALSÓŐR: – a legmagyarabb őrségi falu – Szent Katalin plébániatemplom és temető – Helytörténeti Múzeum – Népiskola – Mária-oszlop – Községi Könyvtár

ŐRISZIGET: – legkisebb őrségi magyar falu – evangélikus templom – régi evang. lelkészlak – Szent László templom /kat/ – magyar népi építészet

MAGYAR SZEMPONTBÓL FONTOSABB MAGYAR FÖLDRAJZI NEVEK ÉS IDEGEN NYELVŰ MEGFELELŐI A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN, HATÁRAINKON TÚL

Megjegyzés: Az általános iskolák részére javasolt névanyagot vastag betűvel, a gimnáziumok részére (az előzőeken kívül) javasoltakat pedig dőlt betűvel jelöltük.

SZLOVÁKIA

Domborzati név:

Bodrogköz	Medzibodrocko
Csallóköz	Žitný ostrov
Csilizköz	Čilizská mokrad
Dunamenti-alföld	Podunajská nížina
<i>Garammenti-dombság</i>	Hronská pahorkatina
Gombaszögi-barlang	Gombasecká jaskyňa
Gömör–Tornai (Szlovák-) -karszt	Slovenský kras
Fábiánszög (633 m)	Fabiánka
Ipoly-medence	Ipel'ská kotlina
Ipolymenti-dombság	Ipel'ská pahorkatina
Jávoros	Javor
Karancs–Medves-vidék	Cerová vrchovina
Karancs (728 m), Ragács (536 m)	Karanč, Roháč
<i>Kassai-medence</i>	Košická kotlina
Kelet-Szlovákiai-alföld	Vychodoslovenská nížina
Kis-Kárpátok	Malé Karpaty
Korponai-fennsík	Krupinská planina
Losonci-medence	Lučenecká kotlina
<i>Rima-medence</i>	Rimavská kotlina
Rozsnyói-medence	Rožňavská kotlina
Selmeci-hegység	Štiavnické vrchy
<i>Szádelői-völgy</i>	Zádielská dolina
<i>Szalánci (Tokaj-Eperjesi-) hg.</i>	Slánske vrchy
Szilicei-fennsík	Silická planina
Szlovák (Gömör–Szepesi-) érchg.	Slovenské rudohorie

Tribecs (Zobor 588 m)
Vihorlát
Zempléni-hegység (Csókás 469 m)

Tribeč (Zobor)
Vihorlat
Zemplinske vrchy (Rozhl'adňa)

Vízrajzi név:

Balog
Bodrog
Bódva
Csermoslya
Dudvág
Duna
Fekete-víz
Garam
Gortva
Hernád
Ida
Kétyi-víz
Kis-Duna
Korpona-patak
Kürtös-patak
Laborc
Latorca
Murány
Nyitra
Ondava
Ósva
Párizsi-csatorna
Rima
Ronyva
Sajó
Szikince
Tarca
Torna
Túróc
Ung
Vág
Zsitva

Blh
Bodrog
Bodva
Čremošná
Dudváh
Dunaj
Čierna Voda
Hron
Gortva
Hornád
Ida
Kvetnianska
Malý Dunaj
Krupinica
Krtíš
Laborec
Latorica
Muráň
Nitra
Ondava
Olšava
Párižský kanál
Rimava
Roňava
Slaná
Sikenica
Torysa
Turna
Turiec
Uh
Váh
Žitava

Történeti, néprajzi tájnév:

Abaúj
Bars
Gömör
Hont
Nógrád
Torna
Zemplén

Abanová
Tekov
Gemer
Hont
Novohrad
Turna
Zemplín

Településnév:

Alsóbodok
Alsócsitár
Alsószeli
Ajnácskő
Aranyosmarót
Barslédec
Bátorkeszi
Battyán
Bény
Bodrogszerdahely
Bős
Bussó
Buzita
Csáb
Csákányháza
Csallóközaranyos
Csíz
Debrőd
Deregyő
Diósförgepatony
Diószeg
Dunaszerdahely
Éberhard
Ekecs
Érsekújvár
Farnad
Fél
Feled
Felsőszeli
Fülek
Fülekkovácsi
Galánta
Garamdamásd
Gimes
Gúta
Hárskút
Illésháza
Ipolybalog
Ipolyhídvég
Ipolynyék
Ipolyság
Ipolyszakállas
Ipolyvisk
Jánok
Jászó

Dolné Obdokovce
Nitra-Štitáre
Dolné Saliby
Hajnačka
Zlaté Moravce
Ladice
Vojnice
Boňany
Bíňa
Streda nad Bodrogom
Gabčíkovo
Bušince
Buzica
Čebovce
Čakanovce
Zlatná na Ostrove
Číz
Debrad'
Drahňov
Orehová Potôň
Sládkovičovo
Dunajská Streda
Malinovo
Okoč
Nové Zámky
Farná
Tomášov
Jesenské
Horné Saliby
Fil'akovo
Fil'akovské Kováče
Galanta
Hronovce-Domaša
Jelenec
Kolárovo
Lipovník
Nový Život-Eliášovce
Balog nad Ipl'om
Ipel'ské Predmostie
Vinica
Šahy
Ipel'ský Sokolec
Vyškovce nad Ipl'om
Janík
Jasov

Jóka
Jolsva
Kassa
Kéménd
Királyhelmec
Kisgéres
Kolon
Komárom
Köbölkút
Krasznahorkaváralja
Kürt
Lelesz
Léva
Losonc
Lukanénye
Magyarbél
Magyarszögyén
Marcelháza
Mohi
Muzsla
Nádszeg
Nagybalog
Nagycétény
Nagyfödémes
Nagyida
Nagykapos
Nagykövesd
Nagylég
Nagymagyar
Nagymegyer
Nagymihály
Nagyölved
Nagyróce
Nagysalló
Nagyszombat
Nagytárkány
Naszvad
Negyed
Nemesócsa
Nyárasd
Nyitra
Nyitracsehi
Nyitragerencsér
Ógyalla
Oroszka
Oroszvár

Jelka
Jelšava
Košice
Kamenín
Kráľ'ovský Chlmec
Malý Horeš
Koliňany
Komárno
Gbelce
Krasnohorské Podhradie
Strekov
Leles
Levice
Lučenec
Nenice
Velký Biel
Svodín
Marcelová
Mohovce
Mužla
Trstice
Vel'ký Blh
Vel'ký Cetín
Veľké Uľany
Veľká Ida
Veľké Kapušany
Veľký Kamenec
Lehnice
Zlaté Klasy-Rastice
Čalovo
Michalovce
Veľké Ludince
Revúca
Tekovské Lužany
Trnava
Veľké Trakany
Nasvady
Neded
Zemianska-Oľča
Topoľníky
Nitra
Nitrany–Čechynce
Nitra-Hrnčiarovce
Hurbánovo
Pohronský Ruskov
Bratislava–Rusovce

Palást
Panyidaróc
Párkány
Pelsőc
Perbenyik
Perbete
Pográny
Pozsony
Ragyolc
Rimaszéc
Rimaszombat
Rozsnyó
Sajógömör
Sajószentkirály
Somorja
Szádalmás
Szádudvarnok
Szenc
Szepsi
Szered
Szilice
Szimő
Szomotor
Tardoskedd
Tiszacsernyő
Torna
Tornalja
Tornaújfalu
Tőketerebes
Udvard
Uzapanyit
Vágfarkasd
Vágsellye
Vaján
Vajka
Vámosladány
Várgede
Várkony
Vásárút
Verebély
Vilke
Vízkelet
Zólyom
Zseliz
Zsitvabesenyő

Plášťovce
Panické Drávce
Štúrovo
Plešivec
Pribeník
Pribetá
Pohranice
Bratislava
Radzovce
Rimavska Seč
Rimavska Sobota
Rožňava
Gemer
Kráľ
Šamorín
Jablonov nad Turnou
Zádielské Dvorniky
Senec
Moldava nad Bodvou
Sereď
Silica
Zemné
Somotor
Tvrdošovce
Čierná nad Tisou
Turnianské Podhradie
Šafárikovo
Nova Bodva-Turnianska Nova Ves
Trebíšov
Dvory nad Žitavou
Uzovska Panica
Vlčany
Šafá
Vojany
Vojka nad Dunajom
Mýtne Ludany
Hodejov
Vrakúň
Trhové Mýto
Vráble
Veľká nad Iplom
Čierny Brod
Zvolen
Želiezovce
Bešenov

KÁRPÁTALJA

Domborzati név:

Alföld (Kárpátontúli-alföld)

Avas

Borló-Gyil

Máramarosi-havasok

Nagyszőlősi-hegység

Pojána-Szinyák

Tatár-hágó

Tiszhát

Vereckei-hágó

Zakarpatszka nyizmennosztj

Avas

Velikij Gyil

Gorganü, Kraszna, Szvidovec,

Csernogor

Szevljusszkaja gora

Makovica

Jablonickij perevál

—
Vereckij perevál

Vízrajzi név:

Borzsa

Latorca

Nagyág

Szernye

Talabor

Tarac

Tisza (Fehér-, Fekete-)

Ung

Borzsava

Latorica

Rika

Szernye

Tereblja

Tyereszva

Tisza (Belaja-, Csernaja-)

Uzs

Történeti, néprajzi tájnév:

Bereg

Máramaros

Ugocsa

Ung

Bereg

Marmaros

Ugocsa

Uzs

Településnév:

Aknaszlatina

Baranya

Barkaszó

Batár

Bátyú

Beregdéda

Beregrákos

Beregsom

Beregszász

Beregújfalu

Bótrágy

Bustyaháza

Csap

Csepe

Csomafalva

Szolotvino

Baranyincü

Barkaszovo

Bratovo

Uzlovoje

Gyedovo

Rákosin

Derenkóvec

Beregovo

Novoje Szelo

Batragy

Bustüna

Csop

Csépa

Zatiszovka

Csongor
Dercen
Eszeny
Fancsika
Feketeardó
Fornos
Gát
Gyertyánliget
Huszt
Ilosva
Izsnyéte
Karácsfalva
Kerekhegy
Királyháza
Királymező
Kisdobrony
Korláthelmeç
Körösmező
Makkosjánosi
Mátyfalva
Mezőkaszony
Munkács
Nagybakos
Nagybereg
Nagyberezna
Nagybocskó
Nagydobrony
Nagymuzsaly
Nagypalád
Nagyszöllős
Nevetlenfalu
Perecsény
Rahó
Rát
Salánk
Szerednye
Szernye
Szolyva
Szöllősvégardó
Szürte
Taracköz
Técső
Tekeháza
Tiszapéterfalva
Tizasalamon
Tizzaszászfalu

Csomonyin
Driszina
Jávorovo
Fancsikovo
Csernotiszov
Leszkovoje
Gaty
Kobüleckaja Poljana
Huszt
Irsava
Zsnyátino
Karacsin
Okrugla
Koroljevo
Uszty-Csorna
Málaja Dobrony
Holmeç
Jaszinya
Ivanovka
Matyievo
Koszino
Mukacsevo
Szvoboda
Beregi
Velikij Bereznüj
Velikij Bücskov
Velikaja Dobrony
Muzsijevo
Velikaja Palagy
Vinogradov
Gyákovo
Perecsin
Rahov
Rátovcü
Salanki
Szrednyeje
Róvnoje
Szvaljava
Podvinogradov
Sztrumkovka
Tyereszva
Tyacsev
Tékovo
Petrovo
Szolomónovo
Szászovo

Tiszaújlak
Ungvár
Vári
Visk
Zápszony

Vilok
Uzsgorod
Várü
Vüskovo
Zasztávnoje

ERDÉLY

Domborzati név:

Alföld (Nyugati-alföld)
Almás-hg.
Aradi-síkság
Avas
Barcasági-medence
Baróti-hg. (Görgő 1017 m)
Belényesi-medence
Béli-hg.
Bihar-hg. (Bihar 1849 m)
Bodoki-hg. (Kömöge 1241 m)
Borgói-havasok
Brassói havasok
Csukás 1954 m
Nagykőhavas 1843 m
Bucsecs
Bükk
Cibles
Csíki-havasok
Tarhavas 1664 m
Sajhavas 1553 m
Csíki-medence
Erdélyi-érchegység
Érmellék
Fogarasi-havasok
Godján
Görgényi-havasok
Fancsaltető 1684 m
Mezőhavas 1776 m
Gutin
Gyalui-havasok
Gyergyói-havasok
(Siposkő 1567 m)
Gyergyói-medence
Hargita
Madarasi-Hargita 1800 m
Kakukkhegy 1558 m
Nagycsomád 1301 m

Cîmpia Vest
Muntii Almăjului
Cîmpia Aradului
M. Oaşului
Depresiunea Bîrsei
M. Baraolt (Gurgău)
Dep. Beiuşului
M. Codru-Moma
M. Bihorului
M. Bodoc (Cărpiniş)
M. Bîrgăului
M. Bîrsei+M. Ciucaş
Ciucaş
Piatra Mare
M. Bucegi
Culmea Codrului
M. Ţibleşului
M. Ciucului+M. Tarcăului
Grinduşu
Gura Muntelului
Dep. Ciucului
M. Metaliferici
—
M. Făgăraşului
M. Godeanu
M. Gurghiului
Fîncelul
Saca
M. Gutîului
M. Gilău + Muntele Mare
M. Giurgeului
(Arbore)
Dep. Giurgeului
M. Harghita
Harghita-Mădăraş
M. Cucului
Ciomatul Mare

<i>Háromszéki-havasok</i>	M. Vrancei+M. Buzăului
Lakóca 1777 m	Lăcăuți
<i>Háromszéki-medence</i>	Dep. Tîrgu Secuiesc
Kászoni-medence	Dep. Plaeși
<i>Kelemani-havasok</i>	M. Călimani
Király-erdő	M. Padurea Craiului
<i>Királyhágó</i>	Pasul Ciucea
Királykő	M. Piatra Craiului
Kőhát (Rozsály 1307 m)	M. Ignișului (Igniș)
Körösmenti-síkság	Cîmpia Crișurilor
<i>Krassó–Szörényi-érchegység</i>	M. Semenicului+M. Aninei +M. Dognecei
Szemenik 1446 m	Semenic
Kudzsiri-havasok	M. Șureanu
<i>Küküllők-menti-dombság</i>	Podișul Tîrnavelor
<i>Lápos-hg.</i>	M. Lăpușului
Lippai-dombság	Podișul Lipovei
Lokva-hg.	M. Locvei
<i>Máramarosi-havasok</i>	M. Maramureșului
<i>Máramarosi-medence</i>	Dep. Maramureșului
Meszes-hg.	M. Meseș
Mezőség	Cîmpia Transilvaniei
<i>Nagy-Hagymás-hg.</i>	M. Hășmașu Mare (Curmături)
Nagy-Hagymás 1792 m	Hășmașul Mare
Egyeskő 1608 m	Piatra Singuratică
Öcsémtető 1707 m	Hășmașul Mic
Nagy-Cohárd 1506 m	Suhard
Nemere-hg.	M. Nemirei
Nemere 1649 m	Nemira
Nagy-Sándor 1640 m	Șandarul Mare
Páreng-hg.	M. Parîngului
Persányi-hg. (Várhegy 1104 m)	M. Perșani (Vf. Cetății)
<i>Petrozsényi-medence</i>	Dep. Petroșani
Pojána–Ruszka	M. Poiana Ruscăi
Radnai-havasok (Ünőkő 2279 m)	M. Rodnei (Ineu)
<i>Retyezát-hg.</i>	M. Retezatului
Rétyi-nyír	Mestecănișul de la Reci
Réz-hg.	M. Plopișului (Șeș)
Szár-kő	M. Tărcului
<i>Szatmári-síkság</i>	M. Someșului
Szebeni-havasok	M. Cindrelului
Temesi-síkság	Cîmpia Timișului
<i>Tordai-hasadék</i>	Cheile Turzii
Torjai-büdösbarlang	Peștera de sulf Turia
Torockói-hg. (Székelykő 1128 m)	M. Trascăului (Piatra Secuiului)
Vlegyásza	M. Vlădeasa

Vulkán-hg.
Zarándi-hg.
Hegyes 798 m
Drócsa 836 m

M. Vîlcanului
M. Zărandului
Highiş
Drocea

Vízrajzi név:

Almás
Aranka
Aranyos
Béga
Békás
Berettyó
Berzava
Bodza
Borsa
Cserna
Ér

Fehér-Körös

Fekete-Körös

Feketeügy

Füzes

Gyilkos-tó

Hortobágy

Iza

Kapus-p. (Kalotaszegen!)

Kapus-p. (Mezőségén!)

Kászon

Kis-Küküllő

Kis-Szamos (Hideg-, Meleg-Sz.)

Kölesér

Kraszna

Lápos

Ludas

Maros

Medve-tó (Szovátán)

Mohos-láp

Nádas

Nagy-Homoród

Nagy-Küküllő

Nagy-Szamos

Néra

Nyárad

Olt

Ompoly

Pogányos

Sajó

Almaş

Aranca

Arieş

Bega

Bicaz

Barcău

Bîrzava

Buzău

Borşa

Cerna

Ier

Crişul Alb

Crişul Negru

Rîul Negru

Fizeş

Lacu Roşu

Hîrtibaciu

Iza

Căpuş

Lechinţa

Caşin

Tîrnava Mica

Someşul Mic (Somesul Rece,- Cald)

Culişer

Crasna

Lapuş

Luduş

Mureş

Lacu Ursu

Mlaştina Mohoş

Nădaş

Homorodul Mare

Tîrnava Mare

Someşul Mare

Nera

Niraj

Olt

Ampoi

Pogăniş

Şieu

Sebes-Körös
Szamos
Székás
Szent Anna-tó
Sztrigy
Tatros
Temes
Tisza
Tömös
Túr
Vargyas
Visó
Zsil

Crişul Repede
Someş
Secaş
Lacul Sfîntu Ana
Strei
Trotuş
Timiş
Tisa
Timiş
Tur
Vîrghis
Vişeu
Jiu

Történeti, néprajzi tájnév:

Bánát (Bánság)
Bihar
Csík
Gyergyó
Háromszék
Hunyad
Kalotaszeg
Máramaros
Szatmár
Szilágy

Banat
Bihor
Ciuc
Giurgeu
Trei Scăune
Hunedoara
—
Maramureş
Satu Mare
Sălaj

Településnév:

Abrudbánya
Ádámos
Aknasugatag
Ákos
Ákosfalva
Algyógy
Alsórákos
Alvinc
Anina
Apáca
Apahida
Arad
Aranyosgyéres
Árapatak
Árpád
Árpás-tó
Avasújváros
Balánbánya
Balavásár

Abrud
Adamuş
Ocna Şugatag
Acîş
Acăţari
Geoagiu
Racoş
Vîntu de Jos
Anina
Apaţa
Apahida
Arad
Cîmpia Turzii
Vîlcele
Arpaşel
Braniştea
Oasu Nou
Bălan
Balauşeri

Balázsfalva
Bálványosvárалja
Bánffyhunyard
Barót
Batiz
Belényes
Belényesújlak
Bélfenyér
Béltek
Bereck
Berettyószéplak
Beszterce
Bethlen
Bethlenszentmiklós
Bihar
Bihardiószeg
Bogdánd
Borosjenő
Borossebes
Bonchida
Bonyha
Borszék
Brassó
Buziásfürdő
Csák
Csernakeresztúr
Csernáton
Csíkszentdomokos
Csíkszentkirály
Csíkszentmárton
Csíkszépvíz
Csíkszereda
Dés
Detta
Déva
Dicsőszentmárton
Ditró
Domokos
Egeres
Élesd
Erdőd
Erdőgyarak
Erdőszáda
Erdőszentgyörgy
Érmihályfalva
Érmindszent

Blaj
Unguraş
Huedin
Baraolt
Botiz
Beiuş
Uileacu de Beiuş
Belfir
Beltiug
Breţcu
Suplacu de Barcău
Bistrita
Beclean
Sinmiclăuş
Biharia
Diosig
Bogdand
Ineu
Sebiş
Bonţida
Bahnea
Borsec
Braşov
Buziaş
Ciacova
Cristur
Cernat
Sîndominic
Sîncraieni
Sînmartin
Frumoasa
Miercurea Ciuc
Dej
Deta
Deva
Tîrnaveni
Ditrău
Dâmăcuşeni
Aghireşu
Aleşd
Ardud
Ghiorac
Ardusat
Sîngeorgiu de Pădure
Valea lui Mihai
Ady Endre

<i>Erzsébetbánya</i>	Băiuți
Erzsébetváros	Dumbrăveni
Etéd	Atid
Facsád	Făget
<i>Farkaslaka</i>	Lupeni
<i>Felsőbánya</i>	Baia Sprie
Felsővisó	Vișeu de Sus
<i>Felvinc</i>	Unirea
<i>Fogaras</i>	Făgăraș
Fugyivásárhely	Oșorhei
Gátalja	Gătaia
Gelence	Ghelița
Gernyeszeg	Gornești
Görgényüvegcsür	Glăjărie
Gyalu	Gilău
Gyanta	Ginta
Gyergyóremete	Remetea
<i>Gyergyószentmiklós</i>	Gheorgheni
Gyergyótölgyes	Tulgheș
Gyimesbükk	Ghimeș-Făget
Gyimesfelsőlok	Lunca de Sus
Győröd	Ghiroda
<i>Gyulafehérvár</i>	Alba Iulia
Gyulakuta	Fîntinele
Hadad	Hodod
Halmágy	Halmeag
Halmi	Halmeu
Hátszeg	Hațeg
Héjjasfalva	Vinători
Homoródszentmárton	Mărtiniș
Igazfalva	Dumbrava
Józsefszállás	Iosif
<i>Kalán</i>	Călan
Kalotaszentkirály	Sîncraiu
Kaplony	Căpleni
<i>Kapnikbánya</i>	Cavnic
Karánsebes	Caransebeș
Kékes	Chiociș
Kémer	Camăr
<i>Kézdivásárhely</i>	Țirgu Seciuesc
Kisjenő	Chișineu Criș
Kiskapus	Copșa Mică
Kisvarjas	Variașu Mic
Kolozs	Cojocna
Kolozsvár	Cluj–Napoca
Koltó	Colțău

Korond	Corund
<i>Kovászna</i>	Covasna
Kőhalom	Rupea
Kökös	Chichiş
<i>Körösfő</i>	Izvoru Crişului
Köröstárkány	Târcaia
Kraszna	Crasna
Küküllővár	Cetatea de Baltă
Kürtös	Curtici
Lázári	Lazuri
Lippa	Lipova
Lövéte	Lueta
<i>Lugos</i>	Lugoj
Lukafalva	Gheorghe Doja
<i>Lupény</i>	Lupeni
<i>Mádéfalva</i>	Siculeni
Magyarkecel	Meseşeni de Jos
Magyarlapád	Lopadea Nouă
<i>Magyarláros</i>	Tîrgu Lăpuş
Magyarnemegye	Nimigea
Magyaró	Aluniş
Magyarszentmárton	Sînmartinu Maghiar
Magyarszovát	Suatu
Magyarvista	Viştea
Majláthfalva	Mailat
Makfalva	Ghindari
Málnás	Mălnaş
<i>Máramarossziget</i>	Sighetu Marmaţiei
<i>Margitta</i>	Marghita
Maroshévíz	Topliţa
Marosludas	Luduş
Marosugra	Ogra
<i>Marosújvár</i>	Ocna Mureş
Marosvásárhely	Tîrgu Mureş
Marosvécs	Brîncovenesti
Medgyes	Mediaş
Mezőbánd	Band
Mezőbodon	Papiu Ilarian
Mezőcsávás	Ceuaşu de Cîmpie
Mezőkeszű	Chcsău
Mezőtelegd	Tileagd
Mezőpetri	Petreşti
Mezőzáh	Zău de Cîmpie
Micske	Mişca
Nagyajta	Aita Mare
Nagybacon	Băţani

Nagybánya
Nagybodófalva
Nagyborosnyó
Nagyenyed
Nagygalambfalva
Nagyiratos
Nagykapus
Nagykároly
Nagylak
Nagymoha
Nagysármás
Nagysomkút
Nagyszalonta
Nagyszeben
Nagyszentmiklós
Nagyvárad
Nagyzerénd
Naszód
Nyáradremete
Nyárádszereda
Olthévíz
Ördögösfüzes
Örményes
Örvénd
Ötvösd
Páncélcseh
Pankota
Parajd
Pécska
Petrozsény
Piski
Pusztakeresztúr
Radnót
Resicabánya
Retteg
Réty
Rónaszék
Sárköz
Sarmaság
Sáromberke
Sárvásár
Segesvár
Sepsibükszád
Sepsiszentgyörgy
Szalárd
Szamosújvár

Baia Mare
Bodo
Boroşneu Mare
Aiud
Porumbeni Mari
Iratoşu
Căpuşu Mare
Carei
Nădlac
Grînari
Sărmaşu
Şomcuta Mare
Salonta
Sibiu
Sînnicolau Mare
Oradea
Zerind
Nasăud
Eremitu
Miercurea Nirajului
Hoghiz
Fizesu Gherlii
Ormeniş
Urvind
Otvesti
Panticeu
Pîncota
Praid
Pecica
Petroşani
Simeria
Cherestur
Iernut
Resiţa
Petru Rareş (Reteag)
Reci
Coştiui
Livada
Şarmăşag
Dumbravioara
Saula
Sighişoara
Bixad
Sfîntu Gheorghe
Sălard
Gherla

Szaniszló	Sanislău
Szapáryfalva	Țipari
Szászlóna	Luna de Sus
Szászrégen	Reghin
Szászsebes	Sebeș
Szászváros	Orăștie
Szatmárhegy	Viile Satu Mare
Szatmárnémeti	Satu Mare
Szatmárudvari	Odoreu
Szecseleváros	Săcele
<i>Szék</i>	Sic
Székelyderzs	Dîrjiu
Székelykeresztúr	Cristuru Secuiesc
Székelykocsárd	Lunca Mureșului
<i>Székelyudvarhely</i>	Odoreiu Secuiesc
Szentágota	Agnita
Szentjobb	Sîniob
Szépkenyerűszentmárton	Sînmartin
Szilágycseh	Cehu Silvaniei
Szilágynagyfalu	Nusfalău
<i>Szilágysomlyó</i>	Șimleu Silvaniei
Szilágyzovány	Zăuan
Szentmihály	Mihai Viteazu
Szinérváralja	Seini
<i>Szováta</i>	Sovata
Szódemeter	Săuca
Sztrigyszentgyörgy	Streisîngeorgiu
Tasnád	Tășnad
Teke	Teaca
Temesrékas	Recaș
Temesvár	Timișoara
Tenke	Tinca
Tiszahosszúmező	Cîmpulung la Tisa
<i>Torda</i>	Turda
Tordaszentlászló	Savadisla
Toxja	Turia
<i>Torockó</i>	Rimetea
Torontálkereszties	Cruceni
Tövis	Teiuș
Túrterebeș	Turulung
<i>Tusnádfürdő</i>	Băile Tușnad
Újszentes	Dumbrăvița
Uzon	Ozun
<i>Vajdahunyad</i>	Hunedoara
Vajdakamarás	Vaida-Cămăraș
Vajdaszentivány	Voivodeni

Válaszút	Răscruci
Vargyas	Vîrghis
Várkudu	Coldău
Végvár	Tormac
Verespatak	Roşia Montana
Vice	Viţa
Világos	Şiria
Vinga	Vinga
Visa	Vişea
<i>Vízakna</i>	Ocna Sibiului
Vlahica(Szentegyházaskfalu + + Szentkeresztbánya)	Vlăhiţa
Zabola	Zabăla
<i>Zágon</i>	Zagon
Zalatna	Zlatna
<i>Zilah</i>	Zalău
Zimándújfalu	Zimandu Nou
Zselyk	Jeica
Zsibó	Jibou
Zsombolya	Jimbolia

VAJDASÁG, HORVÁTORSZÁG, MURA-VIDÉK

Domborzati név:

Alföld	Panonska nižija
<i>Bácskai-(Telecskai) löszhát</i>	Telečka
Báni (Vörösmarti-)-hg.	Bansko brdo
Bilo-hg.	Bilo
<i>Delibláti-homokpuszta</i>	Deliblatska peščara
<i>Drávamenti-síkság</i>	Podravina
<i>Fruška Gora</i>	Fruška Gora
Kerkamenti-dombság	
Lendvai-hegy	Lendavske gorice
Lendvai-medence	Dolinsko
Titeli-fennsík	Titelski breg
Vasi-hegyhát	Goričko
Verseci-hg.	Vršačke planine

Vízrajzi név:

Aranka	Zlatica
Béga	Begej
Csík-ér	Cik
Dráva	Drava
Duna	Dunav
<i>Duna--Tisza--Duna-csatorna</i>	Kanal Dunav--Tisa--Dunav
Fehér-tó (Bánátban)	Belo jezero

Karasica
Kebele-patak
Kerka (Kis-, Nagy-)
Kígyós
Kopácsi-rét
Körös-ér
Krassó
Krivaja
Lendva
Ludasi-tó
Mosztonga
Palicsi-tó
Száva
Temes
Tisza
Vuka

Karašica
Kobilje
Krka (Mala-, Velika-)
Plazović
Kopački rít
Kereš
Karaš
Krivaja
Lendava
Ludaško jezero
Mostonga
Palíčko jezero
Sava
Tamiš
Tisa
Vuka

Történeti, néprajzi tájnév:

Bácska
Bánát (Bánság)
Baranya (Drávaszög)
Muravidék
Szerémség
Szlavónia

Bačka
Banat
Baranja
Prekmurje
Srem
Slavonija

Településnév:

Ada
Alsóittebe
Alsólendva
Apáti
Apatin
Bácsfeketehegy (Feketics)
Bácsföldvár
Bácskertes
Bácstopolya
Bajmok
Bajsa
Bellye
Belovál
Bezdán
Csák
Csáktornya
Csantavér
Csente
Csóka
Csúza

Ada
Novi Itebej
Lendava
Opatovac
Apatin
Feketić
Bačko Gradište
Kupusina
Bačka Topola
Bajmok
Bajša
Bilje
Bjelovar
Bezdan
Čakovci
Čakovec
Čantavír
Čentiba
Čoka
Suza

Dálya	Dalja
Dárda	Darda
Daruvár	Daruvar
<i>Dobronak</i> (Lendvavásárhely)	Dobrovnik
Doroszló	Doroslovo
Egyházaskér	Vrbica
Eszék	Osijek
Fejértelep	Šušara
<i>Gombos</i>	Bogojevo
Göntérháza	Genterovci
Hercegszöllős	Kneževi Vinogradi
Hertelendyfalva (Vojlovica)	Pančevo-Vojlovica
Hódegyháza	Jazovo
Horgos	Horgoš
Kapronca	Koprivnica
Káptalanfalva	Busenje
<i>Kishegyes</i>	Mali Idjoš
Kishomok	Mali Pesak
<i>Kiskőszeg</i>	Batina
<i>Kórógy</i>	<i>Korog</i>
Kula	Kula
Lacháza	Vladislavci
Laskó	Lug
Lendvahosszúfalu	Dolga Vas
Magyarcsernye	Nova Crnja
<i>Magyarkanizsa</i>	Kanjiža
Majdány	Majdan
Martonos	Martonoš
Mohol	Mol
<i>Muraszombat</i>	Murska Sobota
<i>Nagybecskerek</i>	Zrenjanin
Nagyfény	Žednik
Nagykikinda	Kikinda
Nagypisznice	Velika Pisenica
Nemesmilitics	Svetozar Miletić
<i>Óbecse</i>	Bečej
Ójankovác	Stari Jankovci
Ómoravica (Bácskossuthfalva)	Stara Moravica
Orom	Orom
Órihodos	Hodoš
Pacsér	Pačír
Palánka	Banatska Palanka
<i>Pancsova</i>	Pančevo
Pélmonostor	Beli Manastir
Péterréve	Bačko Petrovo Selo
Petesháza	Petišovci

Pince
Piros
Radamos
Rábé
Sándoregyháza
Satrinca
Sepse
Szabadka
Szaján
Székelykeve
Szentlászló
Szenttamás
Szilágyi
Temerin
Törökbecse
Törökkanizsa
Torontáltorda
Torontálvásárhely
Újbezdán
Újlak
Újvidék
Ürményháza
Várdaróc
Verbász
Verőce
Versec
Vörösmart
Zágrád
Zenta
Zentagunaras
Zombor

Pince
Rumenka
Radmožanci
Rabe
Ivanovo
Šatrinca
Kotlina
Subotica
Sajan
Skorenovac
Laslovo
Srbobran
Svilojevo
Temerin
Novi Bečej
Novi Kneževac
Torda
Debeljača
Novi Bezdán
Ilok
Novi Sad
Jermenovci
Vardarac
Titov Vrbas
Virovitica
Vršac
Zmajevac
Zagreb
Senta
Novo Orahovo
Sombor

ÖRVIDÉK (BURGENLAND)

Domborzati név:

Fertőzug
Hanság
Kőszegi-hg.
Lajta-hg.
Lánzséri-hg.
Mosoni-síkság
Pándorfalvi-fennsík (Fenyér)
Rozália-hg.
Soproni-hg.

Seewinkel
Waasen
Günser Gebirge
Leithagebirge
—
Parndorfer Plateau (Heide)
Rosaliengebirge
Ödenburger Gebirge

Vízrajzi név:

Csáva-patak
Fertő-tó
Gyöngyös
Lajta
Lapincs
Pinka
Rába
Répcé
Strém
Szék-patak
Vulka

Stoobar Bach
Neusiedler See
Güns
Leitha
Lafnitz
Pinka
Raab
Rabnitz
Strem
Zickenbach
Wulka

Történeti, néprajzi tájnév:

Őrség (Felső-Őrség)

Wart

Településnév:

Alsóőr
Barátudvar
Boldogasszony
Borostyánkő
Csajta
Csáva
Darázsfalu
Darufalva
Doborján
Felsőőr
Felsőpulya
Féltorony
Fertőmeggyes
Fraknó
Gyanafalva
Gyepüfüzes
Kabold
Királyhida
Kismarton
Köpcsény
Lánzsér
Léka
Locsmánd
Miklóshalma
Monyorókerék
Mosonbánfalva
Mosontétény
Nagyfalva
Nagymarton

Unterwart
Mönchhof
Frauenkirchen
Bernstein
Schachendorf
Stoob
Trausdorf an der Wulka
Drassburg
Raiding
Oberwart
Oberpullendorf
Halbturm
Mörbisch am See
Frochtenstein
Jennersdorf
Kohfidisch
Kobersdorf
Bruckneudorf
Eisenstadt
Kittsee
Landsee
Lockenhaus
Lutzmannsburg
Nickelsdorf
Eberau
Apetlon
Tadten
Mogersdorf
Mattersburg

Nagysároslak
Nagyszentmihály
Németújvár
Nezsider
Órisziget
Pátfalu
Pinkafő
Pomogy
Rábakeresztúr
Rohonc
Ruszt
Sopronkeresztúr
Szentelek
Szikra
Tarcsafürdő
Városszalónak
Vasvörösvár

Moschendorf
Grosspetersdorf
Güssing
Neusiedl am See
Siget in der Wart
Podersdorf
Pinkafeld
Pamhagen
Heiligenkreuz im Lafnitztal
Rehnitz
Rust
Deutschkreutz
Stegersbach
Sieggraben
Bad Tatzmannsdorf
Stadt-Schlaining
Rotenturm

IRODALOM

(válogatás)

- ACZÉL GY. 1987. Szocializmus és nemzeti kérdés – Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 60 p.
- ANUCSIN, V. A. 1956. Geografija Szovjetszkogo Zakarpatya – Goszudarsztvennoje Izdatyelsztvo Geograficeszkoy Lityeraturü, Moszkva, 295 p.
- ARATÓ E. 1977. Tanulmányok a szlovákiai magyarok történetéből 1918–1975 – Magvető, Budapest, 443 p.
- ÁCS Z. 1984. Nemzetiségek a történelmi Magyarországon – Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 330 p.
- BALOGH P. 1902. Népfajok Magyarországon – Budapest, 1113 p.
- BALOGH S. 1979. Az 1946. február 27-i magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény – Történeti Szemle 1. pp. 59–87.
- BANNER J. 1925. Szegedi telepítések Délmagyarországon – Földrajzi Közlemények LIII. pp. 75–79.
- BODOR A. 1914. Délmagyarországi telepítések története és hatása a mai közállapotokra – Stephaneum, Budapest, 65 p.
- BOHMANN, A. 1969. Bevölkerung und Nationalitäten in Südosteuropa – Menschen und Grenzen, Bd. 2. Köln
- BOKOR P. – TÁBORI A. (szerk.) 1988. Magyarok lenni (A Magyar Hírlap cikksorozata 1987. 12. 24. – 1988. 04. 02.) – Zrínyi Ny., Bp. 254 p.
- BORSODY I. 1945. Magyar–szlovák kiegyezés. A cseh–szlovák–magyar viszony utolsó száz éve – Officina, Budapest, 160 p.
- BOTIK, J. 1981. A csehszlovákiai magyar nemzetiség etnokulturális fejlődésének tényezői és tendenciái. -in: A csehszlovákiai magyar nemzetiség néprajzi kutatása, SzTA Néprajzi Intézete, – CSEMADOK KB., Bratislava, pp. 73–78.
- BURGENLAND. Landeskunde. 1951. – Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, Wien, 731 p.
- BURGHARDT, A. F. 1958. The political geography of Burgenland – National Academy of Sciences-National Research Council, Washington D. C., 352 p.
- CHOLNOKY J. 19. Magyarország földrajza – Franklin Társulat, Budapest, 530 p.
- CUCU, V.–ŞANDRU, I. 1987. Romania. A geographical outline – Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucharest, 204 p.
- DÁVID Z. 1980. Magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene – Valóság XXIII. 8. pp. 87–101.
- DÁVID Z. 1982. Magyarok – határaink mentén – Mozgó Világ 7. pp. 38–50.
- DEÉR J.–GÁLDI L. (szerk.) 1944. Magyarok és románok I–II. Budapest
- DEUTSCH, K. W. 1972. Nationenbildung- Nationalstaat- Integration – Düsseldorf, 208 p.

- DUPKA Gy.–HORVÁTH S. 1987. Múltunk és jelenünk – Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 71 p.
- FEHÉR F. 1970. Bánáti, baranyai és szlavóniai magyarok közt. – in: Hazavezérlő csillagok, Fórum Kiadó, Újvidék, 396 p.
- A felvidéki magyarság húsz éve, 1918–1938. 1938. – Magyar Statisztikai Társaság Államtudományi Intézete, Budapest, 139 p.
- FLACHBART E. 1935. A csehszlovákiai népszámlálások és a felvidéki kisebbségek nyelvi jogai – Dunántúli Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, Pécs, 93 p.
- FODOR F. 1939. Magyarország területi gyarapodásának gazdaságföldrajzi mérlege – Földrajzi Közlemények LXVII. 3. pp. 201–217.
- FODOR F. 1941. Teleki Pál geopolitikája – Magyar Szemle 1941. június pp. 337–343.
- FRANKOVSKÝ, M.–ZEL'OVÁ, A. 1984. Niektoré aspekty pôsobenia masovokomunikačných prostriedkov v národnostne zmiešaných oblastiach Slovenska – in: Vedecké informácie 1984/1. Spoločenskovedny ústav SAV, Košice, pp. 58–80.
- FÜR L. 1982. Nemzetiségi kérdés, nemzetiségtudományi kutatások – Valóság 25. 1. pp. 34–46.
- GACEŠA, N. 1984. Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1945–1948. – Matica Srpska, Novi Sad, 404 p.
- GARAY Á. 1911. Szlavóniai régi magyar faluk – Néprajzi Értesítő XII. pp. 221–248.
- GENORIO, R.–KLADNIK, D.–OLAS, L.–REPOLUSK, P. 1985. Muravidék nemzetiségileg vegyes területe -in: Geographica Slovenica 16. pp. 89–119.
- Geografia României III. Carpații Românești și Depresiunea Transilvaniei. 1987. – Editura Academiei R. S. R., București, 655 p.
- A. GERGELY A. 1988. Nemzetiség és urbanizáció Romániában – Héttorony Könyvkiadó, Budapest, 93 p.
- GLATZ F. (szerk.) 1988. Magyarok a Kárpát-medencében – Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 335 p.
- GOGOLÁK, L. 1966. Zum Problem der Assimilation in Ungarn in der Zeit von 1790–1918. – in: Südostdeutsche Archiv IX. Bd. /München/
- GOODMAN, E. R. 1964. Von der Völkerverschmelzung zur Assimilation in Nationalstaaten und Hegemonialmächten–Osteuropa 14. pp. 830–836.
- GROZDOVA, I. N. 1971. Etnokulturális folyamatok napjainkban a kárpátaljai magyar lakosság körében – in: Népi kultúra–Népi társadalom V–VI. Budapest, pp. 457–466.
- GYÖNYÖR J. 1977. Nemzetiség és anyanyelv. A csehszlovákiai magyarság népesedési tükré. – in: A Csallóköztől a Bodroghöz, Madách Könyvkiadó, Bratislava, pp. 292–312.
- GYÖNYÖR, J. 1983. Csehszlovákia népesedésének nemzetiségi megoszlása – Irodalmi Szemle, 1983. 1. pp. 30–38.
- HANÁK P. 1984. Asszimiláció a 19. századi Magyarországon – in: Hanák G. (szerk.): Gólyavári esték, RTV–Minerva, Budapest, pp. 321–329.
- HAVASS R. 1899. A Felvidék eltótosodása – Földrajzi Közlemények XXVII. pp. 56–62.
- HEGEDŰS L. 1905. A dunántúli kivándorlás és a szlavóniai magyarság, Bp.
- HOLLÓS I. 1932. A régi magyar államterület népességének fejlődése 1910–1930 között – Magyar Statisztikai Szemle, pp. 891–914.
- ISBERT, O. A. 1937. Madjarisierung oder Madjarisation – Auslandsdeutsche Volksforschung 1. pp. 406–420.
- Isztorija gorodov i szel Ukrainzkoj SZSZR. Zakarpatszka oblaszty, 1982. – Kijev, 611 p.
- JAKABFFY E. 1923. Erdély statisztikája – „Magyar Kisebbség” Nemzetiségpolitikai Szemle, Lugos, 143 p.
- JANICS K. 1971. A szlovákiai magyar társadalom ötven éve – Valóság 1971. 6. pp. 20–31.
- JANICS K. 1980. A hontalanság évei. A szlovákiai magyar kisebbség a második világ-

- háború után 1945–48. – Európai Protestáns Magyar Szabadegylet (Bern), München, 321 p.
- JÁSZI O. 1986. A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés (Válogatás. Bevezette, válogatta és jegyzetekkel ellátta Litván Gy.) – Gondolat, Budapest, 316 p.
- Jelentések a határainkon túli magyar kisebbségek helyzetéről (Medvetánc könyvek) – ELTE–MKKE, Budapest, 343 p.
- JOÓ R. 1984. Nemzetiségi kérdés – kisebbségi egyenjogúság napjainkban -in: Együtt a nemzetiségekkel, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, pp. 140–146.
- JOÓ R. 1984. Az etnikai folyamatok és a politikai folyamatok néhány összefüggése – Társadalomkutatás, 1984. 2. pp. 98–105.
- JOÓ R. 1986. Etnikum, kisebbség, szórvány – Confessio X. 3. pp. 3–9.
- JOÓ R. (szerk.) 1988. Report on the situation of the hungarian minority in Rumania–Hungarian Democratic Forum, Budapest, 218 p.
- KALAPIS Z. 1979. Bánát könyve. Riportok. – Fórum Kiadó, Újvidék, 259 p.
- KATUS Z. 1982. Magyarok, nemzetiségek a népszaporulat tükrében – História 4.4–5. pp. 18–21.
- KAUEROVÁ, V. 1984. Vývoj obyvateľstva v národnostne zmiešaných okresoch – Demografie 26. 2. pp. 178–179.
- KELETI K. 1882. A nemzetiségi viszonyok Magyarországon az 1880. évi népszámlálás alapján – Athenaeum, Budapest, 52 p.
- KLEMENČIČ, V. 1978. Grenzregionen und nationale Minderheiten – Geographica Slovenica 8. pp. 7–17.
- KNIEZSA I. 1941. Adalékok a magyar–szlovák nyelvhatár történetéhez – Athenaeum, Budapest, 60 p.
- KOCSIS K. 1983. A Vajdaság nemzetiségi képének száz éve (1881–1981) – Területi kutatások 6./MTA Földr. Kut. Int./pp. 60–76.
- KOCSIS K. 1985. Migrációs folyamatok a Vajdaságban a második világháború után – Földrajzi Értesítő 34.4. pp. 431–454.
- KOCSIS K. 1988. Magyarország nemzetiségi településterületének átalakulása az elmúlt négy évtizedben – Nemzetiségi Ismeretterjesztés 2./Tudományos Ismeretterjesztő Társulat/, Budapest, pp. 17–40.
- KOCSIS K. 1989. Vegyes etnikumú területek társadalmának népességföldrajzi kutatása – Studia Geographica, /KLTE/, Debrecen
- KOGUTOWICZ K. 1918. Magyarország 1:200 000 méretű néprajzi térképe – Földrajzi Közlemények XLVI. VII–X. pp. 320–326.
- KOPCSAK, V.–KOPCSAK, Sz. 1977. Naszelnjije Zakarpat za 100 let 1870–1970 – Izdatyelsztvo Viscsa Skola, Lvov, 197 p.
- KÓSA L.–FILEP A. 1978. A magyar nép táji–történeti tagolódása – Akadémiai Kiadó, Budapest, 231 p.
- KOSIŃSKI, L. 1969. Changes in the ethnic structure in East-Central Europe 1930–1960 – The Geographical Review, 59. 3. pp. 388–402.
- KOVÁCS A. 1926. A Szerb–Horvát–Szlovén állam népszámlálásának nemzetiségi adatai – Magyar Statisztikai Szemle, pp. 403–424.
- KOVÁCS A. 1928. A nyelvismeret mint a nemzetiségi statisztika ellenőrzője – Hornyánszky, Budapest, 58 p.
- KOVÁCS A. 1938. A magyar–tót nyelvhatár változásai az utolsó két évszázadban – Századok, (Budapest) pp. 561–575.
- KOVÁCS V.–BENEDEK A. 1970. Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában – in: Tiszatáj 1970. 10. pp. 961–966, 1970. 12. pp. 1144–1150.
- KÖPECZI B. (főszerk.) 1986. Erdély története I–III. – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1945 p.
- KÖRÖSY J. 1898. A Felvidék eltótosodása – Grill K., Budapest, 56 p.

- KÖVÁGÓ J. (előszó) 1946. A szlovákiai magyar nyelvterület városai – Budapest Székesfővárosi Irodalmi és Művészeti Intézet, Budapest, 66 p.
- KÖVÁGÓ L. 1981. Nemzetiségek a mai Magyarországon – Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 189 p.
- KUNSZABÓ F. 1969. A sokgyökerű magyar Bácska – in: Forrás 5–6. pp. 64–73.
- MAKKAI L. 1948. Magyar–román közös múlt. – Teleki Pál Tudományos Intézet, Budapest, 278 p.
- MANUILĂ, S. 1929. Evoluția demografică a orașelor și minorităților etnice din Transilvania–București, 122 p.
- MANUILĂ, S. 1941(?) Ștudii etnografice asupra populației României. – București, 108 p.
- MAZÚR, E. 1974. Národnostné zloženie. – in: Lukniš, M.–Princ, J. (szerk+) Slovensko 3. Lud I. pp. 440–457.
- MESAROS, S. 1981. Položaj madjara u Vojvodini 1918–1929. – Filozofska Fakulteta, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad
- MILLEKER R. 1935. Néprajzi térkép és nemzetiségi kataszter – Földrajzi Közlemények LXIII. pp. 189–203.
- MIRNICS K. 1970. Demográfiai jellegzetességek a jugoszláviai magyar nemzetiség életében – Híd, 1. pp. 83–99.
- MIRNICS K. 1970. A jugoszláviai diaszpóráról – Üzenet 12. pp. 440–447.
- NYIGRI I. (összeáll.) 1941. A visszatért Délvidék nemzetiségi képe. – in: A visszatért Délvidék – Halász, Budapest, pp. 293–535.
- OLAY F. 1932. Térképek a nemzetiségi terjeszkedés szolgálatában – Magyar Nemzetiségi Szövetség, Budapest, 42 p.
- PENAVIN O. 1979. Szlavónai magyarok – Üzenet 9. pp. 671–673.
- PODOLÁK, J. 1981. A dél-szlovákiai magyar etnikum néprajzi vizsgálatának néhány ismerete (1970–1974) – in: A csehszlovákiai magyar nemzetiség néprajzi kutatása, SZTA Néprajzi Intézete – CSEMADOK KB., Bratislava, pp. 92–102.
- REHÁK L. 1967. Nemzeti érdek, regionális érdek és a nemzetiségi kisebbségek – Új Symposion 23. pp. 24–25.
- REHÁK L. 1974. A lakosság nemzetiségi hovatartozás szerinti megoszlásának jellemzői a Vajdaság A. T. területén – Létünk 1974. 1. pp. 202–209.
- REHÁK L. 1979. Kisebbségtől a nemzetiségig – Fórum Kiadó, Újvidék, 265 p.
- REHÁK L. 1988. Nemzet, nemzetiség, kisebbség Jugoszláviában – Gondolat, Budapest, 183 p.
- RÓNAI A. 1938. Magyarok elterjedése a Földön – Földrajzi Közlemények LXVI. pp. 83–104.
- RÓNAI A. 1938. A nemzetiségi kérdés nem területi megoldásai – Magyar Szemle, 1938. augusztus
- RÓNAI A. 1939. Nemzetiségi problémák a Kárpát-medencében – Földrajzi Közlemények LXVII. 4. pp. 461–472.
- RÓNAI A. 1940. Románia néprajzi viszonyai – Földrajzi Közlemények LXVIII. 2. pp. 86–109.
- RÓNAI A. 1940. Erdély tájai és az új határ – Földrajzi Közlemények LXVIII. 4. pp. 239–250.
- RÓNAI A. 1943. Az 1918–20. évi közép-európai területrendezés kritikája földrajzi szempontból – Államtudományi Intézet, Budapest, 39 p.
- ROT, A. M. 1968. A magyar nyelv fejlődése – A magyar–keleti-szláv nyelvi kapcsolatok – Rogyanszka Skola Kiadó, Kijev–Uzsgorod, 287 p.
- RUGYENSZKI, NY. 1985. A magyarság számszerű és területi megoszlása Európában, Magyarország határain túl. – in: Szovjet Irodalom, 1985. 12.
- RUH GY. 1941. Magyarok Horvátországban – Szociográfiai Értekezések Tára, 4. 16 p.

- SEMLYÉN I. 1980. Országos és nemzetiségi népességgyarapodás – Korunk Évkönyv (Kolozsvár) 1980. Ember, város, környezet. pp. 41–55.
- STANOJEVIĆ, S. 1979. Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány az adatok tükrében – Tartományi Tájékoztató Titkárság, Újvidék, 88 p.
- ŞTEFĂNESCU, I. 1980. Demographic types in Romania and their geographical distribution – Revue Roumaine de Géologie, Géophysique et Géographique XXIV. pp. 133–138.
- STRAKA, M. 1970. Handbuch der europäischen Volksgruppen. Ethnos 8. – Wilhelm Braumüller, Wien–Stuttgart, 659 p.
- SZABÓ I(mre) 1979. A kisebbségek és az emberi jogok – Valóság 1. pp. 1–13.
- SZABÓ I(stván) 1941. A magyarság életrajza – Budapest
- SZABÓ K.–É. SZŐKE I. 1982. Adalékok a magyar–csehszlovák lakosságcsere történetéhez – Valóság 10. pp. 90–94.
- SZÁSZ Z. 1986. Gazdaság és társadalom a kapitalista átalakulás korában – In: Köpeczi B. (főszerk.) Erdély története III. pp. 1508–1623.
- SZEKFÜ GY. (szerk.) 1942. A magyarság és a szlávok – Kir. Magyar Pázmány P. Tudományegyetem és Franklin Társ., Budapest, 279 p.
- TELEKI P.–RÓNAI A. 1937. The different types of ethnic mixture of population. – Budapest, 30 p.
- TILKOVSKY L. 1967. Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon – Akadémiai Kiadó, Budapest, 349.
- TÖRÖK S. 1973. Településtörténeti tanulmányok és határproblémák a Kárpát-medencében – Amerikai Magyar Szépművészeti Társaság, Astor Park (Florida), 364 p.
- VARGA D. 1970. A jugoszláviai magyar nemzetiség jelenéről és jövőjéről – Valóság 12. pp. 77–79.
- VÁRHÉGYI I. 1980. Város és etnikum – Korunk Évkönyv (Kolozsvár) 1980. pp. 173–185.
- VARSÁNYI, J. 1982. Border is Fate. A Study of Mid-European Diffused Ethnic Minorities–Australian Carpathian Federation INC, Adelaide-Sydney, 139 p.
- VARSIK, B. 1940. Die slowakisch–magyarische ethnische Grenze in den letzten zwei Jahrhunderten – Universum, Bratislava, 107 p.
- VÉGH L. 1981. A szlovákiai magyar nemzetiségi kultúra szociológiai vizsgálatának eredményei – in: A csehszlovákiai magyar nemzetiség néprajzi kutatása, SZTA Néprajzi Intézete – CSEMADOK KB, Bratislava, pp. 79–84.
- VILKUNA, K. 1975. Nyelvhatár, etnikai határ, kulturális határ – Magyar Tudomány XX. pp. 752–760.
- WAGNER, E. 1977. Historisch-statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen – Böhlau Verlag, Köln-Wien, 526 p.
- ZVARA, J. 1985. Nemzet, nemzetiség, nemzeti tudat – Madách, Bratislava, 210 p.
- ZVARA, J.–DUSEK I. (szerk.) 1985. A magyar nemzetiség Csehszlovákiában – Nakladel'stvo Pravda, Bratislava, 191 p.

STATISZTIKAI KIADVÁNYOK

(válogatás)

Magyar:

- A Magyar Korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. 1882. – Országos Magyar Kir. Stat. Hivatal, Bp. 416 p.
- A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. 1. rész. 1912. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. – Magyar Stat. Közlemények 42., 880 p.
1941. évi népszámlálás. A népesség anyanyelv szerint, községenként és törvényhatóságokként. 1943. – Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 173 p.

Csehszlovák:

- Statistický lexikon obcí v Podkarpatské Rusi, 1928, – Praha, 68 p.
- Statistický lexikon obcí v Krajine Slovenskej (1. dec. 1930) 1936. Orbis, Praha, 249 p.
- Statistický lexikon obcí v zemi Podkarpatoruské, 1937. – Praha, 53 p.
- Retrospektivní lexikon obcí Československé Socialistické Republiky 1850–1970. 1978. – Federální Stat. Úrad, Praha, 1184 p.
- Narodnostné zloženie obyvateľstva podľa definitívnych výsledkov ščítania ľudu, domov a bytov k 1. 11. 1980. – Bratislava, 1982
- Pohyb obyvateľstva v Slovenskej Socialistickej Rep. v roku 1982. 1983, – Slovenský Štatistický Úrad, Bratislava, 347 p.

Román:

- Recensământul General al populației României din 29 decembrie 1930. Vol. II. Neam, limbă maternă, religie – Institutul Central de Statistică, București, 1938.
- Recensământul General al României din 1941. 6. aprilie – Institutul Central de Statistică, București, 1944. 300 p.
- Golopenția, A.–Georgescu, D. C. 1948. Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. – Probleme economice Nr. 2 Martie 1948. Institutul Centra de Stat., București, pp. 38–41.
- Recensământul populației din 21 februarie 1956. Structura demografică a populației – Direcția Centrală de Statistică, București pp. 228–264.
- Recensământul populației și al locuințelor din 5 Ianuarie 1977. Vol. I. Structura demografică, 1977. Direcția Centrala de Statistică, București
- Anuarul statistic al Republicii Socialiste România (1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987) – Direcția Centr. de Stat., București

Jugosláv:

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 januara 1921 god. 1932., Sarajevo

Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931 god. 1937–40., Beograd-Sarajevo

Konačni rezultati popisa stanovništva od 15 marta 1948 god. 1955. Stanovništvo po narodnosti, Knj. 9. – Savazni Zavod za Statistiku, Beograd, pp. 334–342.

Statistički Bilten 16. 1972. – Pokrajinski Statistički Zavod Vojvodine, Novi Sad

Statistički Bilten 92. 1981 – Pokrajinski Zavod za Statistiku, Novi Sad, 128 p.

Popis stanovništva, domaćinstva i stanova u 1981 godini. Nacionalni sastav stanovništva po opštinama. 1982. – Savazni Zavod za Statistiku, Beograd

Osztrák:

Die Bevölkerungsentwicklung im Burgenland zwischen 1923 u. 1971. – Amt d. Bgld. Landesregierung, Eisenstadt, 293 p.

Die Umgangssprache der Burgenländer (Ergebnisse der Volkszählung vom 12. Mai 1981) – Burgenländische Statistiken, 4. 1985. Eisenstadt, 58 p.

TÉRKÉPEK, ATLASZOK

- Atlas obyvateľstva ČSSR. 1986–1988 – Geografický ústav ČSAV – Federalní Statistický úřad, Brno–Praha
- Atlas Republica Socialistă România. 1974–1979. – Editura Academici R. S. R., București
- Atlas Slovenskej Socialistickej Republiky. 1980. – Slovenska Akadémia Vied, Bratislava
- BÁTKY ZS. 1908. Magyarország néprajzi térképe /1:600 000/ – Magyar Földrajzi Intézet, Budapest
- BÁTKY ZS.–KOGUTOWICZ K. 1919. Magyarország néprajzi térképe település és lélekszám szerint /1:300 000/ – Magyar Földrajzi Intézet, Budapest
- BÁTKY ZS.–KOGUTOWICZ K.–TELEKI P. 1940. Magyarország néprajzi térképe /1:500 000, javított kiadás/ – Államtudományi Intézet, Budapest
- BOHÁČ, A. 1935. Národnostní mapa /1:1 250 000/ – in: Atlas Republiky Československé, Česká Akademie Věd a Umění, Praha, 17. p.
- CHOLNOKY J. 1906. Magyarország néprajzi térképe – Földrajzi Közlemények XXXIV. 6. pp. 230–231.
- DÖRRE J.–LUX E. 192. Magyarország néprajzi térképe /1:900 000/ – Klösz és Fia Térképészeti Műintézet, Budapest
- JAKABFFY I. és mások 1942. Közép-Európa néprajzi térképe /1:1 000 000/ – Államtudományi Intézet, Budapest
- Jugoszlavija. Auto atlas /1:500 000/ – Jugoslavenski Leksikografski Zavod „Miroslav Krleža”, Zagreb
- KOGUTOWICZ K. 1919. Magyarország néprajzi térképe az 1910. évi népszámlálás alapján /1:1 000 000/ – Magyar Földr. Int., Budapest
- A Magyar Állam közigazgatási térképe 1914 /1:400 000/ – Magyar Kir. Állami Nyomda, Budapest
- A magyar–szlovák nyelvhatár vidékének és a szomszédos területeknek nemzetiségi térképe I–II. /1:200 000/ 1942. – Államtudományi Intézet, Budapest
- MAZERE, N. 1909. Harta etnografică a Transilvaniei /1:340 000/ Iași
- RÉTHEY F. 18... A Magyar Sz. Korona országainak ethnographiai térképe az 1880. ik évi népszámlálás adatai alapján /1:1 152 000/ – Posner Károly Lajos és Fia Térképészeti Intézet, Budapest
- România. Atlas rutier /1:350 000/ 1981. – Editura Sport-Turism, București, 204 p.
- RÓNAI A. 1945. Atlas of Central Europe – Institute of Political Sciences (Államtudományi Intézet), Budapest–Balatonfüred, 368 p.
- ŠČIPÁK, J. 1986. Atlas ČSSR – Slovenská Kartografia, Bratislava
- Slovenská Socialistická Republika. Správne rozdelenie /1:500 000/ 1984 – Slovenská Kartografia, Bratislava

- Socijalistička Republika Srbija S. A. P. Vojvodina /1:300 000/ 1987. – Zavod za Kartografiju „Geokarta”, Beograd
- TARNÓCZI I. 1940. A Trianon előtti Magyarország Romániához csatolt területének és a határ menti megyéknek néprajzi térképe /1:800 000/ – Magyar Nemzeti Szövetség, Budapest
- TELEKI P. 1920. Magyarország néprajzi térképe a népsűrűség alapján /1:1 000 000/ – Klösz György és Fia Térképészeti Műintézet, Budapest
- Zakarpatszkaja oblaszty /1:400 000/, 1987. – Glávnoje Upravlenyie Geodézii i Kartografii pri Szovjete Minisztrov SZSZSZR, Moszkva

TARTALOM

Bevezetés	7
A Kárpát-medence magyar nemzeti kisebbségei	9
A szlovákiai magyarság és lakóhelyei	20
A természeti környezet	20
Az elmúlt évszázad etnikai folyamatai	21
A szlovákiai magyarság jelenlegi településterülete	27
A kárpátaljai magyarság	31
A természeti környezet	31
Az elmúlt évszázad etnikai folyamatai	33
A kárpátaljai magyarság jelenlegi településterülete	38
Az erdélyi magyarság	42
A természeti környezet	42
Az elmúlt évszázad etnikai folyamatai	44
Az erdélyi magyarság jelenlegi településterülete	57
A székelyföldi magyar nyelvterület	57
A történeti Erdély magyar nyelvterületei	60
A partiumi (Arad, Bihar, Szilágy, Szatmár, Máramaros megyei) magyarság	61
A bánáti magyar nyelvterületek	63
A vajdasági, horvátországi és Mura-vidéki magyarság	64
A természeti környezet	64
Az elmúlt évszázad etnikai folyamatai	65
A magyarok jelenlegi településterülete	71
Magyarok a Vajdaságban	71
Magyarok Horvátországban	72
Magyarok Szlovéniában	73
Az őrvidéki (burgenlandi) magyarság	74
A természeti környezet	74
Az elmúlt évszázad etnikai folyamatai	75
Az őrvidéki (burgenlandi) magyarság jelenlegi településterülete	78
A határainkon kívül élő magyarsággal kapcsolatos ismeretek földrajzi oktatásának lehetőségei	79
A határainkon túli, kárpát-medencei magyar lakta területeken javasolt túraútvonalak	86
Csehszlovákia	86
1. Csallóközi túra (160 km)	86
2. Mátyusföldi – Vág melléki túra (138 km)	86
3. Nyitra – Barsi túra (218 km)	86
4. Honti túra (118 km)	86
5. Gömör – Nógrádi túra (172 km)	87
6. Gömöri túra (132 km)	87
7. Abaúj – Tornai túra (81 km)	87
8. Zemplén – Ungi túra (100 km)	87

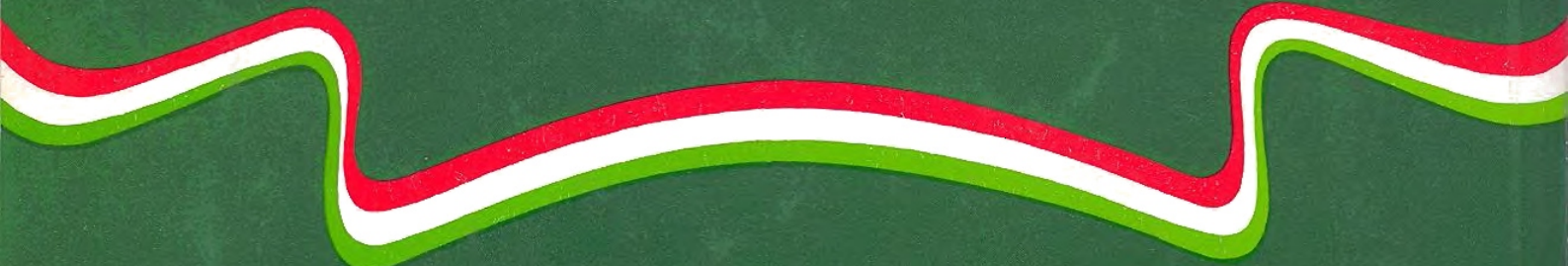
Szovjetunió	87
9. Kárpátaljai kis túra (Ung – Bereg) (283 km)	87
10. Kárpátaljai nagy túra (Bereg – Ugocsa – Máramaros – Ung) (586 km)	88
Románia	88
11. Szatmár – Máramarosi kis túra (264 km)	88
12. Szatmár – Máramarosi nagy túra (381 km)	88
13. Szamos melléki túra (469 km)	89
14. Bihar – Szatmári túra (232 km)	89
15. Bihar – Szilágy – Szatmári túra (287 km)	89
16. Bihar – (Kalotaszeg) Kolozsi túra (435 km)	89
17. Mezőségi – Marosszéki túra (812 km)	90
18. Küküllő melléki túra (945 km)	90
19. Székelyföldi nagy túra (1815 km)	91
20. Maros – Körös melléki túra (647 km)	91
21. Dél-Bihari túra (249 km)	92
22. Arad vidéki túra (273 km)	92
23. Kis túra a romániai Bánátban (314 km)	92
24. Nagy túra a romániai Bánátban (502 km)	92
Jugoszlávia	93
25. Nagy túra a jugoszláviai Bánátban (654 km)	93
26. Bácskai kis túra (171 km)	93
27. Bácskai nagy túra (256 km)	93
28. Duna melléki (Baranya – Szlavónia – Nyugat-Bácskai) túra (284 km)	94
29. Mura-vidéki túra (110 km)	94
Ausztria	94
30. Nyugat-Pannon túra (115 km)	94
Nevezetességek, látnivalók a javasolt túraútvonalak során	95
Magyar szempontból fontosabb magyar földrajzi nevek és idegen nyelvű megfelelői a Kárpát-medencében, határainkon túl	147
Irodalom	169
Statisztikai kiadványok	174
Térképek, atlaszok	176

Tankönyvkiadó Vállalat
A kiadásért felelős: Vilhelm József igazgató

89/4234 Franklin Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Mátyás Miklós igazgató
Raktári szám: 53 197
TA-5037-II/C-7 9092
Felelős szerkesztő: Gerhardtné Rugli Ilona
Műszaki vezető: Telekes György igazgatóhelyettes
Grafikai szerkesztő: Góczey Ildikó
Műszaki szerkesztő: Hülber Péter
A kézirat nyomdába érkezett: 1989. december
Megjelent: 1991. január
Terjedelem: 16.09 (A/5) ív + 4 db melléklet
Készült fényszedéssel, íves ofszetnyomással

A magyar társadalomban régóta érlelődő vélemény (ami napjainkban végre széles nyilvánossághoz juthatott), hogy közoktatásunk szemléletének hiányosságai, torzulásai a magyarságismereti tárgyak, tananyagok terén a legszembeszökőbbek. Világos, hogy számos új vagy jelentősen átdolgozott tankönyvre van szükség, de nem várhatunk addig amíg ezek elkészülnek, megjelennek. Ezért mondható nagy szerencsének, hogy készen áll Kocsis Károlyék munkája.

Valóban megbocsáthatatlan, hogy az elmúlt négy évtizedben a felnövő új nemzedékek milyen keveset halottak és tanultak a magyarság közel egyharmadát kitevő külföldi magyarságról, s ezen belül az ősi településterületen, a Kárpát-medencében, de a mai Magyarországon kívül élő magyar kisebbségek létszámáról, elhelyezkedéséről, múltjáról, jelenlegi helyzetéről. Ez nem csupán műveltségünk és nemzeti tudatunk megbocsáthatatlan csorbítását eredményezte, de súlyos politikai következményekkel is járt. Nem csupán a „nemzeti közömbösség” lehet ennek a velejárója, de az ellenkezője is: táplálja a délibáboz, irreális, sőt nemzeti érdekeinkre és politikánkra, nem utolsósorban pedig éppen a magyar kisebbségekre nézve veszélyes nézetek, szándékok és cselekedetek elterjedését. Ezért nem tudok más szót használni a jelen könyv jellemzésére, mint az elcsépett „hézagpótló”, „rendkívül időszerű” kifejezést.

Jeszenszky Géza